

**ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**
Кафедра публічного управління і адміністрування

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ 10

з навчальної дисципліни «Правознавство»

за темою —

ОСНОВИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Херсон - 2021

ТЕМА №10. ОСНОВИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

План

- №1. ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА ТА ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**
- №2. СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА. ВИЗНАННЯ ТА ПРАВОНАСТУПНИЦТВО В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ**
- №3. ПРАВО МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ.**
- №4. ПРАВО МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ**
- №5. ТЕРИТОРІЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ**
- №6. ДИПЛОМАТИЧНЕ ТА КОНСУЛЬСЬКЕ ПРАВО**
- №7. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ ТА МИРНІ ЗАСОБИ РОЗВ'ЯЗАННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ**

Рекомендована література:

1. Буткевич О.В. Міжнародне право ХХІ ст.: утвердження концепції "живого права" / О. В. Буткевич // Альманах міжнародного права. - 2010. - Вип. 2. - С. 37-47.
2. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть: учебник для студентов юридических факультетов и вузов. - Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2005. - 415 с.
3. Мартенс Ф.Ф. Современное международное право цивилизованных народовъ. В 2-х томах. Томъ 1. – С.-Пб.: Тип. М-ва пут. сообщ. (А. Бенке), 1904. – 468 с.
4. Міжнародне публічне право [Текст] : підручник / [В. М. Репецький та ін.] ; за ред. проф. В. М. Репецького ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, Ф-т міжнар. відносин. - 2-е вид., стер. - К. : Знання, 2012. - 437 с.
5. Міжнародне публічне право [Текст] : підруч. для студентів ВНЗ : у 3 т. / за заг. ред. В. Ф. Антипенка ; Нац. авіац. ун-т. - Київ : НАУ, 2012 - 2013.
6. Письменна В.О. Міжнародне право крізь призму солідаристського та структурно-функціонального підходів / В. О. Письменна // Актуальні проблеми політики. - 2015. - Вип. 54. - С. 80-90.
7. Перепьолкін С.М. Міжнародне право [Текст] : словник-довідник / [С. М. Перепьолкін, Т. Л. Сироїд, Л. А. Філяніна] : за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Сироїд Т. Л. - Харків : Юрайт, 2014. - 403 с.
8. Тимченко Л.Д. Міжнародне право [Текст] : підручник / Л. Д. Тимченко, В. П. Кононенко. - К. : Знання, 2012. - 631 с.
9. Сірант М.М. Міжнародне публічне право. Схеми та дефініції [Текст] : [навч. посіб.] / Мирослава Сірант ; Нац. ун-т "Львів. політехніка", Навч.-наук. Ін-т права та психології. - Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2013. - 215 с.

10. Українська революція гідності, агресія РФ і міжнародне право [Текст] : [монографія] / Укр. асоц. міжнар. права ; [Антонович М. М. та ін. ; упоряд. і заг. ред. Задорожній О. В.]. - Київ : К.І.С, 2014. - 1013 с.
11. Філатов В.В. Імплементация міжнародних норм як основний засіб удосконалення національного законодавства / В. В. Філатов // Право і суспільство. - 2013. - № 6.2. - С. 392-395.
12. Чижмарь, Ю.В. Національне та міжнародне право: теоретико-правові проблеми [Текст] : монографія / Ю. В. Чижмарь. - Харків : Діса плюс, 2015. - 472 с.
13. Шаповалова О.І. Сутність та типологія норм у міжнародних відносинах: аналіз з позицій концепції нормативної сили / О. І. Шаповалова // Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Політологія. Соціологія. Право. - 2013. - № 2. - С. 28-35.

ВСТУП.

Сьогодні деякі вчені та політики заявляють про кризу в міжнародному праві. Мовляв не всі держави дотримуються норм міжнародного права, існують багато норм міжнародного права які суперечать одні одним, міжнародні суди при вирішенні спорів в основу рішень покладають не лише міжнародні договори, а й політичну доцільність, економічні відносини. Але якщо і погоджуватись з цим твердженням, слід зазначити, що відповідна криза не призведе до зникнення міжнародного права, вона, навпаки, приведе до нового етапу розвитку міжнародного права.

№ 1. ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА ТА ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

ГЕНЕЗА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.

Гене́за означає походження. Коли було винайдено цей інститут. Якщо ми знатимемо як, що і коли виникло, ми наблизимося до розуміння міжнародного права, зрозуміємо навіщо воно існує. Питання генезису складне і різні вчені мають різні підходи до визначення генезису міжнародного права.

Міжнародне право, як термін має латинське походження. Право Стародавнього Риму складалось з таких частин: *Jus publicum*, *Jus civile*, *Jus gentium*.

Jus publicum це право, яке регулювало відносини людини з суспільством та державою. Сьогодні до цього права ми відносимо: конституційне право, кримінальне право, адміністративне право. Це те право де обов'язковим суб'єктом виступає держава.

Jus civile це право, яке регулювало відносини між громадянами Риму в їх повсякденному житті. В сучасному житті до цього права ми відносимо цивільне право, шлюбно-сімейне право.

Jus gentium – право народів. Це право, яке визначало та регулювало права іноземців у Стародавньому Римі.

По законченно середньовіччя, коли вчені ідентифікували міжнародне право як окремий інститут, виникла потреба дати загальну назву цій системі норм. Так як в часи середньовіччя була мода на римське право, відповідно і назву новій системі права взяли з римського права, використавши назву **Jus** (право) **gentium** (народів), добавивши слово **inter** (між). Відповідно модифікувавши та доповнивши латинську мову винайшли термін Jus (право) inter (між) gentium (народів) – **право між народами**. Цей термін закріпився у багатьох сферах життєдіяльності (наука, політика) та в більшості держав світу (Völkerrecht (Німеччина), international law (Британія), droit international (Франція), derecho internacional (Іспанія)).

Слід зазначити, що іноді міжнародне право називають ще міжнародним публічним правом. Це два синоніми. Причиною конкретизації (додавання слова «публічне») стало виникнення та розвиток галузі національного права – міжнародне приватне право.

Розглядаючи генезу міжнародного права, слід звернути увагу на періоди розвитку міжнародного права. Виділяють чотири основні періодизації міжнародного права:

1. **Формаційний підхід** (К. Маркс, Ф.Енгельс). В основі цього підходу лежить те, що кожному історичному періоду відповідає певна суспільно-економічна формація. Класифікація відповідно до формаційного підходу: первіснообщинний період, рабовласницький період, феодальний період, капіталістичний період, комуністичний період.

2. **Цивілізаційний підхід** (А.Д. Тойнбі). В основі відповідного підходу лежить історія цивілізацій що народжуються, розвиваються та зникають. Класифікація відповідно до цивілізаційного підходу: єгипетська цивілізація, грецька цивілізація, римська цивілізація, іспанська цивілізація, французька цивілізація, англійська цивілізація, американо-російська цивілізація, американо-європейська цивілізація.

3. **Періодизація конгресів** (Ф.Ф. Мартенес). 1 етап – період до Вестфальського конгресу 1648 року (основний спосіб вирішення міжнародних питань була війна). 2 етап – період між Вестфальським конгресом та Віденським конгресом (переважає політичний спосіб вирішення міжнародних питань). 3 етап – після Віденського конгресу 1814-1815 років (в міжнародному праві почали розвиватись права людини).

4. **Періодизація за міжнародними організаціями** (Лукашук І.І.). 1 період – період класичного міжнародного права (від закінчення середньовіччя до створення Ліги Націй 1919-1920 рр.). 2 період – перехідний період в міжнародному праві (від створення Ліги Націй до створення Організації Об'єднаних Націй). 3 етап – сучасний етап міжнародного права (від створення ООН 1945 рік до сьогодні).

5. **Періодизація за світовими війнами**. 1 період – до Першої світової війни. 2 період – між Першою світовою війною та Другою світовою війною. 3 період –

після Другої світової війни. Відповідно до цієї періодизації можна стверджувати наступне: після кожної світової війни людству стає зрозумілим, що існуюча система регулювання міжнародних відносин не спрацьовує. І тому після війни нації та держави намагаються створити нову систему стримувань, противаг та регулювання міжнародних відносин.

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.

Міжнародне право — це система юридичних принципів і норм договірної і звичаєвого характеру, що регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права з метою забезпечення миру і співробітництва.

Можна виділити **основні ознаки міжнародного права**:

- міжнародне право — це сукупність юридичних норм і принципів;
- ці норми створюються шляхом фіксованої (договірної) або мовчазно вираженої (звичай) угоди між суб'єктами міжнародного права;
- ці норми визнаються суб'єктами міжнародного права в якості юридично обов'язкових;
- реалізація норм міжнародного права забезпечується примусом, форми, характер і межі якого визначаються в міждержавних угодах.
- міжнародне право виступає в якості окремої відособленої правової системи зі своїми галузями й інститутами. Таким чином, воно не є галуззю внутрішньодержавного права і не входить у його правову систему.

Міжнародне право слід відрізнити від міжнародних відносин і дипломатії.

Міжнародні відносини набагато ширші, ніж міжнародне право. Вони можуть виникати між фізичними і юридичними особами й іншими суб'єктами різних держав і міжнародних суб'єктів, у тому числі такими, що не є суб'єктами міжнародного права.

Під **міжнародними відносинами** розуміють сукупність економічних, політичних, ідеологічних, правових, дипломатичних, військових, соціальних, культурних та інших зв'язків між державами, основними соціальними, економічними і суспільними рухами, що діють на міжнародній арені, тобто між народами в широкому значенні цього слова.

Основними рисами міжнародних відносин є:

- зміцнення різнопланового співробітництва між державами;
- розширення міжнародних відносин;
- забезпечення миру;
- зростання ролі науково-технічного прогресу;
- посилення глобальної тенденції інтернаціоналізації господарського життя і зміцнення світової системи господарських зв'язків;
- зростання ролі міжнародних організацій, у тому числі неурядових, та їхньої кількості;
- виникнення якісно нових міжнародних проблем (глобальні проблеми виживання людської цивілізації);

— актуалізація глобальних проблем виживання людської цивілізації (особливо проблем миру, запобігання війні, роззброювання);

— підвищення регулятивної, інтегруючої і координаційної ролі міжнародного права.

Міжнародні відносини частіше всього проявляються в таких видах:

— **міждержавні відносини** (між державами, між державами і націями, що борються за незалежність); міждержавні відносини недержавного характеру (наприклад, відносини між державами і міжнародними організаціями, а також державоподібними суб'єктами; між міжнародними організаціями; між державами, міжнародними організаціями, з одного боку, і фізичними і юридичними особами – з іншого; між фізичними і юридичними особами);

— **внутрішньодержавні відносини**, що входять, по суті, у внутрішню компетенцію держави, але включені в сферу міжнародно-правового регулювання (питання оборони і міжнародної безпеки, надання гуманітарної й іншої допомоги у разі стихійних лих в інших країнах і т.д.).

Міжнародні відносини стають міжнародно-правовими відносинами в результаті угод (укладання договорів або усних угод) між державами й іншими суб'єктами міжнародного права, що містять правові норми, які регулюють їхню поведінку.

Дипломатією називають сукупність прийомів і методів реалізації зовнішньої політики держав та інших суб'єктів міжнародного права, за допомогою яких:

- а) реалізується зовнішньополітична програма конкретної держави;
- б) реалізуються статутні задачі й функції міжнародної організації;
- в) реалізуються на практиці норми міжнародного права.

Міжнародне право здійснює певні функції в міжнародних відносинах.

Функції міжнародного права – це основні напрями його впливу на соціальне середовище, що визначається його суспільним призначенням.

За своїми зовнішніми рисами вони поділяються на дві групи:

- соціально-політичні;
- юридичні.

До **соціально-політичної групи**, сутність якої є зміцнення існуючої системи міжнародних відносин, відносяться:

- функція підтримання в системі міжнародних відносин відповідного стабільного порядку;
- функція протидії існуванню і прояву нових відносин та інститутів, що суперечать цілям і принципам міжнародного права (недопущення конфліктів, заборона загрози та застосування сили тощо);
- функція інтернаціоналізації, що полягає в розширенні та поглибленні взаємозв'язків між державами та зміцненні тим самим міжнародного співтовариства;
- інформаційно-виховна функція, сенс якої полягає в передачі накопиченого досвіду раціональної поведінки держав, в просвітництві відносно можливостей використання права, у вихованні в дусі поваги до права та до охоронюваних

ним інтересів і цінностей (особливо це стосується держав, що нещодавно стали на шлях інтеграції до світового співтовариства).

До **юридичних функцій** міжнародного права, сенс яких полягає в правовому регулюванні міждержавних відносин, увійшли:

- координаційна функція, оскільки норми міжнародного права встановлюють загальноновизнані стандарти поведінки в різних галузях взаємовідносин держав;
- регулятивна функція, яка проявляється в прийнятті державами чітко встановлених правил, без яких неможливі їхнє спільне існування;
- забезпечувальна функція, зміст якої складається з того, що міжнародне право має норми, які сприяють державі дотримуватися визначених правил поведінки;
- охоронна функція, яка складається з наявності в міжнародному праві механізмів, які захищають законні права та інтереси держав (при цьому не існує наддержавних механізмів примусу, у випадку необхідності держави самостійно колективно забезпечують підтримку міжнародного правопорядку).

Питання про співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права є одним із центральних у теорії міжнародного права.

Реалізація міжнародних зобов'язань на внутрішньодержавному рівні здійснюється шляхом входження норм міжнародного права в норми внутрішньодержавного права.

Процес входження норм міжнародного права в національне законодавство називається **імплементациєю**.

Засоби входження іменуються **трансформацією**.

Трансформація може бути загальною й індивідуальною.

При **загальній (автоматична) трансформації** держава встановлює, що усі або тільки визначені види міжнародно-правових норм є частиною національного права країни.

При **індивідуальній (вольовій) трансформації** необхідно в кожному випадку вводити міжнародні норми в національне право країни спеціальним актом.

У деяких країнах, наприклад у Великобританії, у відношенні звичаєвого міжнародного права застосовується загальна трансформація, а у відношенні договорів — індивідуальна. В Україні у відношенні міжнародних договорів застосовується індивідуальна трансформація (Верховної Радою України видається спеціальний закон про ратифікацію).

У доктрині міжнародного права розрізняють декілька **засобів індивідуальної трансформації**:

а) **рецепція** — коли норма міжнародного права без зміни запозичується національним законодавством — має місце в Україні (наприклад, стаття 9 Конституції України);

б) **бланкетна трансформація** — коли норма міжнародного права не запозичується, але на неї робиться відповідне посилання (наприклад, стаття 18 Конституції України).

СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.

Система міжнародного права – являє собою комплекс юридичних норм, що характеризується принциповою єдністю й одночасно упорядкованим підрозділом на відносно самостійні частини (галузі, підгалузі, інститути). Міжнародне право, як і внутрішньодержавне право, складається з юридичних норм.

Норма міжнародного права - це створене угодою суб'єктів формально визначене правило, що встановлює для них права, обов'язки та забезпечуване юридичним механізмом.

Інститут міжнародного права – це відносно відокремлена сукупність міжнародно-правових норм, що у межах МП регулюють визначену сферу відносин між його суб'єктами або встановлюють міжнародно-правовий статус чи режим будь-якого простору, сфери або іншого об'єкта міжнародних правовідносин.

Галузь міжнародного права – це сукупність правових кодифікованих в міжнародних договорах міжнародно-правові норми, які регулюють відносини суб'єктів МП в одній будь-якій широкій сфері їх міжнародного співробітництва. Кожна галузь являє собою самостійну систему, але кожна може вважатися і підсистемою в рамках цілісної єдиної системи міжнародного права.

ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Джерела міжнародного публічного права – це форми, в яких існують норми міжнародного права, створені суб'єктами міжнародно-правових відносин в результаті узгодження своїх позицій.

Джерела міжнародного права визначені в статті **38 статуту Міжнародного Суду** прийнятого 26 червня 1945 року. Відповідно до цього документа до джерел міжнародного права належать:

- а) міжнародні конвенції як загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, точно визнані державами, що сперечаються;
- б) міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної в якості правової норми;
- в) основні принципи міжнародного права;
- г) судові рішення і доктрини, найбільш кваліфікованих фахівців із публічного права різних націй у якості допоміжного засобу для визначення правових норм.

Але практика та теорія міжнародного права визначила більш розширений перелік **джерел міжнародного права**:

- міжнародно-правовий акт;
- міжнародні конвенції;
- міжнародні звичаї;
- загальні принципи права;
- судові прецеденти;

- правові доктрини;
- міжнародна ввічливість,
- національне законодавство,
- односторонній акт,
- декларація.

Міжнародно-правовий акт – результат цілеспрямованих дій суб'єктів міжнародного права, що здійснені у встановленому ними порядку й зафіксована в певній формі, які виражають їх наміри наділити результати цих дій в певну форму.

До міжнародно-правових актів відносять міжнародні договори і деякі рішення міжнародних організацій, що мають юридично обов'язковий характер і правила, що розраховані на неодноразове застосування.

Міжнародні конвенції встановлюють правила, точно визнані державами, що сперечаються.

Під загальними міжнародними конвенціями зазвичай розуміють договори у яких приймають або можуть приймати участь усі держави.

До **спеціальних конвенцій** відносять договори з обмеженою кількістю учасників.

Міжнародний звичай (opinio juris) як джерело міжнародного права – це тривале одноманітне повторюване правило поведінки, яке визнається державами-учасницями міжнародних відносин в якості міжнародно - правової норми.

Міжнародні звичаї – це форма існування норм міжнародного права, яка характеризується відсутністю чіткої письмової фіксації змісту цих норм.

Звичай завжди складається стихійно, без попередньої свідомої діяльності людей направленої на його створення, він утворюється незалежно від намірів окремих осіб утворити нову норму права.

Звичаї бувають з минулого та моментальні звичаї (наприклад, запуск космічного супутника СРСР ввів моментальний звичай того, що не потрібно питати дозволу на проліт космічних апаратів над державами).

Основні принципи міжнародного права (jus cogens) – це найбільш загальні, основоположні та імперативні його норми, котрі містять зобов'язання між усіма (erga omnes), мають універсальну сферу дії і комплексний характер.

Судовий прецедент (від лат. praecedens – що передує) – це принцип, на основі якого ухвалене рішення у конкретній справі, що є обов'язковим для суду тієї самої або нижчої інстанції при вирішенні в майбутньому всіх аналогічних справ.

На переконання деяких науковців, що прецеденти судів можуть бути джерелами міжнародного права, значно вплинули результати діяльності Європейського Суду з прав людини і Міжнародного Суду ООН. Так, Європейський Суд з прав людини одним із своїх завдань визнав «розвиток норм, що встановлені Європейською конвенцією про захист прав людини та основних свобод». Мотивуючи свої рішення власними прецедентами, він

фактично зобов'язав держави поважати їх і брати за основу в аргументації у власних справах.

Правова доктрина (*responso prudentium* – відповіді юристів) – точка зору найбільш кваліфікованих спеціалістів з міжнародного права про наявність чи відсутність правової норми. Вони виступають допоміжним засобом для визначення існування звичайних міжнародно-правових норм.

Як свідчить історія значний авторитет у практиків міжнародного права мали висновки глосаторів і постглосаторів. Тлумачення багатьох науковців середньовіччя і сьогодні цитуються як джерела міжнародного права.

Хоча **міжнародна ввічливість** і виступає в якості неправової категорії, вона усе ж є особливим джерелом міжнародного права. Її розцінюють як акт доброї волі (дружелюбності, добросусідства, підкресленої поваги, скасування формальностей, надання пільг, привілеїв і послуг іноземним державам і їхнім громадянам не в силу вимог міжнародно-правових норм, а з доброї волі держави), що дотримується у взаємному спілкуванні держав. Особливість цього джерела обумовлена насамперед тим, що воно найбільш близьке до звичаю, але з тією відмінністю, що всіма членами міжнародного співтовариства міжнародна ввічливість не признається звичаєвим правом, але відмова від додержання її засуджується. Водночас припинення тих або інших актів міжнародної ввічливості не обов'язково є недружелюбною дією і не може слугувати підставою для виникнення міжнародної відповідальності. Тому міжнародну ввічливість можна, скоріше, віднести до норм міжнародної моралі.

Національне законодавство може бути джерелом міжнародного права у випадку коли суб'єкти погоджуються з цим правилом та існує посилання в міжнародній угоді.

Декларація підписується у випадках коли не може бути підписано міжнародну угоду.

Під **кодифікацією міжнародного права** розуміється систематизація міжнародно-правових норм, здійснювана суб'єктами міжнародного права.

Перші згадки в літературі з міжнародного права про корисність кодифікації відносяться до періоду буржуазних революцій. Вважається, що першим, хто виступив з ідеєю кодексу міжнародного права, був англійський юрист і філософ І. Бентам. Він, зокрема, писав, що «мало можна знайти в житті речей більш необхідних, ніж кодекс міжнародного права».

Кодифікація припускає не тільки приведення в єдину систему чинних міжнародно-правових норм, але і більш точне їхнє формулювання, відбиток у договірній формі міжнародних порядків. Таким чином, сучасна **кодифікація міжнародного права здійснюється** шляхом:

- а) установлення точного змісту і чіткого формулювання вже існуючих і діючих (звичаєвих або договірних) принципів і норм міжнародного права в певній сфері відносин між державами (галузі міжнародного права);
- б) зміни або перегляду застарілих норм;

в) розробки нових принципів і норм з урахуванням науково-технічного прогресу, актуальних потреб міжнародних відносин, особливо в контексті вирішення глобальних проблем людської цивілізації;

г) закріплення в узгодженому вигляді всіх цих принципів і норм у єдиному міжнародно-правовому акті (у конвенції, договорі, угоді) або в ряді актів (у конвенціях, деклараціях і резолюціях конференцій).

Практичною діяльністю з кодифікації міжнародного права в рамках ООН займається Комісія міжнародного права (повне найменування — Комісія з прогресивного розвитку і кодифікації міжнародного права), що є допоміжним органом ГА ООН, їй підзвітна і підконтрольна. Комісія заснована резолюцією ГА ООН 174 (II). Діяльність Комісії регулюється Положенням 1947 року (із наступними змінами), затвердженим ГА ООН. У її склад входять 34 юриста-міжнародника, «які користуються визнаним авторитетом у галузі міжнародного права». Члени Комісії обираються ГА на 5-річний термін і виступають в особистій якості. У задачу Комісії входить заохочення прогресивного розвитку міжнародного права і його кодифікації. Положення про Комісію передбачає, що весь процес її діяльності повинний бути підпорядкований задачі досягнення таких результатів, що були б прийнятні для зацікавлених держав.

Хоча Комісія займається переважно питаннями міжнародного публічного права, вона розглядає і питання приватного права. В основному Комісія займається підготовкою проектів статей і конвенцій у цілому. На початку роботи вона звертається до урядів держав-членів ООН із проханням направити їй тексти законів, судових рішень, договорів, дипломатичного листування та інших документів, необхідних для глибокого і докладного вивчення питання, що кодифікується. Після цього передбачається видання документа Комісії, у якому містяться проекти статей або конвенцій разом із пояснювальними і допоміжними матеріалами й інформацією. Цей документ направляється урядам від імені Комісії з проханням представити з приводу нього свої зауваження. Згодом Комісія враховує ці зауваження урядів при упорядкуванні остаточного проекту, що рекомендується в ГА ООН для прийняття відповідного рішення. Найбільш суттєві результати кодифікації досягнуті Комісією в галузі права міжнародних договорів, права міжнародних організацій, дипломатичного і консульського права, міжнародного права в період збройних конфліктів.

№2. СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.

ВИЗНАННЯ ТА ПРАВОНАСТУПНИЦТВО В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.

Слово **принцип** – від лат. *principium* – основа, початок.

В міжнародному праві для позначення принципів використовують словосполучення – *jus cogens*. Це норми. Ці норми є імперативними. Ці норми мають вищу юридичну силу. Ці норми є системоутворюючими.

Основні принципи МП закріплені **Статутом ООН 1945 року**. їхній зміст розкривається в **Декларації про принципи міжнародного права**, що

стосуються дружніх відносин і співробітництва у відповідності зі Статутом ООН, прийнятою Генеральною Асамблеєю в 1970 р., а також у **Заключному акті** Наради по безпеці і співробітництву в Європі 1975 р.

Принципи міжнародного права – загальновизнані норми міжнародного права найбільш загального характеру.

Поява принципів є історично обумовленим фактом. Адже, з *однієї сторони*, вони необхідні для функціонування системи міжнародних відносин та міжнародного права. З *іншої* – їх існування та реалізація можливі у даних історичних умовах.

Принципи відображають корінні інтереси держав і міжнародного співтовариства в цілому.

Усі загальновизнані **принципи міжнародного права поділяються на:**

- а) **основні;**
- б) **галузеві.**

Слід зазначити, що сім основних принципів міжнародного права безпосередньо закріплені в Статуті ООН.

Усі загальновизнані принципи міжнародного права не існують ізольовано один від одного. Їх не можна протиставляти один одному, ставити на перше місце один із них. Таке положення знаходить своє відображення у прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН в 1970 році Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами у відповідності до Статуту ООН. Крім цього, розділ 3 Декларації вказує, що принципи закріплені у ній «уявляють собою основні принципи міжнародного права».

У даній Декларації зазначається, що «При тлумаченні та застосуванні викладені вище принципи є взаємопов'язаними і кожний із принципів повинен розглядатися в контексті усіх інших принципів».

В 1975 році Нарада по безпеці та співробітництву у Європі у заключному акті сформулювало принципи, якими держави – учасниці повинні керуватись у взаємовідносинах. У цьому акті містяться вже не 7, а 10 принципів.

Основні принципи міжнародного права – це концентровано виражені та узагальнені загальновизнані норми поведінки суб'єктів міжнародних відносин з приводу найбільш важливих питань міжнародного життя.

Принципи міжнародного публічного права виконують одночасно дві функції:

- сприяють стабілізації всього комплексу міжнародних відносин, обмежуючи їх певними нормативними рамками;
- закріплюють усе нове, що з'являється в практиці суб'єктів міжнародного права в рамках міжнародних відносин, і в такий спосіб сприяють їх розвитку.

До загальних принципів міжнародного публічного права належать:

1. принцип суверенної рівності держав;
2. принцип незастосування сили або загрози силою;
3. принцип територіальної цілісності держав;
4. принцип непорушності державних кордонів;

5. принцип мирного вирішення міжнародних спорів;
6. принцип невтручання у внутрішні справи;
7. принцип загальної поваги прав людини;
8. принцип самовизначення народів і націй;
9. принцип співробітництва;
10. принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань.

Основні принципи міжнародного права мають такі **особливості**, що дозволяють їм посісти важливе місце в системі норм міжнародного права:

- вони є універсальними нормами міжнародного права, їх відрізняють незаперечність і загальна обов'язковість;
- вони мають обов'язковий характер для всіх без винятку держав, незалежно від того, чи є вони членами ООН, та інших суб'єктів міжнародного права; вони мають першість стосовно всіх інших норм системи міжнародного права;
- вони, як виняток із загальних правил дії міжнародно-правових норм, мають зворотну силу, що дозволяє їм поширювати свою дію на будь-яку норму, яка виникла раніше самого принципу, аж до її скасування і невизнання пов'язаних із нею наслідків;
- тільки діяння, що порушують принципи міжнародного права, розглядаються як міжнародні злочини;
- ці принципи можуть бути правовою основою для регулювання міждержавних відносин за відсутності прямого регулювання.

Ст. 18 Конституції України визначає, що «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримки мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства на основі загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права».

Таким чином принципи відображають корінні інтереси держав і міжнародного співтовариства в цілому. З суб'єктивної сторони вони відображають рівень усвідомлення державами закономірностей системи міжнародних відносин, своїх національних та загальних інтересів.

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.

Суб'єкт міжнародного права – це носій певних міжнародних прав і обов'язків, що виникають відповідно до загальних норм міжнародного права або розпоряджень міжнародно-правових актів.

Це також особа (у збірному значенні), поведінка якої регулюється міжнародним правом і яка вступає або може вступати в міжнародні публічні (міжвладні) правовідносини. Таким чином, це особи, учасники міжнародних відносин, що можуть бути носіями суб'єктивних юридичних прав і обов'язків.

Для того щоб виступати в якості суб'єктів міжнародного права, ці особи повинні мати певні властивості, до числа яких належать:

- певна зовнішня відособленість;

- персоніфікація (можливість виступати в міжнародних відносинах у вигляді єдиної особи);
- здатність виробляти, виражати і реалізовувати автономну волю;
- брати участь у прийнятті норм міжнародного права і діяти згідно з цими нормами.

Будь-який суб'єкт міжнародного права має правоздатність, дієздатність і деліктоздатність.

Правоздатність – це здатність суб'єкта міжнародного права мати суб'єктивні права і нести юридичні обов'язки. Такою здатністю володіють держави з моменту їх створення; нації і народності, що борються за національну незалежність, — із моменту їх визнання в якості таких; міжнародні міжурядові організації — із моменту вступу документів (статут) про їхнє заснування в силу; фізичні особи — при настанні ситуацій, чітко обговорених у відповідних міжнародних договорах.

У поняття **дієздатності** входить самостійне здійснення суб'єктами міжнародного права своїх прав і обов'язків.

Деліктоздатність суб'єктів міжнародного права означає їхню здатність нести юридичну відповідальність за скоєні правопорушення.

Міжнародна правосуб'єктність містить у собі ряд елементів, що характеризують суб'єкта міжнародного права:

- право виступати на міжнародній арені від свого імені;
- право вступати у відносини з іншими суб'єктами міжнародного права;
- право брати участь у створенні норм міжнародного права;
- врегулювання поведінки суб'єкта нормами міжнародного права;
- визнання суб'єкта міжнародного права в якості такого іншими суб'єктами міжнародного права та ін.

Суб'єкти міжнародного права мають загальну, галузеву і спеціальну правосуб'єктність.

Загальна правосуб'єктність – це здатність певних осіб (у силу факту свого існування) виступати в якості суб'єкта міжнародного права. Такою правосуб'єктністю володіють тільки суверенні держави і нації, що борються за національне визволення.

Галузева правосуб'єктність – це здатність суб'єктів міжнародного права виступати в якості учасників у певній сфері міждержавних відносин. Такою правосуб'єктністю володіють міжнародні міжурядові організації (ММУО).

Спеціальна правосуб'єктність – це здатність осіб бути учасниками тільки певного кола відносин у рамках окремої галузі міжнародного права. Спеціальною правосуб'єктністю, наприклад, володіють фізичні особи і міжнародні неурядові організації (МНУО).

Види суб'єктів міжнародного права. Всі суб'єкти міжнародного права діляться на:

- **основні (первинні)** – держави, нації і народності, що борються за своє національне визволення і створення власної національної держави.

Їхня поява є об'єктивною реальністю, результатом природно-історичного процесу. У силу властивого їм державного або національного суверенітету вони признаються носіями міжнародних прав і обов'язків.

- **похідні (вторинні)** – міжнародні міжурядові організації, специфічні державоподібні утворення (раніше – це так звані вільні міста Венеція, Гамбург та ін.).

Похідні суб'єкти міжнародного права створюються первинними. Тому обсяг їхньої міжнародної правоздатності (обсяг прав і повноважень) залежить від наміру і бажання їхніх створювачів – держав-фундаторів, що наділяють їх правом виступати в міждержавних відносинах від власного імені.

ВИЗНАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.

Визнання – це односторонній добровільний акт держави, у якому вона:

а) прямо чи побічно заявляє або про те, що розглядає іншу державу як суб'єкт міжнародного права і має намір підтримувати з нею офіційні відносини, або

б) про те, що вважає владу, що затвердилася не конституційним шляхом у державі або на частині її території, достатньо ефективною, щоб виступати в міждержавних відносинах у якості представника цієї держави або населення відповідної території.

Слід мати на увазі, що обов'язку визнання не існує, це право держави. За допомогою акту визнання держава погоджується з відповідними змінами в міжнародному правопорядку і міжнародної правосуб'єктності.

Визнання на практиці означає, що держава визнає іншу нову державу як юридичну особу, тобто з усіма її правами й обов'язками, що впливають із міжнародного права. Таким чином, право і дієздатність кожного суб'єкта реалізуються у взаємовідносинах з іншими і залежать від їхнього бажання прийняти його в міжнародне співтовариство.

У міжнародному праві існують такі форми визнання:

— **de facto**;

— **de jure**;

— **ad hoc**.

Визнання **de facto** — це визнання офіційне, але не повне. Воно означає вираження непевності в тому, що дана держава або уряд достатньо довговічні або життєздатні. Воно може спричинити встановлення консульських відносин, але це не є обов'язковим. Визнання *de facto* є практичне визнання, що включає в себе економічні і культурні контакти, при відсутності повних контактів, відсутності дипломатичного визнання. Але й у цих відносинах держава (уряд), у відношенні якої відбулося визнання *de facto*, вступає в міжнародні відносини як суверен. Так, у 1960 році СРСР визнав *de facto* Тимчасовий уряд Алжирської Республіки.

Як правило, через якийсь час визнання *de facto* трансформується у визнання *de jure*.

Визнання **de jure** — повне, остаточне визнання, що означає встановлення між суб'єктами міжнародного права міжнародних відносин у повному обсязі і у всіх

галузях міжнародного спілкування. Визнання *de jure* здатне спричинити обмін дипломатичними представниками вищого класу, визнання прав визнаної держави на розпорядження майном та іншими цінностями, що належать їй за кордоном, визнання її імунітету від юрисдикції держави, що визнає, і т.п. Іноді таке визнання супроводжується різноманітними застереженнями з боку держави, що визнає, наприклад, про територіальні межі поширення визнаної влади (при визнанні Великобританією Союзу РСР у 1924 році) або про відношення до міжнародних зобов'язань (роблена Великобританією при визнанні Народної Республіки Болгарії в 1947 році).

Зустрічаються випадки, коли держави, уряди вступають в офіційний контакт одна з одною вимушено, для розв'язання яких-небудь конкретних питань, але водночас не бажають визнавати одна одну. У цьому випадку говорять про визнання **ad hoc** (у даній ситуації, у конкретній справі). Іноді метою таких контактів може бути укладання міжнародних договорів. Наприклад, чотири учасники переговорів про закінчення війни у В'єтнамі (США і три в'єтнамські сторони) підписали в 1973 році відомі Паризькі угоди, хоча деякі з них один одного не визнавали. Відсутність визнання в таких випадках не повинна відбиватися на юридичній чинності договору.

Дестинатори – це особи, які не володіють усіма елементами міжнародної правосуб'єктності, але можуть брати участь в окремих правовідносинах, урегульованих нормами міжнародного права.

Види визнання розрізняють у залежності від дестинаторів визнання. Можна виділити традиційні види визнання (держав і урядів) і попередні або проміжні (визнання націй, сторони, що повстала або воює, організації опору й урядів в еміграції /вигнанні/).

ПРАВОНАСТУПНИЦТВО В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.

Під **міжнародним правонаступництвом** розуміється перехід прав і обов'язків від одного суб'єкта міжнародного права (правопередника) до іншого (правонаступника) внаслідок виникнення або припинення існування держави або зміни її території.

Правонаступництво виникає:

- при розпаді федерації;
- при інших територіальних змінах (розпаді держави на дві і більше держави, злитті держав або входженні території однієї держави до складу іншої);
- при соціальних революціях;
- при розпаді колоніальної системи.

Об'єктами правонаступництва можуть бути:

- територія;
- договори;
- державна власність;
- державні архіви;
- державні борги;
- членство в міжнародних організаціях.

Існують такі види правонаступництва:

- повне – універсальне – коли до правонаступника переходять усі права й обов'язки правопопередника (наприклад, Україна є повним правонаступником УРСР);
- неповне (часткове) – коли до правонаступника переходить частина прав і обов'язків або тільки права чи обов'язки (наприклад, Україна є частковим правонаступником СРСР з питань ядерної зброї);
- відсутність правонаступництва (*tabula rasa* – чиста дошка) – коли новий суб'єкт міжнародного права відмовляється від усіх прав і обов'язків правопопередника, у тому числі не зв'язує себе його зобов'язаннями по міжнародних договорах.

Зважаючи на те, що основними суб'єктами міжнародного права є держави, у міжнародному праві мова йде насамперед про їхнє правонаступництво.

В даний час основні питання правонаступництва держав урегульовані в двох універсальних договорах: **Віденській конвенції про правонаступництво держав стосовно договорів від 23 серпня 1978 року (Україна приєдналася до даної конвенції 17 вересня 1992 року)** і **Віденської конвенції про правонаступництво держав стосовно державної власності, державних архівів і державних боргів від 8 квітня 1978 року. Україна приєдналася до даної конвенції 17 листопада 1992 року).**

Віденська конвенція 1978 року регулює правонаступництво тільки стосовно договорів, що укладені в писемній формі, і тільки лише між державами. У відношенні усних договорів і договорів між державами й іншими суб'єктами міжнародного права діють звичайні норми.

Конвенція закріплює такі правила правонаступництва стосовно договорів:

- а) у разі створення в результаті деколонізації нової незалежної держави діє принцип («чистої дошки»): нова держава не пов'язана з договорами, укладеними колишніми державами-метрополіями;
- б) нова незалежна держава не зобов'язана зберігати який-небудь договір або ставати його учасником тільки тому, що в момент правонаступництва цей договір був чинним у відношенні території — об'єкта правонаступництва;
- в) нова держава може стати учасницею будь-якого багатостороннього договору, що був у силі для території правонаступництва, шляхом повідомлення про правонаступництво. Якщо до моменту правонаступництва держава-попередниця підписала договір з умовою ратифікації, прийняття або затвердження, правонаступник може стати учасником договору, ратифікувавши, прийнявши або затвердивши його (крім випадків несумісності участі правонаступника з об'єктами і цілями договору).

Якщо частина території держави стає частиною території іншої держави, стосовно цієї території:

- а) договори держави-попередниці втрачають силу;
- б) договори держави- правонаступниці набувають сили, крім випадків, коли застосування цих договорів було б несумісним із їхніми об'єктами і цілями.

Двосторонній договір, що знаходиться в силі, у відношенні території – об'єкта правонаступництва вважається чинним і для держави- правонаступниці, якщо нова держава домовилася про це з контрагентом або це впливає з її поводження.

При об'єднанні двох або декількох держав права і зобов'язання по їхніх договорах переходять до правонаступника, якщо сторони не встановили інше і якщо це не суперечить об'єктам і цілям договору.

При відділенні частини території і приєднанні її до іншої держави договори попередника продовжують знаходитися в силі для правонаступника.

Про правонаступництво договорів робляться письмові повідомлення депозитарію договору або його учасникам.

Віденською конвенцією 1983 року встановлені правила правонаступництва стосовно державної власності, державних архівів і державних боргів.

Відповідно до Конвенції державна власність – майно, а також права й інтереси, що на момент правонаступництва належали відповідно до внутрішнього права держави-попередниці, цій державі.

Державні архіви являють собою сукупність документів будь-яких давнини і роду, зроблених або набутих державою-попередницею у ході її діяльності, що належать державі на момент правонаступництва відповідно до її внутрішнього права, і такі, що зберігаються під її контролем у якості архівів для різноманітних цілей.

Під державним боргом розуміється будь-яке фінансове зобов'язання держави стосовно іншої держави, міжнародної організації або будь-якого іншого суб'єкта міжнародного права, що виникло відповідно до міжнародного права.

Перехід власності, архівів і боргів при правонаступництві регулюється угодами між державою-попередницею і державою-спадкоємницею. При відсутності таких угод діють наступні правила:

а) При передачі частини території держави іншій державі до правонаступника переходять:

- усе нерухоме майно, що знаходиться на відповідній території, а також рухоме майно, пов'язане з діяльністю держави на даній території;
- частина архівів, що стосується відповідної території і необхідна для її нормального управління;
- державний борг (у справедливій долі).

б) При створенні нової незалежної держави на території держави-попередниці до держави- правонаступниці переходять:

- нерухоме майно, що знаходиться на її території, а також нерухомість, що належить державі-попередниці і знаходиться за кордоном. До правонаступника переходить також рухоме майно, що знаходиться на території держави-попередниці;
- архіви, що належать її території, а також частина інших архівів, необхідних для нормального управління.

Державні борги до правонаступника не переходять.

в) При об'єднанні декількох держав в одну до правонаступника переходять: уся власність держав-попередників, їхні архіви і борги.

г) При відділенні частини території від держави до правонаступника переходять:

- нерухоме майно, що знаходиться на даній території, а також усе пов'язане з нею рухоме майно і частини іншого рухомого майна (у справедливій долі);

- частина архівів, що стосується даної території, а також інші архіви, необхідні для управління нею;

- державний борг (у справедливій долі).

д) При поділі держави, коли частини території утворюють дві або декілька держав- правонаступниць, до правонаступників переходять:

- нерухоме майно, що знаходиться на їх території, а також рухома власність, що належить їй;

- частина архівів, що стосується даної території, а також інші архіви, що мають безпосереднє відношення до неї;

- державний борг (у справедливій долі).

№ 3. ПРАВО МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ.

- Поняття і джерела права міжнародних договорів.
- Поняття міжнародного договору, його структура та форма. Класифікація міжнародних договорів.
- Порядок і основні стадії укладення міжнародних договорів. Форми надання державами згоди на обов'язковість міжнародного договору.

ПОНЯТТЯ І ДЖЕРЕЛА ПРАВА МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ.

Угоди між державами є одним з основних джерел міжнародного права.

Право міжнародного договору (law of treaties) – це система принципів і норм, що регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права з приводу укладання, дії та припинення дії міжнародного договору. Ця галузь займає центральне місце в системі міжнародного права. Вона пов'язана з усіма іншими галузями та інститутами міжнародного права.

Поняття «міжнародна угода» може мати різні назви: договір, конвенція, хартія, декларація, пакт, статут тощо. Серед зазначених міжнародно-правових актів виділяють такі, які формулюють права і обов'язки відповідних суб'єктів (конвенції, пакти, угоди, договори тощо), а також такі, які правил поведінки звичайно не вміщують, прав і обов'язків безпосередньо не формулюють (декларації, заяви, меморандуми).

Найдавніший міжнародний договір, який дійшов до нас був укладений у першій половині XXIII століття до н. е. між аккадським царем Нарамсіне і дрібними правителями Еламу.

Започаткування міжнародного договору на території сучасної України відносять до часів існування Київської Русі. Унікальними джерелами

міжнародного права Середньовіччя вважаються договори Київської Русі з Візантією (Договір про мир та любов 860 рік).

Міжнародні договори стали важливою частиною сучасного міжнародного та внутрішнього правового поля багатьох країн світу, в тому числі України. Так, за період з 1947 до 2000 року Секретаріат ООН зареєстрував та опублікував майже 30 тис. міжнародних договорів, укладених між державами з політичних, економічних, правових та науково-технічних питань.

В міру ускладнення міжнародних відносин та зростання їх значення для життя держав все більш нагальною ставала необхідність правового регулювання міждержавних зв'язків. Відповідно зростала роль міжнародного права і, зокрема, міжнародних договорів.

Перші спроби кодифікації в галузі права договорів були зроблені вченими. Така кодифікація називається доктринальною. Найбільшу увагу кодифікації права договорів приділили: Й. Блунчлі (Сучасне міжнародне право, викладене у вигляді кодексу, 1868 р.), Д. Філд (Проект основ міжнародного кодексу, 1872 р.), П. Фіоре (Кодифіковане міжнародне право і його юридичне забезпечення, 1889 р.).

Доктринальна кодифікація права договорів в ХХ ст. здійснювалася також науковими установами. Найбільш відомий проект конвенції по праву міжнародних договорів, підготовлений колективом авторів на базі Гарвардського університету в 1935 року.

Першим актом офіційної кодифікації стала Конвенція про міжнародні договори, прийнята Конференцією американських держав в 1928 р. За своїм змістом Конвенція була дуже обмеженою, але, незважаючи на це, вона так і не набула чинності.

Наступна спроба кодифікувати норми, що стосуються міжнародних договорів, була зроблена в рамках Ліги Націй. У 1924 р. було засновано Комітет експертів з прогресивної кодифікації міжнародного права. Але Комітет обмежився лише питаннями процедури укладання договорів. Більше того, ці питання розглядалися як частина процедури роботи конференцій. Настільки обмежений підхід, природно, не міг дати відчутного результату, що визнав і сам Комітет.

У результаті, офіційна кодифікація і прогресивний розвиток права міжнародних договорів починаються лише в другій половині ХХ ст. в рамках ООН.

Ініціаторами кодифікації виступили вчені експерти – члени Комісії міжнародного права ООН. На своїй першій сесії в 1949 р. Комісія включила тему «Право міжнародних договорів» до числа тем, які дозріли для кодифікації. Пропозиція Комісії була схвалена Генеральною Асамблеєю, що визнала кодифікацію цієї теми пріоритетним завданням.

З невеликими перервами робота Комісії над проектом статей про право міжнародних договорів тривала до 1966 р., коли був прийнятий остаточний проект. Проект враховував спільні позиції держав і відбивав різні міжнародно-

правові концепції. В цілому він отримав досить високу оцінку багатьох урядів і видних юристів.

Наступними етапами кодифікації права міжнародних договорів було підписання Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969р. та Віденської конвенції про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р.

Право міжнародного договору як галузь сучасного міжнародного права характеризується специфічним об'єктом регулювання та надзвичайно важливими функціями. При цьому право міжнародного договору слід відрізнити від міжнародного договірного права, під яким розуміють «сукупність міжнародно-правових норм, створених договорами».

Об'єктом права міжнародних договорів є відносини між суб'єктами щодо процесу укладання, сфери і часу дії та умов припинення дії міжнародного договору.

Предмет регулювання права міжнародних договорів – процес укладання міжнародного договору.

Джерелами права міжнародного договору є звичай, договір, а також загальні принципи міжнародного права.

Право міжнародних договорів є в достатній мірі кодифікованим, це зумовлено тим, що міжнародний договір є одним з основних джерел міжнародного права, а тому повинна бути встановлена єдина процедура його укладання, уніфікований порядок припинення дії договору тощо.

Звичай як джерело права міжнародного договору посідає значне місце в цій галузі поряд із договірними нормами. Звичаєвими нормами регулюються питання щодо структури міжнародного договору, проведення переговорів із вироблення тексту договорів, правила й засоби тлумачення міжнародного договору та ін.

Зараз поряд із нормами звичаєвого права діють договірні. Найбільш важливими універсальними конвенціями, що регулюють відносини у зв'язку з укладанням і застосуванням міжнародних договорів, є: **Віденська конвенція про право міжнародних договорів** 1969 р., що докладно регламентує порядок укладання міжнародних договорів між державами, набуття ними чинності, тлумачення, використання та скасування, а також умови їхньої дійсності; **Віденська конвенція про правонаступництво держав стосовно договорів** 1978 р., **Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями** 1986 р.

На процес утворення норм права договорів впливають постанови міжнародних організацій, утому числі резолюції Генеральної Асамблеї ООН.

Вагоме місце в регулюванні укладання та реалізації міжнародного договору належить національному праву. Зазвичай ці питання регулюються конституційним правом держав та спеціальними законами або постановами відповідних органів.

Конституція України визначає місце міжнародних договорів у національному законодавстві України (ст. 9 Конституції України). Закон України «Про дію

міжнародних договорів на території України» від 10 грудня 1991 р. регулює застосування міжнародних договорів на території України. Порядок укладання, виконання та денонсації міжнародних договорів України встановлює Закон України «Про міжнародні договори України» від 22 грудня 1993 р. Цей Закон застосовується до всіх договорів України – міждержавних, міжурядових і міжвідомчих, регульованих нормами міжнародного права, незалежно від їх форми і найменування.

Суб'єктами права міжнародних договорів на підставі Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. встановлено держави (ст. 1), а відповідно до Віденської конвенції про право міжнародних договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р. - міжнародні міжурядові організації (ст. 1).

Щодо інших суб'єктів міжнародного права, то згідно зі ст. 3 Віденської конвенції 1969 р. її норми мають застосовуватися тільки у відносинах держав між собою в міжнародних договорах, учасниками яких є й інші суб'єкти міжнародного права. Однак це положення не стосується юридичної сили таких змішаних угод у цілому.

Функцією права міжнародного договору є регулювання процесу укладання, дії та припинення дії міжнародних договорів.

ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНОГО ДОГОВОРУ, ЙОГО СТРУКТУРА ТА ФОРМА. КЛАСИФІКАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ.

Віденські конвенції 1969 та 1986 рр. визначають **міжнародний договір** як угоду між державами в письмовій формі, регульовану міжнародним правом, незалежно від того, міститься така угода в одному документі, у двох або кількох зв'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування (ст. 2).

Міжнародні угоди можна **класифікувати** за різними критеріями, а саме:

- **за сферою суспільних відносин** – угоди з політичних питань, з питань науки і культури, з правових, економічних, адміністративних-правових питань тощо.
- **за суб'єктами, які укладають міжнародні угоди** – міждержавні угоди, міждержавні з участю міжнародних організацій, міжурядові, міжвідомчі.
- **за кількістю суб'єктів** – багатосторонні, двосторонні.
- **за формою** – письмові та усні, при цьому форма не впливає на його обов'язкову силу, хоча все більше переважає письмова форма. Усні угоди прийнято називати “джентльменськими”. Віденська конвенція про право міжнародних договорів не застосовується до договорів в усній формі.
- **за можливістю приєднання до договору** – якщо до міжнародного договору мають можливість приєднатися всі зацікавлені держави, він зветься **відкритим**, якщо до договору можна приєднатися тільки за згодою його учасників – **напіввідкритий договір**, у договорі беруть участь тільки держави, що його уклали – **закритий договір**.

Назви договорів не мають загально визнаної класифікації. Проте із практики можна вивести деякі загальні поняття.

Пакт – договір із найважливіших політичних питань.

Договір – основоположний акт із найістотніших питань міжнародних зносин.

Угода – договір між державами з конкретних питань, здебільшого менш важливих, ніж договір.

Конвенція – угода зі спеціальних міжнародних питань економічного, технічного, гуманітарного та військового характеру.

Статут – договір, який визначає цілі, структуру й функції міжнародної організації.

Modus vivendi — тимчасова угода з питань, що вимагають негайного врегулювання.

Обмін нотами – своєрідна форма укладання угоди з політичних, а надто дипломатичних та культурних питань.

Протокол – угода, що укладається з питань менш важливих, ніж договір, угода і конвенція.

Регламент – додаткова, угода до багатостороннього договору.

Структура договору становить єдину систему взаємопов'язаних норм. Зазвичай **структура договору** складається з трьох головних елементів: **преамбули** (вступ) – вказує на мотиви, цілі та принципи укладення договору; **центральна частина** містить постанови по суті регульованих відносин; **заклучна частина** фіксує статті про порядок чинності та припинення його дії. Дедалі більшого значення набуває четверта, **додаткова частина** – додатки. Не всі елементи структури обов'язкові в кожному договорі, відсутність тих чи інших елементів не впливає на його юридичну силу.

ПОРЯДОК І ОСНОВНІ СТАДІЇ УКЛАДЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ. ФОРМИ НАДАННЯ ДЕРЖАВАМИ ЗГОДИ НА ОБОВ'ЯЗКОВІСТЬ МІЖНАРОДНОГО ДОГОВОРУ.

Укладання міжнародних договорів — це сукупність процедур із застосуванням різноманітних документів, засобів та форм, що поділяються на стадії та обґрунтовують дію міжнародних договорів.

Процес укладання міжнародного договору умовно поділяється на три стадії, які, у свою чергу, складаються з підстадій та юридичних дій.

Прийняття тексту договору вважається першою стадією укладання міжнародного договору. Та цій стадії передують договірні ініціатива і надання повноважень.

Для участі в процедурі укладання міжнародного договору на будь-якій стадії представник держави або міжнародної організації повинен мати повноваження на здійснення відповідних заходів.

Повноваження – особливі документи, що видаються компетентними органами держави у відповідності з національним законодавством і засвідчують право конкретної особи репрезентувати державу на відповідній стадії укладання договору.

Для участі в усіх стадіях укладання міжнародного договору представник держави або організації вважається особою, що репрезентує державу або організацію, тільки за умови пред'явлення нею повноважень.

При укладанні двосторонніх договорів відбувається обмін повноваженнями; при укладанні багатосторонніх повноваження надаються для перевірки.

Репрезентувати державу з метою вчинення всіх актів, що стосуються міжнародних договорів, **без пред'явлення повноважень** мають право глави держав, глави урядів і міністри закордонних справ, які наділені повноваженнями за посадою (*ex officio*), а також глави дипломатичних представництв – тільки з метою прийняття тексту договору між акредитуючою державою і державою, при якій вони акредитовані.

До першої стадії укладання договору – стадії прийняття тексту договору – **відносять підготовку, розроблення, узгодження та прийняття тексту** договору. Узгодження підготовленого або розробленого тексту договору відбувається через звичайні дипломатичні канали, міжнародні конференції та в рамках міжнародних організацій.

Безпосередньо процедура прийняття тексту договору регулюється ст. 9 Віденської конвенції 1969 р.

«Прийняття тексту» договору визначається як формальний акт, завдяки якому встановлюються форма і зміст пропонованого договору. Текст договору приймається процедурою голосування. Зазвичай тексти двосторонніх договорів та договорів з невеликою кількістю учасників приймаються за згодою всіх держав, які беруть участь у його складанні. Текст багатосторонніх договорів приймається більшістю у дві третини учасників міжнародної конференції. Але більшістю голосів учасників, які присутні й беруть участь у голосуванні, може бути ухвалене рішення про застосування іншого правила.

Участь у прийнятті тексту договору не тягне за собою юридичних наслідків щодо договору для учасників переговорів.

Друга стадія укладання договору – встановлення автентичності тексту договору. Процедура фіксації остаточності тексту, яка затверджує те, що він не підлягає змінам, є процедурою **встановлення автентичності** тексту договору. Засоби встановлення автентичності тексту визначаються в самому тексті договору: такими можуть бути підписання AD REFERENDUM або парафування, або включення тексту договору до заключного акта міжнародної конференції (ст.10 Віденської конвенції 1969 р.).

Парафування – це спосіб встановлення автентичності тексту договору шляхом поставляння уповноваженими своїх ініціалів під текстом договору для засвідчення того, що текст є остаточним і не підлягає змінам. Можливе також постатейне або посторінкове парафування.

Щодо **підписання AD REFERENDUM** («до схвалення»), то ця форма встановлення автентичності тексту може означати остаточне підписання договору за умови його підтвердження державою. Парафування може означати підписання договору, але лише в разі відповідної домовленості між державами, які беруть участь у переговорах, а втім, такі випадки дуже поодинокі.

Після встановлення автентичності тексту договір до ухвалення не має обов'язкової сили, але сторони зобов'язані утримуватися від дій, які позбавили б договір об'єкта й мети.

Третьою стадією укладання договору вважається вираження згоди на обов'язковість договору. До цієї стадії належить безпосереднє вираження згоди, що здійснюється в таких формах: підписання, обмін документами, ратифікація, затвердження, приєднання (ст. 11 Віденської конвенції 1969р.).

Юридичні дії, що супроводжують процедуру остаточного ухвалення договору, певною мірою також належать до третьої стадії укладання договору. Такими **юридичними діями** є: направлення документів депозитарію, функції депозитарію, реєстрація договору, опублікування договору, а також інститут застережень та заяв.

Підписання – це форма вираження згоди на обов'язковість договору шляхом підписання договору представником держави. Підписання надає договору обов'язкової сили у трьох випадках, що передбачені ст. 12 Віденської конвенції 1969 р.: а) договір передбачає, що підписання має таку силу; б) в інший спосіб встановлено домовленість держав, які беруть участь у переговорах, про те, що підписання повинне мати таку силу; в) намір держави надати підписанню такої сили впливає з повноважень її представника або був виражений під час переговорів.

Підписання міжнародних договорів України регулюється ст. 11 Закону України «Про міжнародні договори України».

Підписання двосторонніх міжнародних договорів здійснюється за принципом **альтернату** - кожний уповноважений ставить підпис першим на своєму екземплярі, а потім уже другим підписує екземпляр іншої сторони; назва держави, печатка, а також текст договору відповідною мовою також розташовуються на першому місці в примірнику, що належить цій стороні. Якщо підписи розташовані поруч, то першим вважається місце ліворуч. Якщо підписи розташовані один над одним, то першим місцем буде верхнє. При підписанні багатостороннього договору підписи ставляться в алфавітному порядку. Вибір абетки відбувається за згодою учасників.

Ратифікація - це форма вираження згоди на обов'язковість договору шляхом затвердження його вищим органом державної влади. Акт ратифікації втілюється у двох законодавчих документах, які відображають два аспекти ратифікаційного акта: ратифікаційна грамота виражає згоду на обов'язковість договору перед учасниками цього договору, тобто в міжнародному плані, а внутрішньодержавний нормативний акт покладає на державу зобов'язання щодо виконання міжнародного договору.

Питання згоди сторін на обов'язковість, що виражена ратифікацією, регулюється ст. 14 Віденської конвенції. Оскільки ратифікація проводиться вищими органами держави, вона вважається найавторитетнішою формою вираження згоди на обов'язковість міжнародного договору.

Порядок ратифікації визначається національним законодавством. Відповідно до Конституції України ратифікація здійснюється Верховною Радою України.

За Законом України «Про міжнародні договори України» ратифікація міжнародних договорів України здійснюється Верховною Радою України шляхом ухвалення спеціального закону про ратифікацію, який підписується Головою Верховної Ради України. **Ратифікації підлягають міжнародні договори України, які** мають життєво важливе значення для держави: політичні, загальноекономічні, з фінансових питань, з питань позики та кредиту, територіальні, мирні, що стосуються прав і свобод людини, про громадянство, про участь у міждержавних союзах та організаціях, про військову допомогу та стосовно направлення контингенту Збройних сил України до іншої країни, про історичне та культурне надбання народу України, а також договори, виконання яких обумовлює зміну діючих чи ухвалення 168 нових законів України, та договори, ратифікація яких передбачена законом чи самим міжнародним договором (п. 2 «а-ж» ст. 7 зазначеного Закону).

Ратифікація породжує важливі юридичні наслідки. Проте відмова від ратифікації не вважається порушенням міжнародного права.

Така форма, як **затвердження** («конфірмація»), - це вираження згоди на обов'язковість договору, який не потребує ратифікації, шляхом схвалення його урядом або іншим компетентним органом. Стаття 9 Закону України «Про міжнародні договори України» визначає, що затвердження міжнародних договорів України, які не потребують ратифікації, здійснюється: щодо договорів, які укладаються від імені України – Президентом України (рішення Президента України про затвердження міжнародного договору України приймається у формі указу); щодо договорів, які укладаються від імені Уряду України, - Урядом України у формі постанови.

Затвердження виражає згоду на обов'язковість міжнародних договорів, що укладаються міжнародними організаціями.

Прийняття міжнародного договору – це особлива форма вираження згоди на обов'язковість договору, який не потребує ратифікації, що за своєю процедурою близька до приєднання.

Приєднання – форма вираження згоди на обов'язковість договору, за допомогою якої сторона, що не брала участь у договорі, може взяти на себе зобов'язання щодо договору, якщо така можливість передбачена в самому договорі або за домовленістю всіх учасників. Приєднання можливе як до чинного договору, так і до договору, який ще не набрав чинності, приєднання відбувається до договору в цілому.

Після вираження згоди на обов'язковість договору сторони двосторонніх договорів здійснюють **обмін текстами документів**, у яких виражена така згода. Щодо багатосторонніх договорів, то для зберігання автентичного тексту договору, ратифікаційних грамот та інших документів про його прийняття призначається **депозитарій** (хранитель).

Депозитарій договору може бути призначений державами, які брали участь у переговорах, або визначений у самому договорі, ним може бути одна або кілька держав, міжнародна організація або головна виконавча службова особа такої організації.

Функції депозитарію є міжнародними за своїм характером, і при виконанні їх депозитарій зобов'язаний діяти неупереджено. До функцій депозитарію відповідно до Віденської конвенції (ст. 77-78) належать: зберігання автентичного тексту договору; підготовка засвідчених копій автентичного тексту і будь-яких інших текстів договору, а також надсилання їх учасникам та державам, які мають право стати учасниками договору; одержання підписів під договором і одержання, зберігання та інформування щодо документів, оповіщень і повідомлень, які його стосуються; реєстрація договору в Секретаріаті ООН.

Застереження: учасниками сучасних багатосторонніх договорів зазвичай є сторони з різними інтересами та цілями, яким дуже складно узгодити зміст і текст договору таким чином, щоб він влаштував усі сторони. Тому на Віденській конференції було прийнято і зафіксовано положення про те, що формулювання застережень до договорів – це суверенне право кожної держави, для якого не потрібне прийняття або згода з боку інших держав.

Застереження - одностороння заява в будь-якому формулюванні і під будь-якою назвою, зроблена державою при підписанні, ратифікації, прийнятті чи затвердженні договору або приєднанні до нього, за допомогою якої вона бажає виключити або змінити юридичну дію певних положень договору в їхньому застосуванні до цієї держави.

Отже, застереження може бути зроблене стороною при вираженні згоди на обов'язковість договору. Застереження, зроблені на попередніх стадіях укладання договору, можна вважати попередніми.

Загальноновизнано, що застереження можливі при укладанні багатосторонніх угод для досягнення компромісу задля збільшення учасників договору, хоча у Віденській конвенції не вказано, що застереження можливі лише щодо багатосторонніх угод. Деякі автори висловлюють думку про неможливість застережень до двосторонніх угод, оскільки такі застереження можна розглядати як пропозицію щодо перегляду тексту договору.

Проте в певних випадках можливість формулювання застережень до договору виключається. Стаття 19 Віденської конвенції закріпила перелік таких випадків: коли це застереження забороняється договором; коли договір передбачає, що можна робити тільки певні застереження, до кола яких це застереження не належить; у випадках, коли застереження є несумісним з об'єктом і цілями договору.

Застереження викликає наслідки стосовно держави, яка його висловила, без погодження з іншими державами, які підписали договір, якщо в умовах договору не встановлено інше.

На практиці трапляється достатня кількість договорів, які забороняють учасникам робити застереження, а також такі, з обмеженої кількості учасників та з мети і принципів яких випливає, що вони мають застосовуватись лише в цілому між усіма учасниками, а в такому разі застереження потребує прийняття всіма учасниками договору.

Застереження до договору, що є установчим актом міжнародної організації, потребують їх прийняття компетентним органом організації.

Застереження, яке напевне допускається договором, не потребує якого-небудь наступного прийняття іншими договірними державами, якщо тільки договір не передбачає такого прийняття. В інших випадках юридичними наслідками що зробило застереження, у відносинах зі стороною, що прийняла застереження. Для застережень є зміна юридичної дії певних положень договору для сторони, інших учасників положення договору не змінюються. Сторона, що не згодна із застереженням, повинна його заперечити; у таких випадках договір діятиме між стороною, що зробила застереження, і стороною, яка його заперечила, за винятком спірних положень.

Застереження, певно виражена згода із застереженням і заперечення проти застереження повинні бути зроблені в письмовій формі й доведені до відома всіх учасників договору.

Застереження, як і заперечення проти застереження, може бути зняте стороною в будь-який час без згоди сторони, що його прийняла, якщо умовами договору не передбачено інше.

Договір починає діяти – породжувати міжнародно-правові норми і права та обов'язки, що з них випливають, - з моменту набуття договором юридичної чинності.

Набуття міжнародним договором чинності означає, що його положення стають юридично обов'язковими для учасників договору і порушення його положень тягне за собою міжнародно-правові наслідки.

Момент, з якого договір набуває чинності, передбачається в самому договорі або погоджується між державами, які брали участь у переговорах. Таким моментом учасники можуть визначити момент підписання договору; момент ратифікації договору, обміну ратифікаційними грамотами або здачі ратифікаційних грамот кількістю учасників, що обумовлена в договорі; визначений термія після ратифікації або здачі до депозитарію останньої ратифікаційної грамоти; момент затвердження договору урядом; чітко визначена дата набуття чинності договором; момент реєстрації акта про ратифікацію міжнародною організацією.

Якщо в тексті договору положення або домовленість щодо моменту набуття чинності договором відсутні, застосовується п. 2 ст. 24 Віденської конвенції, згідно з яким у такому випадку договір набуває чинності, як тільки буде виражено згоду всіх держав, які брали участь у переговорах. на обов'язковість для них договору.

Сторони можуть дійти згоди в питанні про тимчасове введення в дію всього договору чи його частини. Зазвичай сторони договору домовляються про тимчасове застосування заключних положень договору.

Договір зворотної сили не має, він застосовується лише щодо подій, які сталися після набуття ним чинності. Однак сторони за взаємною згодою можуть поширити дію договору і на події, що відбулися до його укладання.

Реєстрація міжнародного договору є новелою сучасного міжнародного права. формування якої почалося в рамках Ліги Націй. Статут Ліги Націй передбачав зобов'язання держав реєструвати укладені ними міжнародні договори і надавати їм гласності, що ставало перепорою на шляху укладання таємних, протиправних договорів. Після набуття чинності договори підлягають реєстрації.

У Статуті ООН (ст. 102) сформульовано норму міжнародного права, відповідно до якої «всілякий договір і всяка міжнародна угода, укладені будь-яким членом Організації після набуття чинності Статутом, повинні бути, за першої можливості, зареєстровані в Секретаріаті і ним опубліковані. У відповідності з цією нормою Генеральна Асамблея ООН резолюцією від 14 грудня 1946 р. затвердила Правила про реєстрацію і опублікування міжнародних договорів. Стаття 80 Віденської конвенції конкретизує положення щодо реєстрації міжнародних договорів і поширює її дію на учасників Віденської конвенції: «Договори після набрання ними чинності надсилаються до Секретаріату Організації Об'єднаних Націй для реєстрації або для зберігання у справах і занесення до переліку, залежно від випадку». Ця стаття не встановлює обов'язковості реєстрації, питання про яку вирішують договірні держави, за винятком реєстрації *ex officio*, яку здійснює Генеральний секретар ООН, але згідно зі ст. 103 Статуту ООН жодна сторона незареєстрованого договору не може обґрунтовувати свої юридичні домагання в жодному з органів ООН.

Ще однією юридичною дією є **опублікування договору**. Після набуття договором чинності він має бути надісланим до Секретаріату Організації Об'єднаних Націй із метою публікації. Відповідно до ст. 102 Статуту ООН Секретаріат зобов'язаний опублікувати будь-який договір та міжнародну угоду.

Велике значення має такий спосіб доведення змісту міжнародних договорів до загального відома, як внутрішньодержавне опублікування. Стаття 20 Закону України «Про міжнародні договори України» визначає, що договори, які набрали чинності для України, - ратифіковані договори і договори, затвердження, прийняття або приєднання до яких здійснено на підставі рішень відповідно Верховної Ради України або Президента України, договори, що набрали чинності з моменту підписання їх Президентом України, - публікуються у «Відомостях Верховної Ради України», у газеті Верховної Ради України та у «Зібранні діючих міжнародних договорів України»; договори, що набрали чинності для України, згоду на обов'язковість яких було здійснено на підставі рішень Уряду України, публікуються в «Зібранні постанов Уряду України».

Якщо міжнародний договір України має автентичний текст державною мовою України, - публікується автентичний текст державною мовою України. У разі, коли міжнародний договір України не має автентичного тексту державною мовою України, - публікується один з автентичних текстів іноземною мовою, а також офіційний переклад державною мовою України, здійснений Міністерством закордонних справ України.

Але від промудгації (оприлюднення) міжнародного договору не залежить його обов'язкова юридична дія.

Строк дії договору визначається в самому договорі. За строком дії договори поділяються на строкові і безстрокові.

Безстрокові договори укладаються на «вічні часи» і не містять ніяких вказівок на визначений термін дії та можливість денонсації. Більшість таких договорів закріплює загальні норми міжнародного права, а також і мирні угоди.

Строкові договори поділяються на такі, що укладаються на визначений строк та на невизначений час. Визначеним строком договору слід вважати заздалегідь чітко обумовлений календарними датами термін, який також може бути пролонговано. Визначений строк, у свою чергу, може бути безумовно визначеним і умовно визначеним.

Договори з невизначеним строком діють до настання відповідних подій або умов, під виконання яких вони були укладені.

Пролонгація - це продовження дії договору, здійснюване до закінчення його строку. Пролонгація відбувається на умовах, передбачених договором, або за домовленістю сторін. Розрізняють пролонгацію ініціативну (коли необхідне позитивне волевиявлення сторін) і автоматичну (коли для продовження договору досить того, щоб сторони утримались від його припинення).

Якщо стосовно одного й того самого питання укладено кілька договорів, то попередній застосовується тією мірою, якою його положення є сумісними з положеннями наступного договору.

Кожна сторона договору має добросовісно його дотримуватися, якщо вона висловила згоду на таке, і не може посилатися на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання договору.

Припинення дії міжнародного договору означає, що він втратив свою обов'язкову силу для його учасників і припинив породжувати права і обов'язки у відносинах між ними.

Із припиненням міжнародного договору він втрачає юридичну силу для всіх його учасників. Припинення договору або вихід із нього можливі відповідно до положень договору або в будь-який час за згодою всіх учасників після консультації з іншими договірними державами.

Зазвичай учасники договору в заключних положеннях обумовлюють способи припинення договору або умови, за яких можливе його припинення. Найчастіше в договорі визначається строк його дії, після закінчення якого договір автоматично припиняє свою дію.

Способи припинення дії договорів можна поділити на дві великі групи: 1) **не вольові** способи, при застосуванні яких припинення міжнародного договору спричинюється настанням події або факту, без волевиявлення сторін, спрямованого на припинення договору. До таких подій можна віднести: закінчення строку дії договору; виконання умов міжнародного договору під які було укладено договір; виникнення нової імперативної норми (*ius cogens*);

війну; припинення існування суб'єкта договору; 2) **вольові** способи, за яких припинення дії міжнародного договору є результатом безпосереднього волевиявлення сторін, які об'єднуються одним поняттям - розторгнення. До таких способів можна віднести: денонсацію, відміну, новацію та анулювання.

Найпоширенішим способом припинення договору є **денонсація** - одностороння відмова від договору з попередженням, що зроблено в порядку і в строки, які передбачені в умовах договору. Якщо в договорі передбачена можливість денонсування, то учасник повинен виконати умови денонсування і зобов'язаний завчасно попередити інші сторони. Якщо договір не містить положень про його денонсацію або вихід з нього, то він не підлягає денонсації і вихід із нього не допускається, якщо тільки не встановлено, що учасники мали намір допустити можливість денонсації або виходу, або характер договору не передбачає права денонсації або виходу.

Учасник повинен повідомити про намір денонсувати договір не менш ніж за 12 місяців (ст. 56 Віденської конвенції). Закон України «Про міжнародні договори України» визначає, що пропозиції про денонсацію міжнародних договорів України подаються Міністерством закордонних справ України, іншими міністерствами та відомствами Уряду України; Уряд України вносить відповідні пропозиції Президенту України або Верховній Раді України. Денонсація міжнародних договорів України здійснюється законом України, указом Президента України, постановою Уряду України.

Відміна або зупинення дії договору відповідно до його положень відбувається за згодою всіх учасників після консультації з іншими договірними державами.

Новація – це спосіб припинення дії договору, який впливає з укладання наступного договору. Договір вважається припиненим, якщо всі його учасники укладуть наступний договір із того самого питання і мають на увазі припинення попереднього або якщо положення договорів є абсолютно несумісними.

Анулювання – однобічне припинення дії міжнародного договору, яке вважається правомірним лише на підставі норм міжнародного права, а саме у випадках, що визначені у Віденській конвенції про право міжнародних договорів:

- а) недійсні неправомірні договори;
- б) договір, що укладений попередником, суперечить новому суспільному ладу держави;
- в) істотне порушення договору одним з його учасників;
- г) в разі неможливості здійснення договору;
- д) у випадках, коли докорінним чином змінилися обставини, тобто на застереження про незмінність обставин (*clausula rebus sic standibus*) можна посилатись, коли наявність таких обставин становила істотну підставу згоди учасників на обов'язковість для них договору і наслідок зміни обставин докорінно змінює сферу дії зобов'язань, які все ще підлягають виконанню за договором. Проте неприпустимо посилатись на докорінні зміни обставин, якщо

вони сталися внаслідок свідомих дій держави, що посилається на такі зміни, і для припинення договору, що визначає державний кордон.

Припинення міжнародного договору означає, що він припинив породження зобов'язань у майбутньому, але не впливає на права, зобов'язання або юридичне становище учасників, які виникли в результаті виконання договору, - вони зберігаються і після припинення договору.

Призупинення міжнародного договору, на відміну від припинення, означає тимчасову перерву дії договору на якийсь час. Призупинення міжнародного договору за різних обставин може привести в подальшому до його припинення або до поновлення. Призупинення міжнародного договору веде до таких наслідків:

- а) звільняє учасників від зобов'язання виконувати договір у своїх взаємовідносинах протягом періоду зупинення;
- б) не впливає в усьому іншому на правові відносини між учасниками, встановлені договором.

№ 4. ПРАВО МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Історичні аспекти створення міжнародних організацій.

Поняття і види міжнародних організацій.

Правосуб'єктність міжнародних організацій.

Організація Об'єднаних Націй: історія створення, правовий статус, органи.

Регіональні міжнародні організації.

Міжнародні конференції.

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

В сучасному своєму розумінні міжнародні організації як правовий феномен виникли наприкінці ХІХ – початку ХХ століть, коли потреби світового розвитку обумовили необхідність створення постійно діючих колективних міждержавних органів, в історії людської цивілізації вже був накопичений певний досвід створення міжнародних об'єднань. Так, у Древній Греції в VI столітті до нашої ери були створені перші постійні міжнародні об'єднання — симмакії й амфіктіонії. Вони являли собою релігійно-політичні союзи племен (громад) і міст із загальними святилищем, казною, правилами ведення війни. Найбільш відомі Лакедемінська і Делосська Симмакії, а також Дельфійсько-Фермопільська амфіктіонія, у яку входили 12 громад Середньої Греції і Фессалії.

Ці об'єднання стали прообразами майбутніх міжнародних організацій.

Досвід розвитку перших міждержавних міжнародних організацій пов'язаний із створенням у ХІV столітті Ганзейського союзу — торгового і політичного союзу північно-німецьких міст на чолі з містом Любеком, що формально проіснувало до 1669 року. Союз здійснював посередницьку торгівлю між

Західною, Північною і Східною Європою, йому належала торгова гегемонія в Північній Європі.

Виникнення міжнародних організацій у XIX столітті стало відображенням і результатом становлення об'єктивної тенденції до інтернаціоналізації багатьох сфер життя суспільства. Починаючи зі створення в 1815 році Центральної комісії навігації по Рейну, міжнародні організації наділяються власною компетенцією і повноваженнями. Створені в 1865 році Всесвітній телеграфний союз і в 1874 році Всесвітній поштовий союз стали першими універсальними міжнародними організаціями, що мають постійну структуру. Такими ж рисами володіла створена в 1919 році Міжнародна організація праці.

Першою міжнародною організацією, що мала яскраво виражену політичну спрямованість, була **Ліга Націй, створена в 1919 році** відповідно до положень Версальської договірної системи і яка проіснувала формально до 1946 року.

Статут Ліги Націй був вироблений спеціальною комісією, створеною на Паризькій мирній конференції 1919-1920 років, і включений у Версальський мирний договір 1919 року й інші мирні договори, що завершили Першу світову війну 1914-1918 років. Спочатку статут організації був підписаний 44 державами, у тому числі 31 державою, що приймала участь у війні на стороні Антанти або приєдналася до неї. Хоча комісію з вироблення статуту Ліги Націй очолював президент США В. Вільсон, згодом США його не ратифікували і не ввійшли в число членів цієї організації.

Основною метою Ліги Націй відповідно до її статуту був «розвиток співробітництва між народами та гарантія їхнього миру і безпеки».

Ліга Націй визнавала, що усяка війна «цікавить Лігу в цілому», і остання повинна вживати всіх заходів для збереження миру. За вимогою будь-якого члена Ліги Націй негайно скликалася Рада. У разі виникнення конфлікту між членами Ліги Націй вони повинні були піддатися його розглядові або третейським судом, або Радою.

Ліга Націй припинила своє існування в квітні 1946 року відповідно до рішення спеціально скликаної Асамблеї.

Хоча Ліга Націй не змогла справитися зі своїм основним статутним завданням, пов'язаним насамперед із запобіганням Другій світовій війні і з мирним врегулюванням міжнародних конфліктів, вона зіграла свою історичну роль, котра полягає в тому, що ця організація стала прообразом міжнародної універсальної організації світового співтовариства — Організації Об'єднаних Націй, тому що в рамках Ліги Націй був накопичений, нехай і не завжди ефективний, але досвід колективного вирішення найважливіших міжнародних проблем.

ПОНЯТТЯ І ВИДИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Міжнародна організація — це об'єднання держав відповідно до міжнародного права і на основі міжнародного договору для здійснення співробітництва в політичній, економічній, культурній, науково-технічній, правовій та інших галузях, що має необхідну для цього систему органів, права й

обов'язки, похідні від прав і обов'язків держав, і автономну волю, обсяг якої визначається волею держав-членів.

З цього визначення можна виділити такі **ознаки** будь-якої міжнародної організації:

- **членство трьох і більше держав.** При наявності меншої кількості держав виникає їх спілка, але не міжнародна організація, що створюється з метою колективного вирішення певних задач;

- **повага суверенітету держав-членів** організації і невтручання у внутрішні справи. Ця ознака є основною функціональною ознакою міжнародної організації, тому що в процесі її діяльності всі держави, що є членами організації, мають рівні права і несуть рівні обов'язки в якості суб'єктів міжнародного права незалежно від розміру своєї території, кількості населення, рівня економічного розвитку й інших ознак, що характеризують державу. Втручання у внутрішні справи держави-члена організації ніяким чином не допускається, за винятком випадків, коли такою державою порушені міжнародні зобов'язання, узяті в рамках цієї організації відповідно до її статутних положень;

- **створення відповідно до міжнародного права.** Ця ознака має конституююче значення, тому що будь-яка міжнародна організація повинна бути створена на правомірній основі. А це означає, насамперед, що установчий документ організації повинен відповідати загально визнаним принципам і нормам міжнародного права, і насамперед принципам *jus cogens*. Якщо міжнародна організація створена неправомірно або її діяльність суперечить міжнародному праву, то установчий акт такої організації повинен бути визнаний неістотним і дія його припинена в найкоротший термін;

- **заснування на основі міжнародного договору.** Зазвичай, міжнародні організації створюються на основі міжнародного договору (конвенції, угоди, протоколу і т.д.). Об'єктом такого договору є поведінка як суб'єктів договору, так і самої міжнародної організації. Сторонами установчого акта є суверенні держави. Проте в останні роки повноправними учасниками міжнародних організацій є також і міжурядові організації. Наприклад, Європейський Союз є повноправним членом багатьох міжнародних міжурядових організацій;

- **здійснення співробітництва в конкретних галузях діяльності.** Міжнародні організації створюються для координації зусиль держав у тій або іншій профільній галузі, наприклад у політичній (ОБСЄ), військовій (НАТО), науково-технічній (Європейська організація ядерних досліджень), економічній (Європейський Союз), валютно-фінансовій (Міжнародний банк реконструкції і розвитку, Міжнародний валютний фонд), соціальній (Міжнародна організація праці), у сфері медицини (Всесвітня організація охорони здоров'я) і в багатьох інших галузях. Водночас на міжнародній арені є організації, що уповноважені координувати діяльність держав практично в усіх галузях, наприклад ООН та ін. Таким чином, міжнародні організації поряд з іншими формами міжнародного спілкування (багатосторонні консультації, конференції, наради,

семінари і т.д.) виступають у якості органу співробітництва зі специфічних проблем міжнародних відносин;

- **наявність відповідної організаційної структури** (постійні органи і штаб-квартира). Ця ознака, що характеризує інституціональну будову міжнародної організації, є однією із найважливіших. Вона ніби демонструє та підтверджує постійний характер організації і тим самим відрізняє її від численних інших форм міжнародного співробітництва. На практиці ця ознака виявляється в тому, що міжурядові організації мають штаб-квартири, членів в особі суверенних держав і необхідну систему головних (основних) і допоміжних органів. Зазвичай вищим органом організації є сесія (асамблея, конгрес), що скликається один раз у рік (іноді один раз у два роки). У якості виконавчих органів виступають ради. Адміністративний апарат очолюється виконавчим секретарем (генеральним директором) організації. Всі організації мають постійні або тимчасові виконавчі органи з різноманітним правовим статусом і компетенцією;

- **наявність прав і обов'язків організації**. Особливістю компетенції міжнародної організації є те, що її права й обов'язки похідні від прав і обов'язків держав-членів. Таким чином, жодна організація без згоди держав-членів не може почати дій, що торкаються інтересів своїх членів. Права й обов'язки будь-якої організації в загальній формі закріплюються в її установчому акті, резолюціях вищих і виконавчих органів, в угодах між організаціями. Ці документи встановлюють і закріплюють наміри держав-членів і їх волю щодо меж і сфер діяльності міжнародної організації, що далі повинні бути нею реалізовані. Держави також вправі заборонити організації почати ті або інші дії, і організація не може перевищити свої повноваження;

- **самостійні міжнародні права й обов'язки організації**. Незважаючи на те, що міжнародна організація наділяється державами-членами правами й обов'язками, у процесі й діяльності вона починає набувати свої, відмінні від початкових, права й обов'язки. Таким чином, мова йде про виникнення в міжнародній організації автономної волі, відмінної від воль держав-членів. Ця ознака означає, що в межах своєї компетенції будь-яка організація вправі самостійно обирати засоби і способи виконання прав і обов'язків, покладених на неї державами й-членами;

- **установлення порядку прийняття рішень і їхньої юридичної чинності**. Ця ознака свідчить про те, що в рамках міжнародної організації характерним є прийняття рішень у спеціально розробленій процедурі. Кожна з міжнародних міжурядових організацій має свої правила процедури. Крім того, юридичну чинність рішень, прийнятих у рамках міжнародної організації, встановлюють самі держави-члени міжнародної організації.

Вже відзначалося, що в міжнародному праві існує два **види міжнародних організацій**:

- **міжнародні міжурядові організації (ММУО)** – організації, створені на основі міжнародної угоди. Саме їм держави делегують певну частину своїх суверенних прав. Проте міжнародна правосуб'єктність цих організацій

залишається обмеженою, тому що вони діють у рамках тільки тих повноважень, що передали їм держави;

- **міжнародні неурядові організації (МНУО)** – організації, утворені міжнародною громадськістю з метою встановлення міжнародного співробітництва з актуальних питань міжнародного життя.

У свою чергу, **ММУО можна класифікувати** на декількох підставах:

1. **За предметом діяльності** – політичні, економічні, кредитно-фінансові, військово-політичні, із питань охорони здоров'я, культури, торгівлі та ін.

2. **За колом учасників:**

- універсальні – їхніми членами є практично всі держави світу (наприклад, Організація Об'єднаних Націй);

- регіональні – їхніми членами є держави певного географічного регіону світу (наприклад, Організація Американських держав);

- субрегіональні – їхніми членами є групи держав усередині географічного регіону (наприклад, Організація Чорноморського економічного співробітництва);

- міжрегіональні – у їхній роботі беруть участь держави різних географічних регіонів світу (наприклад, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, членами якої є як європейські держави, так і держави Середньої Азії).

3. **За порядком приймання нових членів:**

- відкриті – відповідно до статутних документів їхнім членом може бути будь-яка держава;

- закриті – конкретні учасники цих організацій і їхня кількість заздалегідь обумовлюються в статутних документах таких міжнародних організацій.

4. **За сферами діяльності:**

- організації з загальною компетенцією – вони вправі розглядати будь-яке питання міжнародного життя (наприклад, ООН, ОБСЄ);

- організації зі спеціальною компетенцією – коло аналізованих ними питань заздалегідь обговорене у їхніх статутних документах і стосується певної сфери міжнародного життя (наприклад, ВООЗ, МОП).

5. **За цілями і принципами діяльності:**

- правомірні – вони створюються відповідно до міжнародного права;

- протиправні – вони створюються з порушенням загальновизнаних норм міжнародного права з цілями, що суперечать інтересам міжнародного миру і міжнародної безпеки.

У МНУО можна виділити певні ознаки міжнародних організацій (створення відповідно до міжнародного права, наявність певної організаційної структури, наявність прав і обов'язків та ін.), а також застосувати до них деякі класифікуючі видові ознаки ММУО, насамперед градацію за предметом діяльності. За цією ознакою **МНУО діляться** на такі групи:

— політичні, ідеологічні, соціально-економічні, профспілкові організації;

— жіночі організації, а також організації з охорони родини і дитинства;

— молодіжні, спортивні, наукові, культурно-просвітні організації;

— організації в галузі преси, кіно, радіо, телебачення;

— організації місцевих (регіональних) влад.

Слід, проте, мати на увазі, що **суб'єктами міжнародного права є тільки ММУО.**

Таким чином, **міжнародна міжурядова організація** — це добровільне об'єднання суверенних держав або міжнародних організацій, створене на основі міждержавного договору або резолюції міжнародної організації загальної компетенції для координації діяльності держав у конкретній галузі співробітництва, що має відповідну систему головних і допоміжних органів, що володіє автономною волею, відмінною від волі її членів.

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Питання про міжнародну правосуб'єктність міжнародних організацій актуалізується в зв'язку з постійним зростанням їхньої кількості і посиленням їхньої ролі у вирішенні міжнародних проблем. Практично міжнародні організації стають універсальними структурами, у рамках яких держави в колективному порядку вирішують найбільш важливі питання міжнародного життя.

Проте міжнародна організація не може розглядатися як проста сума держав-членів або як їх колективний уповноважений, виступаючий від імені усіх. Для того, щоб виконати свою статутну роль, організація повинна мати особливу правосуб'єктність, що відрізняється від простого підсумовування правосуб'єктності її членів. Тільки при такій передумові, як відзначав В. Моравецький, проблема впливу міжнародної організації на її сферу має який-небудь сенс.

На думку багатьох учених-міжнародників, **правосуб'єктність міжнародної організації включає такі чотири елементи:**

- а) правоздатність, тобто здатність мати права й обов'язки;
- б) дієздатність, тобто здатність організації своїми діями здійснювати права й обов'язки;
- в) здатність брати участь у процесі міжнародної правотворчості;
- г) здатність нести юридичну відповідальність за свої дії.

Слід мати на увазі, що кожна міжнародна організація володіє тільки властивим їй обсягом правосуб'єктності, межі якої визначені насамперед в установчому акті. Отже, організація не може чинити інші дії, ніж ті, що передбачені в її статуті й інших документах (наприклад, у правилах процедури і резолюціях вищого органу).

Як уявляється, до найбільш важливих **критеріїв правосуб'єктності міжнародних організацій** можна віднести такі:

1. ***Визнання якості міжнародної особистості з боку суб'єктів міжнародного права.*** Цей критерій полягає в тому, що держави-члени і відповідні міжнародні організації визнають і зобов'язуються шанувати права й обов'язки відповідної міжурядової організації, їхню компетенцію, коло повноважень, наділяти організацію та її співробітників привілеями й імунітетами і т.д. Крім того, відповідно до установчого акту всі міжурядові

організації є юридичними особами: держави-члени наділяють їх правами й обов'язками в такому обсязі, у якому це необхідно для виконання їхніх функцій.

Про визнання за ММУО якості міжнародної особистості з боку інших ММУО свідчить ряд фактів:

— участь ряду ММУО більш високого рангу в роботі інших ММУО (наприклад, Європейський Союз є членом багатьох ММУО);

— укладання ММУО між собою угод загального (наприклад, про співробітництво) або конкретного характеру (про виконання окремих заходів). Право на укладання таких міжнародних договорів передбачено статтею 6 Віденської конвенції про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 21 березня 1986 року.

2. **Наявність відособлених прав і обов'язків.** Сенс цього критерію правосуб'єктності ММУО означає їхню специфічну особливість: ММУО мають такі права й обов'язки, що відрізняються від прав і обов'язків держав і можуть бути здійснені тільки на міжнародному рівні. Наприклад, у Статуті ЮНЕСКО перераховані такі обов'язки організації: а) сприяння зближенню і взаємному розумінню народів шляхом використання всіх наявних засобів інформації; б) заохочення розвитку народної освіти і поширення культури; в) допомога у збереженні, збільшенні і поширенні знань.

3. **Право на вільне виконання своїх функцій.** Сутність даного критерію полягає в тому, що кожна ММУО має свій установчий акт (у формі статутів, конвенцій або резолюцій інших організацій із загальними повноваженнями), правила процедури, фінансові правила й інші документи, що у своїй сукупності складають внутрішнє право організації.

Вільне і самостійне виконання ММУО своїх функцій містить у собі такі чинники:

— при виконанні своїх функцій ММУО виходять із компетенції, що розуміється, тобто вони вправі надавати їй розширювальне тлумачення;

— при виконанні своїх функцій ММУО вправі вступати у певні правовідносини з державами, що не є їхніми членами. Наприклад, ООН забезпечує, щоб держави, що не є її членами, діяли відповідно до принципів, викладених в статті 2 Статуту, оскільки це може виявитися необхідним для підтримання міжнародного миру і безпеки;

— ММУО самостійно реалізують розпорядження норм, що складають їх внутрішнє право;

— ММУО вправі створювати будь-які допоміжні органи, що необхідні для виконання функцій організації;

— ММУО вправі самостійно приймати правила процедури й інші адміністративні правила. Так, наприклад, організація має право вимагати у свого члена пояснення, якщо він не виконує рекомендації з проблем її діяльності. Нарешті, вона може позбавити голосу будь-якого члена, що має заборгованість по внесках.

4. **Право на укладання договорів.** Таке право, як відзначалося раніше, належить до числа головних критеріїв міжнародної правосуб'єктності — однією

з характерних рис суб'єкта міжнародного права є його здатність до вироблення норм міжнародного права.

Слід мати на увазі, що при реалізації своїх повноважень ММУО вправі укладати угоди публічно-правового, приватне-правового або змішаного характеру. Правом на укладання міжнародного договору володіє кожна міжнародна організація, що випливає з положень Віденської конвенції про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 року, у преамбулі якої сказано, що міжнародна організація має таку правоздатність укладати договори, що необхідна для виконання її функцій і досягнення її цілей.

5. Участь у створенні норм міжнародного права. Під правотворчим процесом у рамках міжнародної організації розуміється діяльність, що спрямована на створення правових норм, а також їхнє подальше удосконалювання, зміну або скасування.

Правотворча діяльність ММУО володіє рядом особливостей: по-перше, будь-яка норма, що міститься в прийнятих міжнародною організацією рекомендаціях, правилах і проектах договорів, повинна бути визнана державою як міжнародно-правова норма, а по-друге, як норма, обов'язкова для даної держави.

Слід мати на увазі, що правотворчість ММУО має свої межі: її вид і обсяг детально визначені і закріплені в її установчому договорі. Оскільки статут кожної організації індивідуальний, то обсяг, види і напрямки її правотворчої діяльності відрізняються один від одного. Тому конкретний обсяг повноважень, наданих міжнародній організації в сфері правотворчості, можна виявити тільки на основі детального аналізу її установчого акту.

У міжнародній доктрині щодо основ для правотворчого процесу міжнародної організації є дві позиції. Одні автори думають, що міжнародна організація вправі розробляти і підтверджувати норми права навіть у тому випадку, якщо про це немає конкретних вказівок у її установчому акті. Інші виступають за те, що правотворчий потенціал міжнародної організації повинний базуватися на її установчому акті. Таким чином, якщо міжнародна організація не наділена відповідно до статуту правотворчими функціями, то вона не вправі займатися ними. Так, К. Скубишевський думає, що для того, щоб організація могла схвалювати норми права інші, ніж норми внутрішнього права, вона повинна мати для цього явні повноваження, що містяться в її статуті або в іншому договорі, укладеному державами-членами.

Водночас аналіз правотворчої практики міжнародних організацій показує, що позиція першої групи авторів носить більш прагматичний характер, тому що в статутах багатьох організацій не містяться положення про правомочність їх схвалювати норми міжнародного права. Але вони, проте, приймають активну участь на всіх стадіях правотворчого процесу.

Слід особливо підкреслити, що правотворча діяльність міжнародних організацій завжди має спеціальну спрямованість і повинна цілком погоджуватися з цілями такої організації.

Крім цього, справедливою є думка щодо того, що правотворчість міжнародної організації правомірна тільки в тому випадку, якщо вона спрямована на прогресивний розвиток міжнародного права. Це впливає з положень преамбули і статей 1 і 13 Статуту ООН. Отже, найважливішою умовою правотворчої діяльності міжнародної організації є і те, що вироблювані в такий спосіб норми повинні відповідати загальноновизнаним нормам і принципам міжнародного права.

Звідси для правотворчості міжнародних організацій характерний ряд таких ознак:

- правотворчість міжнародної організації правомірна тільки в тому випадку, якщо вона спрямована на прогресивний розвиток міжнародного права;
- правотворчість в повному обсязі властива тільки тим міжнародним організаціям, що мають міжнародну правосуб'єктність;
- міжнародні організації мають тільки такі обсяг і напрямки правотворчості, як це передбачено в їх установчих актах.

6. *Право мати привілеї та імунітети.* Основне призначення привілеїв та імунітетів полягає в забезпеченні нормальної практичної діяльності будь-якої міжнародної організації. Слід мати на увазі, що в одних випадках обсяг привілеїв та імунітетів визначається спеціальною угодою, а в інших — національним законодавством. У загальній же формі право на привілеї та імунітети закріплюється в установчому акті кожної організації. Так, наприклад, ООН користується на території кожної зі своїх держав-членів такими привілеями та імунітетами, що необхідні для досягнення її цілей (ст. 105 Статуту).

7. *Право на забезпечення виконання норм міжнародного права.* Наявність такого права в ММУО, в основі якого лежать повноваження із забезпечення виконання норм міжнародного права, свідчить про незалежний характер організацій стосовно держав-членів і є однією з важливих ознак правосуб'єктності. При цьому, як уже відзначалося, основними засобами є інститути міжнародного контролю і відповідальності, включаючи застосування санкцій.

Контрольні функції ММУО здійснюються в основному двома засобами:

1. Шляхом надання доповідей державами-членами.
2. За допомогою спостереження й обстеження контролюваного об'єкта або ситуації на місці. Надання доповідей державами-членами є найбільш поширеною формою контролю. Наприклад, Статут ЮНЕСКО зобов'язує кожну державу-члена подавати Організації в ті терміни й у тій формі, що визначає Генеральна конференція, доповіді, що містять відомості про закони, положення і статистичні дані, що стосуються його установ і діяльності в галузі освіти, науки і культури, а також про виконання рекомендацій і конвенцій Генеральної конференції (ст. VIII).

Міжнародно-правові санкції, що можуть застосовуватися міжнародними організаціями, більшість авторів підрозділяють на дві групи:

- a) санкції, здійснення котрих припустимо всіма міжнародними організаціями;

б) санкції, право на застосування яких мають тільки певні організації. До санкцій першої, групи, зокрема, належать:

- призупинення членства в організації;
- виключення з організації;
- відмова в членстві;
- виключення із міжнародного спілкування по певних питаннях співробітництва.

Застосування санкцій, віднесених до другої групи, залежить від цілей, виконуваних даною організацією. Наприклад, Рада Безпеки ООН із метою підтримки або відновлення міжнародного миру і безпеки, відповідно до статті 42 Статуту ООН, управі застосовувати примусові дії повітряними, морськими або сухопутними силами. Такі дії можуть включати демонстрації, блокаду й інші операції повітряних, морських або сухопутних сил членів ООН.

Слід мати на увазі, що ММУО надане право приймати особисту участь у розв'язанні спорів, що виникають у них з іншими суб'єктами міжнародного права — державами й іншими ММУО. При розв'язанні спорів вони вправі вдаватися до тих же мирних засобів розв'язання спорів, які звичайно використовують первинні суб'єкти міжнародного права — суверенні держави.

8. Міжнародно-правова відповідальність. Виступаючи на міжнародній арені як самостійні утворення, ММУО є суб'єктами міжнародно-правової відповідальності. Вони, наприклад, повинні відповідати за протиправні дії своїх посадових осіб. Відповідальність організацій може наступити й у разі зловживання ними привілеями та імунітетами.

ММУО можуть нести як політичну, так і матеріальну відповідальність.

Політична відповідальність організації може наступити у разі порушення нею своїх функцій, невиконання угод, укладених з іншими організаціями та державами, за втручання у внутрішні справи суб'єктів міжнародного права.

Матеріальна відповідальність ММУО може виникнути у разі порушення законних прав своїх співробітників, експертів, перебору грошових сум і т.д. Вони також зобов'язані відповідати перед урядами тієї держави, на території якої розміщуються їхні штаб-квартири, за протиправні дії, наприклад за необґрунтоване відчуження землі, несплату комунальних послуг та ін.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ, ПРАВОВИЙ СТАТУС, ГОЛОВНІ ОРГАНИ.

Створення Організації Об'єднаних Націй. Першим кроком до створення ООН стала союзницька декларація, підписана в Лондоні 12 червня 1941 року, у якій союзники зобов'язалися «працювати разом, з іншими вільними народами, як у війні, так і в мирі».

14 серпня 1941 року президентом Сполучених Штатів Америки Франкліном Делано Рузвельтом і прем'єр-міністром Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії (далі: Сполучене Королівство) Уїнстоном Черчілем був підписаний документ, у якому вони запропонували звід принципів міжнародного співробітництва в підтримці миру і безпеки.

Документ, підписаний під час зустрічі «десь на морі», відомий як Атлантична хартія.

1 січня 1942 року представниками 26 союзних держав, що воювали проти країн «осі», була підписана Декларація Об'єднаних Націй, у якій вони заявили про підтримку Атлантичної хартії. У цьому документі вперше була офіційно використана назва «Об'єднані Нації», запропонована президентом Рузвельтом.

У декларації, підписаній в Москві 30 жовтня 1943 року в ході спеціальної конференції (Московська конференція), уряди Радянського Союзу, Сполученого Королівства, Сполучених Штатів Америки і Китаю закликали до якнайшвидшого створення міжнародної організації для підтримки миру і безпеки.

Ця мета була знову підтверджена на зустрічі керівників Сполучених Штатів Америки, СРСР і Сполученого Королівства на зустрічі в Тегерані 1 грудня 1943 року (Тегеранська конференція).

Перші контури ООН були окреслені на конференції в особняку, відомому за назвою «Думбартон-Окс», у Вашингтоні. На двох серіях засідань, що проходили з 21 вересня до 7 жовтня 1944 року, Сполучені Штати Америки, Сполучене Королівство, СРСР і Китай домовилися про цілі, структури і функції цієї організації.

11 лютого 1945 року після зустрічей у Ялті (Ялтинська конференція) Рузвельт, Черчіль і Сталін заявили про свою рішучість заснувати «загальну міжнародну організацію для підтримки миру і безпеки».

25 квітня 1945 року делегати від 50 країн зібралися в Сан-Франциско на Нараду Об'єднаних Націй із питань міжнародних організацій (Конференція в Сан-Франциско). **Делегати підготували Статут із 19 глав і 111 статей, що був одностайно прийнятий 25 червня 1945 року.** Наступного дня делегати підписали його в будинку Меморіалу ветеранів війни.

24 жовтня 1945 року Статут ООН ратифікований п'ятьма постійними членами Ради Безпеки, більшістю інших держав, що підписали його, і набрав сили. Таким чином, Організація Об'єднаних Націй була створена, а 24 жовтня стало днем ООН.

З початку 1946 року починають створюватися й активно діяти основні органи ООН.

Завдання, цілі і принципи ООН знайшли своє закріплення в Статуті організації, підписаному 26 червня 1945 р. у Сан-Франциско.

Преамбула до Статуту Організації Об'єднаних Націй містить таке:

«Ми, народи об'єднаних націй, сповнені рішучості

— врятувати прийдешні покоління від лихоліть війни, що двічі в нашому житті принесла, людству невимовне горе, і

— знову затвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй, і

— створити умови, при яких можуть дотримуватися справедливість і повага до зобов'язань, що випливають із договорів та інших джерел міжнародного права, і

— сприяти соціальному прогресу та поліпшенню умов життя при більшій свободі, і в цих цілях — виявляти толерантність і жити разом, у мирі один з одним, як добрі сусіди, і

— об'єднати наші сили для підтримки міжнародного миру і безпеки, і

— забезпечити прийняттям принципів і встановленням методів, щоб збройні сили застосовувалися не інакше, ніж у спільних інтересах, і

— використовувати міжнародний апарат для сприяння економічному і соціальному прогресу всіх народів, вирішили об'єднати наші зусилля для досягнення цих цілей.

Відповідно до цього наші відповідні уряди через представників, які зібралися в місті Сан-Франциско, що пред'явили свої повноваження, знайдені в належній формі, погодилися прийняти дійсний Статут Організації Об'єднаних Націй і дійсним засновують міжнародну організацію за назвою «Об'єднані Нації».

У статті 2 Статуту ООН закріплені демократичні **принципи цієї організації**:

— суверенна рівність членів ООН;

— сумлінне виконання ними зобов'язань за Статутом ООН;

— розв'язання міжнародних спорів тільки мирними засобами;

— відмова від погрози силою або її застосування в будь-яких цілях, несумісних із Статутом ООН;

— обов'язок членів ООН надавати їй всемірну допомогу в усіх діях, що здійснюються відповідно до Статуту, і утримуватися від допомоги державам, проти яких ООН приймає примусові заходи;

— забезпечення Організацією Об'єднаних Націй такого положення, щоб держави, що не входять в ООН, у разі потреби діяли відповідно до її Статуту;

— невтручання ООН у внутрішні справи держав.

Членство в ООН. Членами ООН можуть бути миролюбні держави, що приймуть на себе зобов'язання, котрі містяться в Статуті, і які, на думку ООН, можуть і бажають ці зобов'язання виконувати. Початковими членами ООН була 51 держава.

Прийом нових членів в ООН провадиться за рекомендацією Ради Безпеки Генеральною Асамблеєю більшістю в 2/3 голосів. У тому ж порядку провадиться виключення з ООН держав, що систематично порушують Статут, і призупинення здійснення прав і привілеїв, що випливають із членства в ООН, стосовно держав, проти яких ООН уживає заходів превентивного або примусового характеру.

Головні органи ООН. Статут ООН до числа головних органів відносить Генеральну Асамблею, Раду Безпеки, Економічну і Соціальну Раду, Раду з опіки, Міжнародний Суд і Секретаріат.

Генеральна Асамблея — сесійний орган ООН — складається з представників усіх держав-членів. В даний час членами ООН за станом на 1

травня 2000 року є 188 держав світу (у вересні 1999 року в члени ООН прийняті острівні держави Кирибаті, Науру і Тонга).

Генеральна Асамблея має право обговорювати будь-які питання, що входять у компетенцію ООН. Вона уповноважена розглядати загальні принципи міжнародного співробітництва в справі підтримки миру і безпеки, включаючи проблему роззброювання. Проте будь-яке питання, по котрому необхідно почати дії, до і після його обговорення Генеральною Асамблеєю повинно бути передане Раді Безпеки, тому що вона є єдиним органом ООН, уповноваженим приймати рішення щодо таких дій.

Чергові сесії Генеральної Асамблеї проводяться 1 раз у рік. В міру необхідності можуть проводитися також спеціальні сесії Генеральної Асамблеї, що скликаються Генеральним секретарем за вимогою Ради Безпеки або більшості членів ООН. На сесіях кожний член ООН може бути представлений делегацією, що складається не більш ніж із п'яти делегатів і п'яти заступників, кожна делегація має один голос.

На кожній черговій сесії створюється сім головних комітетів, у роботі яких можуть брати участь представники всіх держав-членів ООН: Комітет з політичних питань і питань безпеки (Перший комітет) — цей комітет займається в основному питаннями роззброювання; Спеціальний політичний комітет — у нього передаються політичні питання, що входять у компетенцію Першого комітету; Комітет з економічних і фінансових питань (Другий комітет);

Комітет з соціальних, гуманітарних питань і питань культури (Третій комітет); Комітет із питань міжнародної опіки і територій, що не самоуправляються (Четвертий комітет); Комітет з адміністративних і бюджетних питань (П'ятий комітет); Комітет з правових питань (Шостий комітет). Генеральна Асамблея може також утворювати тимчасові або постійні допоміжні органи (наприклад, подібним способом створена Комісія з роззброювання, Конференція ООН з торгівлі і розвитку і Комісія ООН з міжнародного права).

Генеральна Асамблея на своїх сесіях приймає постанови, рішення і рекомендації. Постановами іменуються акти, прийняті Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки, що звернені до держав-членів і нагадують їм про їхні права й обов'язки. Постанови можуть прийматися і з питань прийняття або виключення держав з організації. Відповідно до статті 13 Статуту ООН Генеральна Асамблея організує дослідження і робить рекомендації членам ООН із метою сприяння міжнародному співробітництву в політичній галузі і заохочення прогресивному розвитку міжнародного права та його кодифікації, а також сприяння міжнародному співробітництву в галузі економічній, соціальній, культури, освіти і т.д. Рішення Генеральної Асамблеї, відповідно до пункту 2 статті 18 Статуту ООН, приймаються з важливих питань (рекомендації відносно миру і безпеки, вибори непостійних членів Ради Безпеки, прийом нових членів Організації, призупинення прав та привілеїв

членів ООН) більшістю в 2/3 присутніх і тих, що беруть участь у голосуванні членів Асамблеї.

Рада Безпеки. Являє собою найважливіший постійно діючий орган ООН, що складається з 15 членів: 5 із них — Росія, США, Великобританія, Франція і Китай — є постійними, а 10 — непостійними, що обираються Генеральною Асамблеєю на термін 2 роки (5 членів щорічно).

Місця непостійних членів Ради Безпеки розподіляються в такий спосіб: від Азії й Африки — 5 членів; від Східної Європи — 1 (у 1999 році Україна була обрана непостійним членом Ради Безпеки), від Латинської Америки і Карибського моря — 2, від Західної Європи, Канади, Нової Зеландії й Австралії — 2.

На Раду Безпеки покладається головна відповідальність за підтримку міжнародного миру і безпеки, її рішення, прийняті у встановленому порядку, обов'язкові для держав — членів ООН, що зобов'язані підпорядковуватися рішенням Ради Безпеки і виконувати їх.

Рада Безпеки: уповноважена розслідувати будь-які спори або ситуації, що можуть викликати міжнародні спори, для визначення того, чи не може продовження цього спору чи ситуації загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки; робити рекомендації щодо процедури або методів врегулювання таких спорів; розробляти плани створення системи регулювання озброєнь;

визначати наявність загрози миру або акту агресії і робити рекомендації про заходи, що слід прийняти; робити рекомендації щодо прийому нових членів і виключення з ООН, умов, на яких держави можуть стати учасниками Статуту Міжнародного Суду, і про призначення Генерального секретаря; вибирати разом із Генеральною Асамблеєю членів Міжнародного Суду; здійснювати в «стратегічних районах» функції ООН з опіки; представляти щорічні і спеціальні доповіді Генеральній Асамблеї.

Рішення Ради Безпеки з процедурних питань можуть бути прийняті дев'ятьма голосами будь-яких членів Ради. При виборах членів Міжнародного Суду достатньо навіть восьми голосів будь-яких членів Ради Безпеки. Для ухвалення рішення з усіх інших питань потрібно дев'ять голосів, включаючи голоси всіх п'яти постійних членів Ради Безпеки.

Для здійснення Радою Безпеки своїх функцій у підтримці міжнародного миру і безпеки держави-члени зобов'язуються надавати в її розпорядження в разі потреби збройні сили, допомогу і відповідні засоби обслуговування, включаючи право проходу.

Роль ООН і, зокрема, Ради Безпеки, у підтримці миру і забезпеченні міжнародної безпеки зводиться до здійснення таких основних заходів:

1. Превентивна дипломатія — це дії, спрямовані на попередження виникнення спорів між сторонами, недопущення переростання існуючих спорів у конфлікти й обмеження масштабів конфліктів після їх виникнення.

2. Миротворчість — це дії, спрямовані на те, щоб схилити ворогуючі сторони до угоди, головним чином за допомогою таких мирних засобів, що передбачені в главі VI Статуту ООН.

3. Підтримка миру — це забезпечення присутності ООН в даному конкретному районі, що зв'язане з розгортанням військового і/або поліцейського персоналу ООН, а нерідко і цивільного персоналу.

4. Миробудівництво в конфліктний період — це дії, спрямовані на запобігання спалаху насильства між країнами і народами після ліквідації конфлікту або конфліктної ситуації.

Економічна і Соціальна Рада (ЕКОСОП) складається з 54 членів, що обираються Генеральною Асамблеєю: 18 членів ЕКОСОП обираються щорічно терміном на 3 роки. Таким чином, склад Ради обновляється щорічно на 1/3, причому член Ради, який вибуває, може бути переобраний на новий термін.

Обрання відбувається в такому порядку: 6 членів — від держав Східної Європи; 13 — від держав Західної Європи й інших держав; 11 — від держав Азії; 14 — від держав Африки; 10 — від держав Латинської Америки. Кожний член ЕКОСОП має одного представника.

Рада має за мету сприяння розвитку міжнародного співробітництва в економічній і соціальній галузях. Вона здійснює дослідження й складає доповіді з міжнародних питань. Чергові сесії проводяться два рази в рік, рішення приймаються простою більшістю. Органами Ради є три сесійних комітети (економічний, соціальний і координаційний), шість постійних комітетів (з технічної допомоги, з неурядових організацій, з промислового розвитку, з житлового будівництва, з планування, з використання з метою розвитку досягнень науки і техніки), функціональні комісії (з народонаселення, з прав людини, з права жінок, з наркотичних засобів). При ЕКОСОП мають консультативний статус більше 600 неурядових організацій із питань, що входять у компетенцію ЕКОСОП.

Рада з опіки була створена для надання допомоги Генеральній Асамблеї в здійсненні міжнародної системи опіки. За Статутом ООН Рада з опіки повинна включати: а) держави, що управляють територіями під опікою; б) постійних членів Ради Безпеки, що не мають територій під опікою, і в) членів Ради з опіки, що обираються Генеральною Асамблеєю на три роки.

Основною метою Ради з опіки було досягнення всіма підопічними територіями самоврядування і незалежності або в якості суверенних держав, або шляхом вільного приєднання до сусідніх незалежних держав. У листопаді 1994 року Рада Безпеки прийняла рішення про припинення Угоди про опіку ООН стосовно останньої з початкових 11 підопічних територій — території Тихоокеанські острови (Палау), керованої США. Тому в даний час Рада збирається на свої сесії лише за необхідності.

Міжнародний Суд — головний судовий орган ООН. Міжнародний Суд діє на основі Статуту ООН і Статуту Міжнародного Суду ООН, що є невід'ємною частиною Статуту. Держави — не члени ООН також можуть брати участь у Статуті Міжнародного Суду на умовах, обумовлених у кожному окремому

випадку Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки. Суд складається з 15 незалежних суддів, обраних із числа осіб високих моральних якостей, що задовольняють вимогам, запропонованим у їхніх країнах для призначення на вищі судові посади, або тих, хто є юристами з визнаним авторитетом в галузі міжнародного права. При цьому в складі Суду не може бути двох громадян тієї самої держави. Члени Суду діють в особистій якості і не є представниками держави свого громадянства. Вони також не можуть виконувати ніяких політичних або адміністративних обов'язків і не вправі присвячувати себе ніякому іншому заняттю фахового характеру. При виконанні судових обов'язків члени Суду користуються дипломатичними привілеями та імунітетами. Держави представляють список кандидатур у члени Суду Генеральному секретареві ООН. Члени Суду обираються на роздільних засіданнях Генеральною Асамблеєю ООН і Радою Безпеки, Термін повноважень суддів — дев'ять років, при цьому кожен три роки переобираються п'ять суддів. Кворум утворює присутність дев'яťох суддів. Слід враховувати, що стороною в справі, що розбирається Судом, може бути тільки держава. Фізичні та юридичні особи звертатися в Суд не вправі. До ведення Суду належать усі справи, передані йому сторонами, і питання, спеціально передбачені Статутом ООН або чинними конвенціями. За загальним правилом, юрисдикція Суду факультативна, що означає, що Суд вправі розглядати конкретні спори за участю тієї або іншої держави тільки з її згоди. Проте держави можуть робити заяви про визнання для себе обов'язкової юрисдикції Суду.

Місцеперебування Суду — м. Гаага (Нідерланди). Це, проте, не перешкоджає Суду засідати і виконувати свої функції в інших місцях у всіх випадках, коли Суд знайде це бажаним. Голова і Секретар Суду повинні мешкати в місці перебування Суду. З часу створення Міжнародного Суду в 1946 р. держави представили на його розгляд понад 60 спорів, і більше 20 консультативних висновків були зажадані міжнародними організаціями.

Секретаріат — постійно діючий адміністративний орган ООН, що складається з Генерального секретаря і необхідного персоналу. Генеральний секретар призначається Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки на термін 5 років і може бути в тому ж порядку призначений на новий термін. На Секретаріат у цілому покладений обов'язок із забезпечення необхідних умов для роботи інших органів ООН: упорядкування протоколів, здійснення усних і письмових перекладів виступів і документів, опублікування резолюцій та інших матеріалів.

Генеральний секретар призначає персонал Секретаріату і керує його роботою. При виконанні своїх обов'язків Генеральний секретар і персонал не повинні запитувати або одержувати указівок від яких-небудь урядів. Співробітники Секретаріату призначаються Генеральним секретарем за правилами, що встановлюються Генеральною Асамблеєю. Прийом на службу в Секретаріат і визначення її умов провадиться на договірній основі, з урахуванням необхідності забезпечення високого рівня працездатності, компетентності і

сумлінності. Співробітники секретаріату, чисельність яких перевищує 25 тисяч чоловік, є міжнародними громадянськими службовцями.

Першим Генеральним секретарем ООН, як уже відзначалося, був Трюгве Чи (Норвегія), що займав цю посаду з 1946 по 1953 роки. Даг Хаммаршельд (Швеція) був Генеральним секретарем із 1953 року до його загибелі в авіаційній катастрофі в Африці в 1961 році. Протягом 1961-1971 років цю посаду займав У Тан (Бірма, нині іменована М'янмою). Потім його замінив Курт Вальдхайм (Австрія), що займав цю посаду з 1972 до 1981 року. Хав'єр Перес де Куельяр (Перу) став на посаду 1 січня 1982 р. і виконував її до кінця 1991 року. Бутрос Бутрос Галі (Єгипет) був Генеральним секретарем із січня 1992 до грудня 1996 року. Наприкінці 1996 року Генеральна Асамблея за рекомендацією Ради Безпеки ООН призначила Генеральним секретарем ООН Кофі Аннана (Гана) на період із 1 січня 1997 до 31 грудня 2001 року.

Виходячи з гуманітарної домінанти, що лежить в основі всієї діяльності Організації Об'єднаних Націй, вважається необхідним розглянути спеціалізовані органи ООН з права людини.

1. Верховний комісар ООН у справах біженців.

Відповідно до Статуту Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ), прийнятим у 1950 році, Верховний комісар, діючи під керівництвом Генеральної Асамблеї, бере на себе обов'язки із надання міжнародного захисту, під егідою ООН, тим біженцям, які підпадають під дію даного Статуту, і з вишукування остаточного вирішення проблеми біженців шляхом виявлення сприяння урядам і, за згодою відповідних урядів, приватним організаціям для полегшення добровільної репатріації указаних біженців або їхньої асиміляції в нових країнах.

Особливість діяльності Верховного комісара полягає в тому, що вона є цілком аполітичною за своїм характером; вона носить гуманітарний і соціальний характер і стосується, як загальне правило, лише окремих груп і категорій біженців. Відповідно до визначення, що міститься в Статуті УВКБ, біженцями є ті особи, що у силу цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, громадянства, приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань перебувають за межами країни своєї громадянської приналежності і не можуть користуватися захистом цієї країни або не бажають користуватися таким захистом через страх піддатися гонінням.

УВКБ здійснює свої програми допомоги цілком за рахунок добровільних внесків урядів і коштів із приватних джерел.

Верховний комісар слідує керівним директивам, що даються йому Генеральною Асамблеєю або Економічною і Соціальною Радою.

Верховний комісар забезпечує захист біженців, піклування про яких входить у компетенцію його Управління, шляхом:

— сприяння укладанню і ратифікації міжнародних конвенцій про захист біженців, спостереження за виконанням цих конвенцій і пропозиції необхідних поправок до них;

- сприяння за допомогою спеціальних угод з урядами виконанню будь-яких заходів, що мають своєю метою полегшення становища біженців і скорочення числа біженців, що потребують захисту;
- сприяння урядовим і приватним зусиллям, спрямованим на заохочення добровільної репатріації біженців або їхньої асиміляції в нових країнах;
- полегшення допуску біженців на територію різних держав;
- одержання від урядів інформації щодо числа біженців на їхній території і становища їх, а також законів і постанов, їх що стосуються;
- підтримки контакту з заінтересованими урядовими і неурядовими організаціями.

Крім того, у межах наданих у його розпорядження коштів Верховний комісар займається іншими видами діяльності, у тому числі репатріацією і розселенням.

Йому доручається завідування всіма суспільними або приватними коштами, одержуваними ним із метою надання допомоги біженцям, і розподіл їх між приватними та державними установами.

Верховний комісар володіє в рамках ООН певним правовим статусом. Зокрема, він має право викладати свою точку зору в Генеральній Асамблеї, у ЕКОСОП і в їх допоміжних органах. Крім того, Верховний комісар щорічно зобов'язаний представляти доповідь Генеральній Асамблеї через ЕКОСОП; його доповідь розглядається як окремий пункт порядку денного Генеральної Асамблеї.

2. Верховний комісар ООН із заохочення та захисту всіх прав людини.

Посада Верховного комісара ООН із заохочення та захисту всіх прав людини була заснована відповідно до резолюції 48-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у грудні 1993 року.

Верховним комісаром є особистість, що характеризується високими моральними устоями і чесністю й володіє досвідом, у тому числі в галузі прав людини, а також загальними знаннями і розумінням різних культур, що особливо необхідно для безстороннього, об'єктивного, невибіркового й ефективного виконання обов'язків Верховного комісара.

Верховний комісар призначається Генеральним секретарем ООН і затверджується Генеральною Асамблеєю на чотирирічний період із можливістю продовження ще на один термін.

За своїм статусом Верховний комісар є заступником Генерального секретаря ООН. Він діє в рамках Статуту ООН, Загальної декларації прав людини, інших міжнародних документів в галузі прав людини і несе основну відповідальність за діяльність міжнародного співтовариства в галузі прав людини.

Верховний комісар з прав людини представляє щорічну доповідь про свою діяльність у відповідності зі своїм мандатом Комісії з прав людини, а через ЕКОСОП — Генеральній Асамблеї ООН.

У рамках загальної компетенції, повноважень і рішень Генеральної Асамблеї, ЕКОСОП і Комісії з прав людини можна назвати такі обов'язки Верховного комісара:

- заохочувати і захищати ефективне здійснення всіма людьми всіх громадянських, культурних, економічних, політичних і соціальних прав;
 - виконувати завдання, доручені йому компетентними органами системи Організації Об'єднаних Націй в галузі прав людини, і представляти їм рекомендації з метою сприяння ефективному заохоченню і захисту всіх прав людини;
 - заохочувати і захищати реалізацію права на розвиток і посилювати для цього підтримку з боку відповідних органів системи ООН;
 - надавати через Центр з прав людини Секретаріату й інші відповідні установи консультативні послуги і технічну та фінансову допомогу на прохання заінтересованої держави і, при необхідності, регіональних організацій з прав людини з метою підтримати здійснення заходів і програм в галузі прав людини;
 - координувати відповідні навчальні і пропагандистські програми Організації Об'єднаних Націй в галузі прав людини;
 - відігравати активну роль у справі усунення нинішніх перешкод і вирішення нових завдань на шляху до повної реалізації всіх прав людини й у справі недопущення продовження порушень прав людини у всьому світі;
 - розширювати міжнародне співробітництво з метою заохочень і захисту всіх прав людини;
 - координувати діяльність в сфері заохочення і захисту прав людини в рамках усієї системи ООН;
 - здійснювати загальне керівництво діяльністю Центру з прав людини.
- Управління Верховного комісара розміщується в м. Женеві (Швейцарія).

3. Комісія з прав людини.

Комісія ООН з прав людини заснована ЕКОСОП у 1946 році. Спочатку в її склад входило 18 членів. В даний час Комісія обирається ЕКОСОП на три роки і складається вже з 43 членів.

Основне завдання Комісії полягає в розробці пропозицій і рекомендацій і представленні ЕКОСОП доповідей щодо міжнародно-правової регламентації громадянських і політичних прав людини, прав жінок і дітей, захисту меншин, попередження дискримінації за ознаками статі, раси, мови і релігії, іншими питаннями прав людини.

З цією метою Комісія створила декілька допоміжних органів, у тому числі Підкомісію із попередження дискримінації і захисту меншин, Робочу групу з питання про насильницькі або недобровільні зникнення людей та ін.

Уряди держав-членів ООН і неурядові організації, як міжнародного, так і національного характеру, представляють Комісії за її вимогою інформацію про порушення прав людини. У Комісії або її органах заслуховуються представники урядів із метою надання пояснень і відповідей з аналізованих питань.

Якщо ситуація є досить серйозною, Комісія може прийняти рішення доручити розслідування певних фактів незалежним експертам і закликати відповідний уряд здійснити необхідну зміну. У такому порядку, наприклад, був розглянутий ряд конкретних ситуацій у Південній Африці й Намібії (1967 рік), на

окупованих арабських територіях, включаючи Палестину (1968 рік), у Чилі (1975-1978 роки), в Афганістані, Сальвадорі та ін.

Засідання Комісії проходять у Женеві (Швейцарія).

У відповідності зі ст. 57 і 63 Статуту ООН, під егіду ООН і у взаємозв'язок із нею поставлені різноманітні міжнародні установи, створені державами на основі міжурядових угод в економічній, соціальній галузях, сферах культури, освіти, охорони здоров'я й інших. Ці установи є спеціалізованими постійно діючими міжнародними організаціями, що здійснюють свою діяльність на підставі установчих (статутних) документів і угод з ООН.

В даний час існує 16 спеціалізованих установ ООН і МАГАТЕ. За сферою діяльності їх можна розділити на дві групи:

1) **у галузі економіки** — Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Продовольча і сільськогосподарська організація (ФАО), Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО), Міжнародна морська організація (ІМО), Всесвітній поштовий союз (ВПС), Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ), Всесвітня метеорологічна організація (ВМО), Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (ІФАД), Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО);

2) **у гуманітарній галузі** — Організація Об'єднаних Націй із питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ), Міжнародна організація праці (МОП), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ).

З огляду на важливість діяльності, що здійснюють ці організації, активну участь у їхній роботі України, коротко розглянемо функціональні характеристики і структуру деяких із них.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) (International Monetary Fund — IMF) МВФ був заснований у 1944 році, але почав функціонувати тільки в 1946 році. Членами МВФ є біля 180 держав, у тому числі Україна.

У задачі МВФ входить: координація валютно-кредитної політики держав-членів, надання їм кредитів для врегулювання балансів і підтримки валютних курсів; пільгове кредитування найменш розвинених держав.

Вищим органом Фонду є Керівна рада, у яку входять по два представника від кожного члена МВФ.

Поточною діяльністю МВФ керує Виконавчий директорат, що складається з 21 директора. Головою директорату є Директор-розпорядник.

Штаб-квартира МВФ знаходиться у Вашингтоні (США).

Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР) (International Bank for Reconstruction and Development (IBRD))

МБРР був заснований у 1944 році, почав свою роботу в 1946 році. Членами МБРР можуть бути тільки члени МВФ. На сьогоднішній день членами МБРР є більше 170 держав, у тому числі Україна.

Задачами МБРР є надання кредитів урядам, головним чином, держав, що розвиваються, або приватним організаціям під контролем уряду. Одержувачі кредитів зобов'язані використовувати їх за цільовим призначенням, надаючи Банку інформацію про це.

Органами МБРР є:

— Керівна рада, що складається з керівників і їх заступників (по одному від кожної держави-учасниці);

— Директорат, що складається з 20 виконавчих директорів, 5 із яких призначаються державами, що мають найбільше число акцій, а інші 15 обираються управителями з інших держав;

— Президент МБРР обирається Директоратом і є головною адміністративною посадовою особою Банку.

Місцезнаходження МБРР — Вашингтон (США).

Міжнародна фінансова корпорація (МФК) (International Finance Corporation — IFC) МФК заснована в 1956 році як філія МБРР. В даний час у діяльності МФК беруть участь майже 150 держав. Задачами МФК є допомога у управлінні економікою, а також інвестування приватного і змішаного секторів економіки, насамперед у країнах, що розвиваються, шляхом надання довгострокових валютних кредитів на термін до 25 років.

Органи управління МФК:

— Керівна рада, що складається з керівників МБРР і їх заступників;

— Рада директорів, що складається з директорів-розпорядників МБРР;

— Голова Ради директорів МФК, який є одночасно Президентом МБРР.

Місцезнаходження МФК — Вашингтон (США).

Міжнародна асоціація розвитку (МАР) (International Development Association — IDA) МАР була створена в 1950 році і почала функціонувати з 1960 року. Основна задача МАР полягає в наданні позик на більш пільгових умовах, ніж МБРР. Органами МАР є ті ж органи, що й у МБРР (Керівна рада і Рада виконавчих директорів). Президент МАР одночасно є президентом МБРР і МФК. Персонал МБРР виконує за сумісництвом функції персоналу МАР. Місцезнаходження МАР — Вашингтон (США).

Міжнародна морська організація (ММО)

(International Maritime Organization — ІМО). ММО було створено і функціонує з 1959 року (до 22 травня 1982 року — Міжурядова морська консультативна організація — ІМКО). У ММО входить більше 190 держав, у тому числі Україна (4 лютого 1994 року ратифікувала Конвенцію про Міжнародну морську організацію 1948 року в редакції 1982 року), У задачі ММО входять коло питань, пов'язаних із забезпеченням співробітництва з питань судноплавства і безпеки мореплавання, розробкою рекомендацій і проектів конвенцій з морського права.

Вищим органом ММО є Асамблея, що складається з усіх її членів і скликається раз у 2 роки.

У період між засіданнями Асамблеї роботою ММО керує Рада, що обирається Асамблеєю в кількості 18 членів.

Асамблеєю обирається Комітет безпеки на морі в кількості 16 членів, основною задачею якого є розробка рекомендацій з правил безпеки морського судноплавства.

Секретаріат ММО очолює Генеральний секретар. Місцезнаходження ІМО — Лондон (Великобританія).

Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО)

(International Civil Aviation Organization — ICAO)

ІКАО, що заснована відповідно до Чиказької конвенції про цивільну авіацію 1944 року, є спеціалізованою установою ООН, що займається організацією і координацією міжнародного співробітництва держав у всіх аспектах діяльності цивільної авіації. Учасниками ІКАО є біля 190 держав, у тому числі на основі правонаступництва й Україна. СРСР вступив у ІКАО в 1970 році.

ІКАО досліджує проблеми організації міжнародної цивільної авіації, повітряних трас, створення аеропортів і аеронавігаційних засобів, розробляє міжнародні стандарти для конструювання й експлуатації повітряних суден, правила з використання устаткування, засобів зв'язку і контролю над польотами; сприяє уніфікації митних, імміграційних і санітарних правил і т.д. У рамках ІКАО розробляються проекти міжнародних конвенцій.

Вищим органом ІКАО, що складається з представників держав-членів, є Асамблея, що скликається не рідше одного разу в 3 роки.

Виконавчим органом ІКАО є Рада. Вона складається з представників 30 держав, що обираються Асамблеєю з числа країн із найбільш розвиненим повітряним транспортом. Для керівництва Радою обирається президент.

Забезпечує роботу ІКАО Секретаріат, очолюваний Генеральним секретарем ІКАО.

Місцеперебування ІКАО — Монреаль (Канада).

Міжнародна організація праці (МОП) (International Labour Organization — ILO) МОП, що є однією з найстарших ММУО, була створена ще в 1919 році за рішенням Паризької мирної конференції як автономна організація Ліги Націй. З 1946 року МОП є першою спеціалізованою організацією ООН (Україна — учасниця МОП).

У МОП поряд із більш ніж 170 державами представлені профспілки та підприємці. Цілями і задачами МОП є:

— сприяння встановленню соціальної справедливості; поліпшення умов праці і підвищення життєвого рівня трудящих;

— розроблення міжнародних Конвенцій і рекомендацій із питань заробітної плати, робочого часу, охорони праці, визнання прав на об'єднання в профспілки та ін.

З 200 конвенцій МОП наша держава ратифікувала біля 50.

Структуру МОП складають: Генеральна конференція праці, Адміністративна рада, Міжнародне бюро праці, Тристоронні комітети. Регіональні й спеціальні конференції.

Генеральна конференція праці, що складається з делегацій країн-учасниць (два представника від уряду, по одному — від підприємців і трудящих), є

вищим органом МОП. Діяльністю Міжнародного бюро праці (Секретаріату МОП), комітетів і комісій МОП керує Адміністративна рада, що складається з 56 членів (у тому числі 28 представників урядів, 14 представників трудящих і 14 представників підприємців). 10 місць в урядовій групі Ради займаються представниками 10 найбільш розвинених у промисловому відношенні країн (Бразилія, Великобританія, Німеччина, Індія, Італія, Китай, Росія, США, Франція, Японія).

Міжнародне бюро праці управляється генеральним директором і має три функціональні органи: адміністративний орган, центр досліджень і документації і координаційний орган.

Тристоронні комітети у найважливіших галузях економіки (будівництво, внутрішній транспорт, хімія, чорна металургія, нафтова промисловість та ін.) і експертні ради з питань фахової освіти, підвищення кваліфікації керівних кадрів, охорони праці, із проблем працюючих жінок і молоді, представляють можливість агентам урядів, підприємців і трудящих викласти свої точки зору в рамках цієї найвищої міжнародної організації.

Регіональні і спеціальні конференції займаються питаннями, що представляють регіональний або національний інтерес.

Головна адміністративна посадова особа МОП — Генеральний директор.

Штаб-квартира МОП розташована в Женеві (Швейцарія). У столицях більше 40 держав-членів знаходяться регіональні та галузеві відділення Міжнародного бюро праці.

Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ) (International Telecommunication Union — ITU) МСЕ заснований у 1865 р. як Міжнародний телеграфний союз. Після підписання в 1934 році Міжнародної конвенції електрозв'язку він одержав сучасне найменування. Спеціалізованою установою ООН Союз є з 1947 року. У своєму нинішньому виді МСЕ діє з 1954 року. Україна ратифікувала Статут і Конвенцію МСЕ 15 липня 1994 року. Розвиток МСЕ в останні десятиліття призвів до прийняття нового Статуту організації, що вступили в силу з 1 липня 1994 року. Задачами МСЕ є:

- підтримка і розширення міжнародного співробітництва для поліпшення і раціонального використання електрозв'язку;
- сприяння технічній допомозі країнам, що розвиваються, в галузі електрозв'язку;
- регулювання і координація співробітництва в галузі електрозв'язку, включаючи космічний радіозв'язок;
- удосконалення технічних засобів радіозв'язку;
- уживання заходів із забезпечення безпеки зв'язку. У цих цілях МСЕ розподіляє радіочастоти і реєструє

їхнє присвоєння, приймає рекомендації з уніфікації відповідних правил і тарифів, надає фінансову і технологічну допомогу. Органи МСЕ:

Повноважна конференція (скликається раз у 5 років для прийняття і перегляду конвенцій з електрозв'язку);

Адміністративна рада, що складається з 36 членів, які обираються конференцією. Рада координує діяльність МСЕ в період між конференціями.

Практичну діяльність із керівництва МСЕ здійснює Генеральний секретаріат. У цьому йому надають допомогу посадові особи Міжнародного комітету реєстрації радіочастот, Міжнародного консультативного комітету по радіо. Міжнародного консультативного комітету по телеграфії і телефонії.

Місцезнаходження МСЕ — Женева (Швейцарія).

Всесвітній поштовий союз (ВПС)

(Universal Postal Union — UPU)

ВПС — міжурядова організація (у минулому — міжнародний адміністративний союз) — була створена в 1874 році. Є спеціалізованою установою ООН із 1947 року. Членами ВПС є 189 держав, включаючи Україну (Статут ВПС вступив для неї в дію з 10 лютого 1978 року).

ВПС функціонує на основі Статуту, Загального регламенту ВПС і Всесвітньої поштової конвенції, оновлених на XVI Всесвітньому поштовому конгресі в 1969 році які вступили в силу в 1971 році.

У задачі ВПС входить утворення поштової території у всіх країнах світу й удосконалювання національних поштових систем.

У структуру ВПС входять: Конгрес, Виконавча рада, Консультативна рада з поштових досліджень, Міжнародне бюро.

Вищим органом ВПС є Всесвітній поштовий конгрес, що складається з усіх членів ВПС. Конгрес скликається один раз у 5 років для перегляду і укладання поштових конвенцій.

Виконавча рада обирається Конгресом у кількості 40 членів, виходячи з принципу географічного представництва. Рада забезпечує безперервність роботи ВПС у період між конгресами.

Консультативна рада з поштових досліджень також обирається Конгресом на п'ятилітній термін, вона складається з 35 членів. У її компетенцію входить вивчення технічних, виробничих і економічних проблем, питань технічного співробітництва, фахової підготовки і перепідготовки, підготовка звітів і доповідей, що публікуються у виданнях ВПС.

Міжнародне бюро (секретаріат Союзу) — постійно діючий орган, діяльність якого координується Виконавчою радою.

Штаб-квартира ВПС розташована в Берні (Швейцарія).

Організація Об'єднаних Націй із питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО)

(United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization — UNESCO)

ЮНЕСКО створена в 1946 р. і на сьогоднішній день у ній бере участь 185 держав, у тому числі й Україна. У 1985 році Сінгапур і Великобританія вийшли з ЮНЕСКО, проте вони беруть участь в окремих заходах, що проводяться у рамках цієї організації.

Статут ЮНЕСКО був розроблений конференцією, скликаною в Лондоні в 1945 році. ЮНЕСКО почала функціонувати 4 листопада 1946 року, після того

як 20 держав, що підписали її Статут, передали на збереження Великобританії свої ратифікаційні грамоти.

Цілі ЮНЕСКО:

— внесок у забезпечення миру і безпеки через заохочення міжнародного співробітництва в галузі освіти, науки і культури;

— забезпечення поваги до законності і справедливості, до прав людини й основних свобод без різниці раси, статі, мови або релігії відповідно до Статуту ООН.

Діяльність ЮНЕСКО здійснюється за допомогою міжнародного інтелектуального співробітництва, взаємодопомоги, сприяння справі миру. Вона концентрується в таких шести пріоритетних галузях: виховання; наука; культура; комунікації; соціальні науки і розвиток; мир і права людини.

У своїй роботі ЮНЕСКО спирається на комітети, міжнародні комісії й інші органи, що діють під її егідою. Серед них: Міжнародна комісія з історії наукового і культурного розвитку людства, Міжнародна океанографічна комісія, Комісія з культури і розвитку, Міжнародна комісія з питань шкільної освіти в ХХІ сторіччі, Міжнародне бюро з питань шкільної освіти в Женеві, Міжнародний інститут планування освіти в Парижі, Інститут ЮНЕСКО з питань виховання в Гамбурзі.

Головним органом ЮНЕСКО є Генеральна конференція, у якій беруть участь усі члени Організації.

Виконавча Рада складається з 51 члена й обирається Генеральною конференцією на 4 роки.

Секретаріат очолюється Генеральним директором.

Місцезнаходження Секретаріату ЮНЕСКО — Париж (Франція).

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ)

(World Health Organization — WHO)

ВООЗ — міжурядова організація, створена в 1946 році. Статут ВООЗ, прийнятий у 1946 році, набрав сили 7 квітня 1948 року, коли його ратифікували 26 держав. Ця дата щорічно відзначається як Всесвітній день здоров'я. Україна є державно-членом ВООЗ.

Цілями ВООЗ є:

— зміцнення національних служб охорони здоров'я; сприяння підготовці фахівців в галузі охорони здоров'я;

— боротьба з небезпечними хворобами; охорона здоров'я матері і дитини;

— поліпшення стану навколишнього середовища.

Вищим органом ВООЗ є Всесвітня асамблея охорони здоров'я, що скликається щорічно, у якій представлені всі члени організації.

Виконавчий комітет складається з 30 членів, скликається не менше двох разів у рік.

Секретаріат є адміністративним органом і складається з Генерального директора і персоналу.

У ВООЗ існує 6 регіональних організацій (Європейська — у Копенгагені (Данія), Американська — у Вашингтоні (США), Південно-Східної Азії — у

Делі (Індія), Східно-середземноморська — в Олександрії (Єгипет), Західнотихоокеанська — у Манілі (Філіппіни), Африканська — у Браззавілі (Конго).

ВООЗ видає «Хроніку ВООЗ», «Бюлетень ВООЗ», «Здоров'я світу», публікує серії технічних доповідей, статистичні збірники та ін.

Місцезнаходження Секретаріату ВООЗ — Женева (Швейцарія).

Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ)

(World Intellectual Property Organization — WIPO)

ВОІВ була заснована на основі Паризької конвенції з охорони промислової власності 1888 року і Бернської конвенції з охорони творів літератури і мистецтва 1886 року.

Конвенція про створення ВОІВ була підписана в 1967 році в Стокгольмі (Швеція) і набрала сили в 1970 році. Спеціалізованою установою ООН ВОІВ стала 17 грудня 1974 року (рекомендація 3346 (XXIX) Генеральної Асамблеї). Україна бере участь у діяльності ВОІВ поряд із більш ніж 150 державами світу. У задачі ВОІВ входять: сприяння охороні інтелектуальної власності у всім світі, забезпечення адміністративного співробітництва 18 ММУО (спілок), що займаються різними аспектами надання допомоги в охороні інтелектуальної власності й авторського права.

Інтелектуальна власність охоплює дві основні галузі:

— промислову власність (патенти й інші права в галузі технічних винаходів, права в галузі товарних знаків, промислових зразків, найменувань місця походження товарів та ін.);

— авторське або видавниче право і суміжні права (на літературні, музичні і художні твори, фільми, виконавчу діяльність артистів, фонограми і т.п.).

Органи ВОІВ:

Конференція, до складу якої входять усі держави-члени ВОІВ;

Генеральна асамблея, що складається з тих держав-членів, що є також членами Паризького (100 держав) або Бернського (83 держави) союзів.

Керівні органи ВОІВ і союзи, керовані ВОІВ (9 із яких мають власні міжурядові органи), зазвичай проводять спільну сесію для прийняття своїх програм і бюджетів.

Асамблея обирає Міжнародне бюро (виконавчий орган). Головною адміністративною посадовою особою є генеральний директор ВОІВ.

Місцезнаходження ВОІВ — Женева (Швейцарія).

Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) (International Atomic Energy Agency — IAEA) МАГАТЕ посідає особливе місце в системі органів ООН. Ця організація була заснована в 1955 році, а її Статут був прийнятий на міжнародній конференції в 1956 році. МАГАТЕ формально не є спеціалізованою організацією ООН, але за угодою з ООН, укладеною в 1956 році, агентство виконує функції організації такого роду. Членами організації є більше 150 держав, у яких здійснюється мирна атомна діяльність, у тому числі й Україна. Між Україною і МАГАТЕ укладена угода про застосування гарантій

у зв'язку з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї, що вступила в дію 22 січня 1998 року.

У рамках МАГАТЕ розробляється більшість міжнародних документів в галузі мирного використання атомної енергії, здійснюється міждержавне співробітництво із забезпечення невоєнного застосування ядерних матеріалів.

Відповідно до Статуту, задачами МАГАТЕ є:

- забезпечення використання атомної енергії в мирних цілях;
 - сприяння науково-дослідним роботам в галузі мирного використання атомної енергії й обміну науковими відомостями;
 - допомога державам у постачанні матеріалів, устаткування і технічних засобів, необхідних для здійснення мирної атомної діяльності;
 - здійснення т.зв. «гарантій МАГАТЕ» (системи заходів, що перешкоджають використанню у військових цілях ядерних матеріалів, устаткування і документації);
 - визначення норм безпеки ядерної діяльності і контроль за їхнім дотриманням;
 - придбання, створення установок і устаткування, необхідних для ведення мирної атомної діяльності;
 - сприяння державам-учасникам у виробництві електроенергії.
- Штаб-квартира МАГАТЕ розташована у Відні (Австрія).

РЕГІОНАЛЬНІ МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Важливою особливістю сучасного міжнародного права є регіоналізація міжнародних відносин, що дозволяє більш ефективно вирішувати насущні проблеми держав, розташованих у певних географічних регіонах планети. Тому представляється необхідним розглянути основні аспекти діяльності і структурної організації найбільш великих і авторитетних регіональних міжнародних організацій.

Ліга арабських держав (ЛАД)

— Початок створенню ЛАД поклало прийняття 7 жовтня 1944 року Олександрійського протоколу, який підписали представники Сирії, Лівану, Трансїорданії, Граку, Єгипту, Саудівської Аравії, Ємену й арабського народу Палестини. У цьому документі були сформульовані основні цілі та принципи, на яких повинна бути побудована майбутня Ліга.

22 березня 1945 року в Каїрі відбулася загальноарабська конференція, у якій взяли участь сім арабських держав (Сирія, Ліван, Йорданія, Ірак, Саудівська Аравія, Ємен і Єгипет), і в той же день відбулося підписання Пакту ЛАД представниками шести арабських держав (представник Ємену підписав Пакт пізніше, 5 травня 1945 року). Пакт ЛАД набрав сили 10 травня

1945 року. В даний час число учасників Пакту — більше двадцяти.

Членом Ліги відповідно до Пакту (ст. 1) може стати будь-яка незалежна арабська держава (хоча в ЛАД входять, наприклад, Джібуті і Сомалі, що не є арабськими державами).

Цілями Ліги є;

- забезпечення більш тісних відносин між державами — членами Ліги;
- координація їхніх політичних дій;
- забезпечення їхньої незалежності і суверенітету.

Співробітництво членами ЛАД здійснюється в таких сферах: економічні і фінансові проблеми; транспорт і зв'язок; питання культури, охорони здоров'я; гуманітарні проблеми.

Вищим органом ЛАД є Рада ЛАД, у якій представлені всі учасники Пакту. Рішення, прийняті Радою одностайно, обов'язкові для всіх членів ЛАД; рішення, прийняті більшістю голосів, обов'язкові тільки для тих держав, які із ними погоджуються.

У разі агресії або загрози агресії проти держави-члена ЛАД ця держава може вимагати негайного скликання Ради ЛАД, що намічає заходи для усунення агресії, у тому числі примусовими заходами. Об'єднана рада оборони і Постійна військова комісія надають консультативну допомогу Раді. Рада також вправі розглядати спори між державами ЛАД.

Рада обирає на п'ять років Генерального секретаря ЛАД.

З 1964 р. а рамках ЛАД діє Конференція глав держав і урядів, на якій обговорюються найбільш важливі питання.

Під егідою ЛАД діють спеціалізовані міжарабські організації.

Тимчасове місцезнаходження Генерального секретаріату ЛАД у Тунісі.

Організація американських держав (ОАД) — міжурядова регіональна організація, яка створена в 1948 році і включає більшість країн Західної півкулі. ОАД діє на основі статуту в редакції 1970 року, а також Міжамериканського договору про взаємну оборону 1947 року,

Членами ОАД є 35 латиноамериканських держав і США. У 1962 році під тиском США було неправомірно припинене членство Куби в організації.

Після заснування в 1971 році інституту спостерігачів при ОАД своїх постійних спостерігачів акредитували Бельгія, Гайана, Канада, Ізраїль, Іспанія, Італія, Нідерланди, Швеція, Франція, ФРН, Японія і ряд інших країн (усього 30).

Ділі і принципи ОАД полягають у:

- підтримці миру і безпеки на континенті;
- мирному врегулюванні спорів між державами-членами;
- спільному опорі агресії;
- сприянні рішенню політичних, економічних і правових проблем американських країн;
- об'єднанні зусиль із метою економічного, соціального, науково-технічного і культурного прогресу та ін.

Вищим органом ОАД є Генеральна асамблея, що збирається на щорічні сесії для розгляду проблем найбільш важливого характеру.

Постійною радою ОАД скликається консультативна нарада міністрів закордонних справ.

Виконавчі функції виконують декілька рад: постійна рада ОАД, міжамериканська економічна і соціальна рада, міжамериканська рада з освіти,

науки і культури. Усі 3 ради підпорядковуються безпосередньо Генеральній асамблеї.

У рамках ОАД діють консультативні органи — міжамериканський юридичний комітет і міжамериканська комісія з прав людини.

Центральним постійним адміністративним органом ОАД є Генеральний секретаріат (який до 1970 року називався Панамериканським союзом).

У системі ОАД скликаються спеціалізовані конференції та функціонують спеціалізовані установи: Панамериканська організація охорони здоров'я, Міжамериканський інститут сільськогосподарських наук,

Міжамериканський інститут дитини, Панамериканський інститут географії і історії, Міжамериканський інститут із проблем індіанців та ін.

Штаб-квартира ОАД знаходиться у Вашингтоні (США).

Організація африканської єдності

Організація африканської єдності (ОАЄ) — міжурядова регіональна організація. Вона була створена в ході Аддіс-Абебської (Ефіопія) конференції незалежних держав Африки на основі Хартії африканської єдності в 1963 році з метою зміцнення єдності і солідарності африканських держав, захисту їхнього суверенітету, територіальної цілісності і незалежності і заохочення міжнародного співробітництва.

Членом організації може бути будь-яка незалежна і суверенна африканська держава. Число членів ОАЄ в даний час — 51 держава.

Вищим органом ОАЄ є Конференція (Асамблея) глав держав і урядів, що скликається щорічно і складається з глав держав і урядів або з належним чином акредитованих представників. Кожна держава на конференції має один голос. Рішення конференції приймаються більшістю в дві третини голосів.

Рада міністрів ОАЄ складається з міністрів закордонних справ або інших міністрів, призначених державами-учасницями. У обов'язки Ради, що скликається на чергові сесії двічі в рік, входить робота з підготовки до Конференції.

Генеральний секретаріат очолює Генеральний секретар, який обирається на 4 роки Асамблеєю. Під егідою ОАЄ діє Панафриканський парламент і Суд.

У рамках ОАЄ діє регіональний механізм із вирішення спорів — Комітет з посередництва, примирення й арбітражу. Робота інших органів (комісії з економічних і соціальних питань, комітет звільнення та ін.) спрямована на реалізацію регіональних проблем та інтересів.

У 1991 році держави-члени ОАЄ підписали Договір про утворення африканського економічного співтовариства (поки не набрав сили).

Місцеперебування штаб-квартири ОАЄ — Аддіс-Абеба (Ефіопія).

Організація Ісламська конференція (ОІК) Формально Організація Ісламська конференція (Ісламський конгрес) була створена ще в 1954 році, проте її реальна діяльність почалася з 1969 року, коли була скликана Конференція країн-учасниць ОІК на вищому рівні для активізації її діяльності проти Ізраїлю і для захисту ісламських святинь в Єрусалимі. Тому постійно діючий орган ОІК — Секретаріат на чолі з Генеральним секретарем —

знаходиться тимчасово («до повного визволення Єрусалима») у Джидді (Саудівська Аравія). ОІК діє на підставі статуту, затвердженого в 1972 році. Членами ОІК є понад 50 держав. Мусульманські меншини в немусульманських країнах направляють своїх представників в ОІК у якості спостерігачів. Цілі ОІК:

- сприяння зміцненню мусульманських держав;
- охорона святих місць;
- підтримка боротьби палестинського народу;
- співробітництво в економічній, соціальній і культурній галузях.

ОІК була створена на синтезі ортодоксальних принципів ісламу, а також визнання принципів Статуту ООН, Вона має представника в статусі постійного спостерігача при ООН.

Органи ОІК:

- Конференція глав держав і урядів, що скликається в міру необхідності;
- Конференція міністрів закордонних справ, що скликається один раз у рік;
- Секретаріат;
- Комісії з політичних, економічних, соціальних та інших питань.

Асоціація держав Південно-Східної Азії Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) була створена в 1967 році на підставі Бангкокської декларації (Таїланд), доповненої в 1976 році Договором про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії, і Декларації згоди.

В даний час членами АСЕАН є Врувей, Індонезія, Лаос, Малайзія, М'янма (Бірма), Філіппіни, Сінгапур, Таїланд, В'єтнам, Камбоджа (буде прийнята після вирішення внутрішніх питань).

У 1996 р. АСЕАН прийняла рішення включити Росію і Китай у число своїх повноправних партнерів. Постійними партнерами АСЕАН є також США, Австралія, Японія, Південна Корея, Канада, Нова Зеландія і Європейський Союз. У цих країнах відкриті представництва АСЕАН.

Цілі АСЕАН:

- створення в районі регіону миру, свободи і нейтралітету;
- сприяння співробітництву держав в економічній, соціальній і культурній сферах;
- встановлення в рамках АСЕАН зони вільної торгівлі;
- взаємодія з іншими регіональними організаціями. Вищий орган АСЕАН — Конференція глав держав і

урядів, що скликається раз у три роки. У рамках організації щорічно проводяться зустрічі міністрів закордонних справ. Зустрічі інших міністрів проводяться в міру необхідності.

Поточну роботу між конференціями і зустрічами здійснює Постійний комітет.

Секретаріат АСЕАН очолює Генеральний секретар, що обирається на три роки.

Місцеперебування Секретаріату — Джакарта (Індонезія).

Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК) Організація країн-експортерів нафти створена в 1960 році і діє на підставі Статуту, прийнятого в

1965 році її державами-членами. На частку ОПЕК припадає більше третини світового видобутку нафти, організація встановлює єдині продажні ціни на нафту, у такий спосіб вона суттєво впливає на світову торгівлю нафтою.

Членами ОПЕК можуть стати тільки країни, що у значних розмірах експортують сиру нафту. В даний час в ОПЕК входять 12 держав.

Вищим органом ОПЕК є Конференція держав-членів, що скликається два рази на рік.

Виконавчий орган ОПЕК — Рада керуючих. У неї входять керуючі, що призначаються державами-членами і затверджуються Конференцією.

Економічна комісія ОПЕК розробляє заходи для забезпечення стабільності нафтових ринків, координації політики в галузі цін і енергетики.

Секретаріат очолюється Генеральним секретарем, що призначається Конференцією на три роки. Місцеперебування штаб-квартири ОПЕК у Відні (Австрія).

Найбільш високий ступінь інтеграції спостерігається в рамках європейських регіональних структур політичного, економічного, гуманітарного та військово-політичного співробітництва. Україна, зробивши у своєму подальшому соціально-політичному й економічному стратегічному розвитку акцент на «європейський вибір», активно бере участь у діяльності європейських інтеграційних структур, являючись державою-членом Ради Європи й Організації з безпеки і співробітництва в Європі, здійснюючи активне співробітництво з Європейським Союзом і НАТО. Тому вважається доцільним розглянути правовий статус, основні напрямки діяльності й організаційну структуру цих організацій.

Рада Європи

Рада Європи (РЄ) стала першою європейською міжурядовою організацією, створеною після Другої світової війни. Організація діє на підставі Статуту, прийнятого в 1949 році.

Членами Ради Європи є 41 держава, у тому числі з листопада 1995 року й Україна.

Цілі Ради Європи:

- забезпечення більш тісних зв'язків між державами Європи;
- сприяння перетворенню Європи в демократичний простір;
- захист прав людини;
- координація діяльності Ради з іншими європейськими державами.

Діяльність РЄ сконцентована на таких основних проблемах: а) правове забезпечення прав людини; б) сприяння усвідомленню і розвитку європейської культурної самобутності; в) пошук спільних рішень соціальних проблем (національні меншини, ксенофобія, нетерпимість, захист навколишнього середовища, СНІД, наркоманія і т.д.); г) розвиток політичного партнерства з новими демократичними країнами Європи.

У рамках РЄ прийнято понад 200 міжнародних конвенцій з цих та інших актуальних питань, що є авторитетними джерелами міжнародного публічного права (зокрема, Європейська конвенція про захист прав людини й основних

свобод 1950 року, Європейська Хартія місцевого самоврядування 1985 року, Рамкова конвенція про захист національних меншин 1995 року та ін.).

Держава, що висловила бажання вступити в Раду Європи, повинна відповідати таким умовам:

- правовий устрій та інститути повинні відповідати принципам демократії;
- народні представники повинні обиратися шляхом вільних, рівних і загальних виборів.

При розгляді кандидатур на вступ в організацію враховуються також наявність у державі форм плюралістичної демократії, гарантії здійснення свободи вираження думки, захист національних меншин, дотримання основних принципів міжнародного права.

Обов'язковою умовою вступу в РЄ є підписання Європейської конвенції з захисту прав людини й основних свобод 1950 року і наступне визнання всієї сукупності її контрольних механізмів.

Органами РЄ є: Парламентська асамблея, Конгрес місцевої та регіональної влади Європи, Комітет міністрів, Наради галузевих міністрів, Секретаріат.

Парламентська асамблея складається з депутатів і їхніх заступників, які обираються з числа членів національних парламентів. Кількість представників від кожної країни (від 2 до 18) залежить від чисельності населення.

Парламентська асамблея збирається на сесії 4 рази її рік. У асамблеї є п'ять фракцій (ліберал-демократи і реформатори, європейські демократи, європейська народна партія, соціалісти, фракція за єдиний європейський лівий блок). Рада асамблеї складається з голови і його 17 заступників.

Асамблея розглядає питання, що стоять на порядку денному, формулює рекомендації, організує конференції, колоквиуми і відкриті парламентські слухання, обирає генерального секретаря і його заступників, керівника апарата асамблеї і суддів Європейського суду з прав людини.

У січні 1994 року рішенням Комітету міністрів РЄ був створений Конгрес місцевої та регіональної влади Європи, перетворений із Постійної конференції місцевої влади Європи, що представляла більше 130 тисяч громад (комун) і тисячі регіонів із метою їх участі в європейському будівництві і функціонувало під егідою ЄС в якості консультативного органу з 1957 року. Конгрес є одним із трьох основних органів РЄ, він складається з 236 представників і 236 їхніх заступників, у число яких входять обрані представники місцевої і регіональної влади держав Європи й офіційні особи, безпосередньо відповідальні за діяльність на цих рівнях влади.

Комітет міністрів є вищим органом РЄ і складається з міністрів закордонних справ держав-членів і засідає 2 рази в рік. Комітет визначає програму роботи РЄ, приймає бюджет РЄ, призначає членів Європейської комісії з прав людини. Рішення Комітету міністрів приймаються або у формі рекомендацій, або у формі конвенцій, що підлягають ратифікації.

Наради галузевих міністрів (юстиції, економіки і т.д.) скликаються в міру необхідності і вирішують питання.

Секретаріат очолює Генеральний секретар, який обирається Парламентською Асамблеєю на 5 років.

Штаб-квартира РЄ та її органів знаходиться в Страсбурзі (Франція).

Організація з безпеки і співробітництва в Європі

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) спочатку діяла як міжнародна конференція — Нарада з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ). Відповідно до рішення Будапештської наради в 1994 році Нарада трансформувалася в організацію, що почала свою діяльність із 1 січня 1995 року.

Першим документом, що поклав початок загальноєвропейському процесу міжнародних розрядки і співробітництва, був Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі, підписаний у 1975 році в Гельсінкі главами держав і урядів 33 європейських держав, США і Канади. Цей документ містив програму співробітництва в галузі розрядки процесу міжнародної напруженості.

Положення Заключного акта були розвинуті і доповнені Стокгольмським підсумковим документом 1986 року, Віденським підсумковим документом 1989 року, Документом Копенгагенської наради 1990 року, Паризькою хартією для нової Європи 1990 року, Празьким документом про подальший розвиток інститутів і структур НБСЄ 1992 року, Документом Московської наради 1993 року й інших документів, що регулюють «людський вимір» загальноєвропейського процесу багатостороннього міждержавного співробітництва.

Наради представників держав, що проводилися все частіше, об'єктивно поставили на порядок денний необхідність створення постійно діючих органів для забезпечення їхньої діяльності. В міру необхідності створювалися органи ОБСЄ й одночасно приймалися документи, що регулюють їхню діяльність.

Сьогодні у ОБСЄ налічується більше 50 членів, причому багато хто з них не є європейськими державами (наприклад, середньоазіатські держави — республіки колишнього СРСР). Україна разом із республіками колишнього СРСР у 1993 році підписала Заключний акт НБСЄ, ставши, таким чином, повноправним учасником Наради, а потім і ОБСЄ.

Характерною рисою ОБСЄ є відсутність традиційного установчого документа міжнародних організацій — статуту.

Цілями ОБСЄ оголошені:

- забезпечення миру і безпеки в Європі;
- підтримка розрядки міжнародної напруженості;
- забезпечення дотримання прав людини;
- дотримання у відносинах між країнами принципів міжнародного права.

Структура ОБСЄ досить складна. Головним органом ОБСЄ є Нарада глав держав і урядів, що збирається кожні два роки на сесії. Нарада визначає пріоритети й основні напрямки діяльності ОБСЄ.

Органами ОБСЄ є: Контрольні конференції; Рада міністрів закордонних справ; Комітет вищих посадових осіб; Верховний комітет у справах національних меншин; Бюро по демократичних інститутах і правам людини;

Секретаріат ОБСЄ; Парламентська асамблея; Арбітражний і світовий суд ОБСЄ; Світова комісія ОБСЄ по мирному врегулюванню спорів й інші органи.

Парламентська асамблея дає оцінку ходу здійснення цілей ОБСЄ; обговорює питання, підняті на зустрічах Ради міністрів, і на зустрічах на вищому рівні держав-членів ОБСЄ; розробляє і сприяє реалізації механізмів з попередження і розв'язання конфліктів та ін.

Рада, що складається з міністрів закордонних справ держав-членів ОБСЄ, є центральним органом проведення регулярних політичних консультацій у рамках процесу загальноєвропейського співробітництва, її засідання проводяться регулярно, не рідше одного разу в рік. Рада розглядає питання, що стосуються ОБСЄ, і приймає відповідні рішення. Вона підготовлює зустрічі глав держав і урядів держав-членів ОБСЄ і виконує покладені на них задачі і прийняті рішення.

Секретаріат ОБСЄ забезпечує адміністративне обслуговування засідань Ради. Секретаріат складається з чотирьох департаментів і адміністративно-технічного персоналу. Секретаріат очолює генеральний секретар, що призначається Радою міністрів на 3 роки. Місце розташування Секретаріату в Празі (Чехія).

Вважається, що в процесі свого становлення і розвитку організаційна структура буде постійно удосконалюватися. Свідченням цього є прийняття в грудні 1999 року рішення про створення в рамках ОБСЄ обмеженого військового контингенту для надання допомоги у разі виникнення надзвичайних ситуацій на території держав — членів організації (катастрофи, епідемії, природні катаклізми і т.д.).

Європейський Союз

Європейський Союз (ЄС) був створений на основі Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), створеного в 1951 році, Європейського співтовариства з атомної енергії, створеного в 1957 році, і Європейського економічного співтовариства, утвореного в 1957 році в результаті об'єднання в 1957 році цих раніше самостійних організацій. Донедавна це об'єднання називалося Європейськими співтовариствами.

У 1965 році на основі Брюссельського договору були створені єдині органи Співтовариств. Єдиний Європейський акт 1986 року оформив передачу ЄС повноважень в галузі охорони навколишнього середовища, культури й освіти, охорони здоров'я, технологічної і соціальної політики, єдиного митного простору. Угода 1990 року врегулювала питання безперешкодного переміщення через кордони країн — членів ЄС товарів, робочої сили і капіталів.

Маастрихтські угоди 1992 року (набрали чинності в 1993 році) завершили процес юридичного оформлення механізму Співтовариств, передбачивши створення до кінця ХХ сторіччя тісного політичного і валютно-економічного союзу країн ЄС. Договір про Європейський Союз доповнений 17 протоколами і 33 заявами з різних аспектів домовленостей, у яких враховані результати референдуму в Данії, а також протоколом і угодою про соціальну політику, що

передбачають створення єдиного соціального простору. Договором уведене єдине громадянство ЄС.

Початковими учасниками ЄС були Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Франція, ФРН. У 1973 році до ЄС приєдналися Великобританія, Данія, Ірландія, у 1981 році — Греція, у 1986 році — Іспанія і Португалія, у 1995 році — Швеція, Австрія і Фінляндія. В даний час у ЄС входять 15 держав, але в рамках «хвилі розширення» організації ведуться переговори з рядом європейських держав про вступ у ЄС. У першу чергу членами ЄС стануть Польща, Угорщина, Чехія, Естонія. Україна співробітничав з ЄС на підставі Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами і їхніми державами-членами, ратифікованої нашою країною 10 листопада 1994 року. Цілями цього партнерства є: забезпечення рамок для політичного діалогу між сторонами; сприяння торгівлі, інвестиціям; зміцнення політичних і економічних свобод; підтримка зусиль України у зміцненні демократії, розвитку та завершенню переходу до ринкової економіки; забезпечення відповідних рамок для поступової інтеграції між Україною і більш широкою зоною співробітництва в Європі; створення необхідних умов для заснування в майбутньому зони вільної торгівлі між Україною і Співтовариством, що охоплює в основному всю торгівлю товарами між ними, а також умов для реалізації свободи створення компаній, трансграничної торгівлі послугами і руху капіталу.

Стратегічною метою зовнішньої політики України в перші роки ХХІ сторіччя назване набуття повноправного членства в ЄС. Цілями ЄС є:

— утворення тісного союзу народів Європи, сприяння збалансованому і тривалому економічному прогресу, особливо за допомогою:

- а) створення простору без внутрішніх кордонів;
- б) посилення економічної і соціальної взаємодії;
- в) утворення економічного і валютного союзу і створення в перспективі єдиної валюти;

— затвердження власної ідентичності в міжнародній сфері, особливо шляхом проведення спільної зовнішньої політики і політики в галузі безпеки, а в перспективі і спільної оборонної політики;

— розвиток співробітництва в сфері юстиції і внутрішніх справ;
 — збереження і збільшення спільного європейського надбання («*aeguis communitaire*»).

Інтерес представляє питання про юридичну природу самого Європейського Союзу. Тут є декілька точок зору. Відповідно до однієї з них, ЄС являє собою федеративне державоподібне утворення країн, що добровільно об'єдналися. Відповідно до іншої точки зору, ЄС, хоча і має ряд особливостей, є міжнародною організацією, а її право — це міжнародне право. Треті автори думають, що ЄС — це міжнародна організація з елементами конфедерації.

Друга точка зору нами вважається більш правильною, і от чому. Держави, що ввійшли в ЄС, не втратили свого суверенітету, у тому числі й в галузі національної законотворчості. Водночас не можна не враховувати і того, що ЄС

був делегований надзвичайно широкий обсяг правомочностей, що робить його схожим як на федеративну державу, так і конфедеративний союз. Так, право ЄС має пряма дія на території країн-учасниць і пріоритет перед національним правом, включаючи пріоритет постанов ЄС перед більш пізніми національними законами.

У той же час цілі ЄС дещо ширші, ніж у звичайних міжнародних організацій. У їхньому числі не тільки створення політичного і торгово-економічного союзу країн — членів Союзу, забезпечення вільного руху товарів і послуг, а також міграції робочої сили в рамках ЄС, але і введення єдиної валюти (на початку травня 1998 року лідери Союзу прийняли рішення про перехід на єдину валюту — «євро», що була введена з 1 січня 1999 року), фактичне скасування внутрішніх меж країн Союзу, спільна зовнішня політика і політика в галузі міжнародної безпеки та ін.

Право Європейського Союзу складається з двох великих груп норм:

- внутрішнє право Союзу як міжнародної організації;
- право Союзу, що регулює конкретні види політичної, економічної, соціальної і культурної діяльності держав ЄС.

Головними органами ЄС є: Європейська Рада, Європейська комісія, Рада Європейського Союзу, Європейський парламент. Європейський суд.

Європейську Раду складають глави держав і урядів держав — членів ЄС і Голова Європейської комісії, їхні заступники (міністри закордонних справ) і члени Комісії. Рада засідає два рази на рік.

Європарламент складається з депутатів, які обираються в країнах-учасницях за допомогою прямих виборів на п'ять років. Європарламент контролює Європейську комісію і Раду, розробляє право ЄС і бюджет Союзу. Ординарні щомісячні Сесії Європарламенту проходять у Страсбурзі (Франція), а надзвичайні сесії — у Брюсселі (Бельгія), де працюють комітети Європарламенту. Секретаріат Європарламенту розташований у Люксембурзі.

Рада Європейського Союзу складається з міністрів держав-членів (у залежності від аналізованого питання). Представництво в Раді, коли потрібна кваліфікована більшість голосів, неоднакове. Так, наприклад, Німеччина має 10 голосів, Ірландія — 3, а Люксембург — 2 голоси. Місцезнаходження Ради — Брюссель.

Європейська комісія складається з 20 членів і голови, призначуваного урядами держав-членів ЄС за згодою Європарламенту. Комісія спостерігає за дотриманням рішень норм і рішень ЄС і організує їхнє практичне виконання. Штаб-квартира Комісії розташована в Брюсселі.

Європейський суд складається з 15 судів і 9 генеральних прокурорів, що призначаються за спільною згодою на 6 років. Суд вирішує спори між державами ЄС, між органами ЄС і державами-членами, між органами ЄС, між ЄС і юридичними і фізичними особами, готує експертні висновки.

З 1 січня 1996 р. у ЄС скасовані всі мита на внутрішньоєвропейських кордонах на усі види товарів, а стосовно держав, що не входять у ЄС, провадиться єдина митна політика.

Організація Північноатлантичного договору (НАТО)

Організація Північноатлантичного договору (НАТО) створена у відповідності зі ст. 9 Північноатлантичного договору від 4 квітня 1949 року. Підписавши Брюссельський договір у березні 1948 року, п'ять держав Західної Європи, як-от: Бельгія, Люксембург, Голландія, Великобританія і Франція, — засвідчили своє рішуче бажання створити спільну систему захисту і таким чином підсилити взаємні контакти, щоб протидіяти ідеологічній, політичній і військовій загрози своєї безпеки. Потім пройшли переговори між США і Канадою про створення єдиного Північноатлантичного альянсу, заснованого на гарантіях безпеки і взаємних зобов'язань між Європою і Північною Америкою. Країни — члени Брюссельського договору запросили Данію, Ісландію, Італію, Норвегію і Португалію взяти участь у даному процесі. Результатом переговорів стало підписання в квітні 1949 року Вашингтонського договору, що заснував спільну систему безпеки, засновану на партнерстві цих дванадцяти країн. У 1952 році до договору приєдналися Греція і Туреччина. У 1955 році в Альянс вступила Федеративна Республіка Німеччина. У 1982 році його членом стала Іспанія. У 1999 році відбулося розширення НАТО на Схід — у нього вступили Угорщина, Польща і Чехія.

Таким чином, у НАТО в даний час входять 19 держав. Проте міра їхньої інтеграції в Північноатлантичний альянс різноманітна. Наприклад, Ісландія, що не має власних збройних сил, не входить в інтегровану військову структуру. Проте вона вправі послати цивільного чиновника у Військовий комітет. Ісландія має статус спостерігача в Комітеті військового планування, Іспанія не бере участь в інтегрованій командній структурі НАТО, проте вона є повноправним членом Північноатлантичної ради, Групи ядерного планування, Комітету оборонного планування і Військового комітету. Франція в 1966 році вийшла з інтегрованої військової структури НАТО, залишившись у його політичній організації.

У відповідності зі статтею 10 Північноатлантичного договору Альянс залишається відкритим для майбутнього вступу інших європейських держав, що готові втілювати в життя його принципи і сприяти безпеці Північноатлантичного регіону.

Північноатлантичний альянс був створений на основі договору між державами, кожна з яких добровільно приєдналася до нього після завершення публічних обговорень у своїй країні і відповідній парламентській процедурі. Договір поважає індивідуальні права всіх держав — членів Альянсу і їхні міжнародні обов'язки відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй. Він ставить за обов'язок кожній державі взяти на себе ризик і відповідальність, пов'язані з загальною безпекою, і одночасно дає можливість кожному члену Альянсу користуватися перевагами спільної безпеки. Договір також зобов'язує держав-учасниць не приєднуватися ні до яких міжнародних зобов'язань, що йому суперечать.

Створений у відповідності зі статтею 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй, що підтверджує невід'ємне право на індивідуальну або колективну

оборону, Альянс є союзом вільних держав, що спирається на взаємні гарантії і стабільні взаємовідносини з іншими державами.

Організація Північноатлантичного договору (НАТО) передбачає таку структуру, що дає можливість досягнення поставленої мети. Це — міжурядова організація, у якій усі держави-члени зберігають суверенітет і незалежність. Вона є форумом, де держави-члени консультуються з будь-яких виникаючих питань і затверджують рішення з політичних і військових проблем, що стосуються їхньої безпеки. Ця організація має необхідні органи, що забезпечують консультації і співробітництво між її членами в політичній, військовій, економічній, науковій та інших невоєнних галузях.

Першочергове завдання НАТО — захищати свободу і безпеку всіх її членів політичними і військовими засобами, відповідно до принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй. Базуючись на ідеалах демократії, прав людини і верховенства права, Альянс від моменту заснування спрямовує свою діяльність на встановлення справедливого порядку і міцного миру в Європі. Ця його стратегічна мета залишається незмінною.

У відповідності зі статтею 4 Північноатлантичного договору НАТО служить трансатлантичним форумом для проведення союзниками консультацій з будь-яких питань, що торкаються життєво важливих інтересів його членів, включаючи події, здатні поставити під загрозу їхню безпеку, НАТО зберігає стратегічну рівновагу у всій Європі. Учасники Північноатлантичного договору зобов'язуються вирішувати всі міжнародні спори мирними засобами таким шляхом, щоб не були поставлені під загрозу міжнародний мир, безпека і справедливість. Вони утримуються у своїх міжнародних відносинах від погрози силою або застосування сили яким-небудь засобом, несумісним із цілями ООН.

Відповідно до статті 5 Північноатлантичного договору збройний напад проти однієї або декількох країн НАТО в Європі або Північній Америці буде розглядатися як напад проти всіх таких країн. Процес політичних змін у Європі (розпуск Організації Варшавського Договору, об'єднання Німеччини, розпад соціалістичної системи і СРСР і т.д.) обумовив необхідність розробки нової стратегічної концепції. Елементи цієї концепції закріплені в Лондонській декларації «Північноатлантичний альянс у процесі змін* (1990 рік), Римській декларації про мир і співробітництво 1991 року, Новій стратегічній концепції альянсу 1991 року, Заяві Ради НАТО в Брюсселі «Партнерство в ім'я миру» (1994 рік). Україна активно бере участь у даній програмі.

Зокрема, Римська декларація Сесії Ради НАТО про мир і співробітництво 1991 року пропонує міністрам закордонних справ Болгарії, Чехії, Словаччини, Литви, Латвії, Естонії, Угорщини, Польщі, Румунії і Росії проводити щорічні зустрічі з Північноатлантичною радою і комітетами НАТО, включаючи політичний і економічний комітети.

Документ, прийнятий главами держав і урядів НАТО 11 січня 1994 року, стосується процедури заснування програми «Партнерство в ім'я миру». Ця програма здійснюється під керівництвом НАТО і створює умови для формування нових відносин у сфері безпеки між НАТО і його партнерами в ім'я

миру. На основі прихильності цілям «Партнерства в ім'я миру» члени НАТО будуть розвивати разом з іншими державами процес планування і досліджень з метою закладання основи для виявлення й оцінки сил і потужностей, що можуть бути надані ними для міжнародного бойової підготовки, навчань і операцій у взаємодії із силами НАТО. Держави — члени Організації мають намір сприяти військовій і політичній координації в штаб-квартирі НАТО з метою забезпечення керівництва і управління відповідною діяльністю на основі партнерства з іншими державами, включаючи планування, бойову підготовку, навчання і розробку доктрин. НАТО буде проводити консультації з будь-яким активним учасником партнерства, якщо цей партнер вважає, що існує пряма загроза його територіальній цілісності, політичній незалежності або безпеці.

Керівними органами НАТО є: Північноатлантична рада, Комітет оборонного планування, Група ядерного планування, інші комітети, Генеральний секретар.

Військова структура НАТО складається з Військових комітетів, Постійного військового комітету і Міжнародного військового штабу.

Основні принципи співробітництва України з НАТО закріплені в Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО, підписаній в Мадриді (Іспанія) 9 липня 1997 року. Відповідно до розділу II цього документа Україна і НАТО будуть будувати свої відносини на загальній схильності принципам і зобов'язанням, відповідно до міжнародного права і міжнародних механізмів, включаючи Статут ООН, Гельсінський Заключний акт і наступні документи ОБСЄ.

Відповідно до цього Україна і НАТО підтверджують свої зобов'язання:

— визнавати, що безпека всіх держав у регіоні ОБСЄ є нероздільною, що кожна країна не може будувати свою безпеку за рахунок безпеки іншої країни, і що кожна країна не може розглядати будь-яку частину регіону ОБСЄ як сферу свого впливу;

— утримуватися від погрози силою або використання сили проти будь-якої держави будь-яким чином, не сумісним із принципами Статуту ООН або Гельсінського Заключного акта, яким керуються країни-учасниці;

— визнавати невід'ємне право всіх держав вільно обирати і застосовувати власні засоби забезпечення безпеки, а також право свободи вибору або зміни своїх засобів забезпечення безпеки, включаючи союзницькі договори, у міру їхньої еволюції;

— поважати суверенітет, територіальну цілісність і політичну незалежність всіх інших держав, непорушність кордонів і розвиток добросусідських відносин;

— визнавати верховенство права, зміцнювати демократію, політичний плюралізм і ринкову економіку;

— визнавати права людини і права осіб, що належать до національних меншостей;

— перешкоджати конфліктам і врегульовувати спори мирними засобами відповідно до принципів ООН і ОБСЄ.

Будівництво розширених і глибоких відносин між Україною і НАТО базується на основі міцного, стабільного, довгострокового і рівноправного партнерства і співробітництва з метою зміцнення безпеки і стабільності в Північноатлантичному регіоні; визнання життєво важливої ролі, що грають демократія, політичний плюралізм, верховенство закону і повага прав людини і громадянських свобод.

Для здійснення діяльності та цілей, передбачених Хартією про особливе партнерство, розробки загальних підходів до європейської безпеки і політичних питань наша країна відкрила в 1998 році Місію України при НАТО, основним завданням цього органу є формування більш високого рівня довіри, єдності цілей і навичок консультацій і співробітництва між Україною і НАТО.

З метою оперативного ознайомлення громадськості в столиці України в травні 1997 року був відкритий Центр інформації і документації НАТО. Указом Президента України від 3 квітня 1997 року створена Державна міжвідомча комісія з питань співробітництва України і НАТО.

МІЖНАРОДНІ КОНФЕРЕНЦІЇ

Міжнародні конференції є дуже поширеною формою міждержавного співробітництва і скликаються для розв'язання політичних, економічних, військових та інших проблем. Як інституціональний механізм міжнародного права і міжнародних відносин вони з'явилися в другій половині XIX сторіччя. В даний час щорічно на різноманітних рівнях міжнародних відносин проводиться більше 1000 конференцій, На думку деяких спеціалістів, у середині XXI сторіччя щорічно буде проходити приблизно 50 тисяч міжнародних конференцій.

У доктрині міжнародного права під **міжнародною конференцією** розуміють тимчасовий колективний орган держав — її учасників. Міжнародні конференції не є міжнародними організаціями і суб'єктами міжнародного права, їх частіше називають багатосторонньою або парламентською демократією.

Таким чином, **міжнародна конференція** — це зустріч офіційних представників двох або більше держав для обговорення питань, що представляють взаємний інтерес.

Слід мати на увазі, що розрізнення в найменуванні конференції (конгрес, нарада, зустріч і т.д.) не мають особливого юридичного значення.

Водночас слід враховувати, що як правовий інститут міжнародні конференції мають багато **спільного з міжнародними організаціями**:

- вони являють собою збори представників держав;
- для забезпечення діяльності конференції створюються робочі органи (комітети, комісії);
- ці органи діють на основі правил, установлених державами-учасницями конференції.

Основна відмінність конференцій від міжнародних організацій полягає в тому, що конференції — це тимчасові органи.

Крім того, зазвичай **цілями міжнародної конференції** є:

а) розроблення і прийняття тексту міжнародного договору (наприклад, прийняття Конвенції про право міжнародних договорів на Віденській конференції 1968-1969 років);

б) обговорення певної актуальної міжнародної проблеми або проблем і прийняття спільної заяви (наприклад, Декларація Ріо-де-Жанейро Конференції ООН з навколишнього середовищу);

в) обмін думками й інформацією з певної міжнародної проблеми або проблем і вироблення рекомендацій (наприклад, Гельсінський документ 1992 року «Виклик часу змін», прийнятий у рамках Конференції НБСЄ).

№ 5. ТЕРИТОРІЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

1. Міжнародно-правові питання території. Правовий режим територій.
 2. Державна територія та її складові частини.
 3. Правові підстави за засоби зміни державної території.
 4. Державні кордони, види, способи встановлення, правовий режим.
- Висновки.

1. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ТЕРИТОРІЇ. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ТЕРИТОРІЙ.

В міжнародному праві вже цілком чітко склалися загальновизнані поняття, що стосуються території.

У широкому значенні слова, під **територією в міжнародному праві** розуміються різноманітні простори земної кулі з її сухопутною і водною поверхнею, надрами і повітряними просторами, а також космічний простір і небесні тіла, що знаходяться в ньому.

Таким чином, термін «територія» використовується в міжнародному праві для позначення земного, а також позаземного простору, відмежованого від інших просторів певними межами, і такого, що має визначений юридичний статус (наприклад, статус державної території) і відповідний йому правовий режим.

Поняття «правовий статус» і «правовий режим» використовуються в якості критерію для юридичної класифікації територій. Хоча багато юристів-міжнародників ототожнюють ці поняття, вважається, що вони усе ж мають різне тлумачення.

Під правовим статусом території слід розуміти її базисну правову характеристику, визначення її основної приналежності відповідно до міжнародно-правової класифікації територій (наприклад, державна територія, міжнародна територія й ін.).

Правовий режим виступає у виді визнаних міжнародному праві й у законодавстві держав специфічних рис і характеристик певної території, що в сукупності визначають і обумовлюють певний, відмінний від інших, порядок її використання.

Підтвердженням наших висновків є те, що території, які мають однакову юридичну природу й утворюють єдину просторову категорію, можуть відрізнятися специфічними особливостями свого правового режиму.

Наприклад, у категорії державної території можуть існувати такі правові режими, як:

- внутрішні морські води
- територіальні води (територіальне море),

В категорії міжнародних просторів:

- відкрите море,
- морське дно за межами національної юрисдикції і т.д.

І навпаки, правовий режим територій, що мають різну юридичну природу, може мати багато спільного, наприклад, правовий режим міжнародних каналів і відкритого моря.

Слід зазначити, що розуміння міжнародним правом території переважно в просторовому аспекті не має нічого спільного з поняттям території в її природному значенні, як середовища існування земної фауни і флори, місцезнаходження природних багатств і ресурсів, середовище проживання людини і матеріальної основи її існування, хоча останнє і враховується в нормах міжнародного і національного права, що стосуються природокористування.

Більшість авторів сходяться в тому, що територія в міжнародному праві відіграє важливу роль із позицій її приналежності або неприналежності визначеному територіальному суверену (державі) або можливості її використання всіма державами — членами світового співтовариства.

Звідси виділяють два види територій:

- а) державну;
- б) міжнародну.
- в) території зі змішаним
- г) території з особливим режимом.

Державна територія — це територія, що правомірно знаходиться під суверенітетом конкретної держави, над якою нею здійснюється територіальне верховенство.

Міжнародна територія — це територія, на яку не поширюється суверенітет якоїсь держави.

Це наступні території:

- відкрите море;
- міжнародний район морського дна;
- морське дно і його надра за межами континентального шельфу прибережних держав (за межами національної юрисдикції);
- повітряний простір за межами державних територій;
- Антарктика;
- космічний простір,
- Місяць та інші небесні тіла.

На території, що знаходиться в загальному користуванні держав, діють загальноновизнані принципи і норми міжнародного права. Наприклад

Правовий статус Антарктики визначається договором про Антарктику від 1 грудня 1959 р., учасниками якого є 26 держав, у тому числі Україна. До Антарктиди належить район на півдні 60-ї паралелі південної широти, включаючи всі шельфові льодовики. Відповідно до п. 2 ст. IV договору "ніякі дії або діяльність, які мають місце поки даний договір набирає чинності, не утворюють основи для заяви, підтримання або заперечування будь-якої претензії на територіальний суверенітет в Антарктиці і не утворюють ніяких прав суверенітету в Антарктиці. Ніяка нова претензія або розширення існуючої претензії на територіальний суверенітет в Антарктиці не заявляються, поки даний Договір набирає чинності". Саме так держави, що домовляються, прийняли на себе зобов'язання зберігати на період дії договору статус Антарктики як міжнародної (нічийної) території. Договір про Антарктику було укладено на 30 років, але він продовжує діяти, оскільки ніхто з учасників не заявив про намір припинити його дію.

У міжнародно-правовій літературі висловлювалась думка, що з 1983 р., після ініціативи VII конференції країн, що не приєдналися, в Нью-Делі почався новий період регулювання статусу Антарктики, викликаний її величезними багатствами мінеральних ресурсів і спробами ці ресурси розподілити між всіма державами таким же чином, як ресурси Світового океану.

У 1989 р. близько берегів Антарктики сталося декілька екологічних катастроф у зв'язку з розливом нафти з танкерів. Незадовго до того, 2 червня 1988 р., у Веллінгтоні було підписано конвенцію, яка регулювала порядок експлуатації мінеральних ресурсів Антарктики, котру ряд держав піддали різкій критиці. Під впливом цих факторів, за ініціативою Австралії і Франції, було прийнято рішення відмовитися від Веллінгтонської конвенції й укласти нову, в рамках договору 1959 р., яка б заборонила будь-яку діяльність на континенті і оголосила б його "природною резервацією, континентом миру і науки".

У результаті проведених дискусій 4 жовтня 1991 р. був підписаний Протокол до Договору 1959 р. про охорону навколишнього середовища, котрий встановив, що всіляка діяльність в Антарктиці буде здійснюватися на підставі визнання унікального характеру континенту і що будь-яка діяльність людини на континенті є допустимою лише за наявності інформації про наслідки такої діяльності. Протокол заснував Комітет з охорони навколишнього середовища для Антарктики.

Антарктика — це материк Антарктида, розташований навколо Південного полюса Землі, що обмежений із півночі 60* південної широти і включає прилягаючі до нього шельфові льодовики, острови і прилягаючі моря.

Антарктика була відкрита в ході експедиції російських судів під команду М.П. Лазарєва і Ф.Ф. Беллінс-гаузена в 1818-1821 рр..

Правовий режим цієї зони визначається Вашингтонським договором про Антарктику від 1 грудня 1959 р, що спочатку був підписаний 12 державами, включаючи СРСР. Договір про Антарктику носить безстроковий і відкритий

характер. Він відкритий для приєднання до нього будь-якої держави-члена ООН або будь-якої іншої держави, що може бути запрошена приєднатися до Договору за згодою всіх договірних сторін, представники яких мають право брати участь у Консультативних нарадах.

За цим договором (ст. 1) Антарктида оголошена демілітаризованою і нейтралізованою територією. Там не можна проводити ядерні випробування і здійснювати викидання радіоактивних відходів (ст. 5). Проте договір не забороняє використання військового персоналу або устаткування для наукових досліджень або для будь-яких мирних цілей. Антарктида повинна використовуватися міжнародним співтовариством у мирних цілях. Встановлено свободу наукових досліджень і співробітництва. Спостерігачі та науковий персонал станцій в Антарктиці знаходиться під юрисдикцією держави, що направляє. Води Антарктики є відкритим морем.

Відповідно до положень Договору 1959 року всі територіальні претензії держав в Антарктиці «заморожувалися». Але після підписання договору вони були заявлені. Причиною стало припущення, що надра континенту містять великі мінеральні багатства. На претензіях особливо наполягають Великобританія, Франція, Аргентина, Австралія, Чилі, Норвегія і Нова Зеландія. Положення загострилося в зв'язку зі зростанням кількості учасників Договору: на 1 липня 1996 року в договорі вже брала участь 41 держава. Вихід був знайдений досить оригінальний: держави-учасниці Договору на спеціальній Консультативній нараді 4 жовтня 1991 р. підписали в Мадриді (Іспанія) документ по врегулюванню освоєння мінеральних ресурсів Антарктики Протокол про охорону навколишнього середовища, що став практично складовою частиною Договору про Антарктику. Ним фактично заморожується (забороняється) ведення в Антарктиці усіх видів геологорозвідувальних робіт, включаючи експлуатаційні, терміном на 50 р., а сама Антарктида проголошена міжнародним заповідником.

Україна, відповідно до положень Договору 1959 р., із 1996 р. має на цьому материку свою науково-дослідну станцію «Академік Вернадський» (колишню «Фарадей»), розташовану на острові Галінцес (архіпелаг Арджентайн), що була подарована їй Великобританією.

Правовий статус відкритого моря визначається ч. VII ст. 89 Конвенції ООН з морського права від 10 грудня 1982 р.: "Ніяка держава не має права претендувати на підкорення будь-якої частини відкритого моря своєму суверенітету".

Аналогічна норма міститься у ст. II Договору від 27 січня 1967 р. "Про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла": "Космічний простір, включаючи Місяць та інші небесні тіла, не підлягає національному присвоєнню ані шляхом проголошення на них суверенітету, ані шляхом використання або окупації, ані будь-якими іншими засобами". Саме цим встановлюється **міжнародний статус космічного простору**.

Міжнародний характер повітряного простору над міжнародними територіями визначається, зокрема, п. "Б" ст. 87 Конвенції з морського права та іншими правовими актами.

Територія зі змішаним режимом — це територія, на якій діють одночасно як норми міжнародного права, так і норми національного законодавства прибережних держав.

Території зі змішаним режимом умовно можна розділити на дві групи:

1) ті, що прилягають, і виняткові економічні зони і континентальний шельф прибережних держав, що не входять до складу державної території прибережних держав;

2) міжнародні ріки, міжнародні протоки, що перекриваються територіальними водами прибережних держав, і міжнародні канали, що входять до складу територій прибережних держав.

Континентальний шельф. Континентальний шельф (іноді його називають "епіконтинентальний пояс") визначається як морське дно і надра підводних районів, що простираються за межі його територіального моря уздовж природного продовження сухопутної території до зовнішньої межі підводної окраїни материка не далі 350 морських миль від вихідних ліній, від яких відміряється ширина територіального моря (ст. 76 Конвенції 1982 р.).

На континентальному шельфі існують два види режиму: один — в межах 200-мильної зони, інший — за її межами, права інших держав у цих районах визначаються по-різному. На шельфі в межах 200-мильної зони прибережна держава має право самостійно визначати обсяг прав, що надаються іноземній державі, й зокрема забороняти здійснення будь-якого науково-дослідницького проекту, якщо він пов'язаний з бурінням або підіривними роботами, що тягнуть привнесення шкідливих речовин у морське середовище, або пов'язаний з розвідуванням і розробленням живих чи неживих природних ресурсів, або передбачає будівництво чи експлуатацію островів, установок чи споруд.

Разом з тим, згідно зі ст. 82 Конвенції 1982 р. прибережна держава має робити відрахування або внески натурою у зв'язку з розробленням неживих ресурсів континентального шельфу за межами 200 морських миль. Розмір цих відрахувань визначається залежно від часу експлуатації і на шостий рік складає один процент вартості чи об'єму продукції на даній ділянці. Ці відрахування надходять у розпорядження особливого органу (міжнародний орган з морського дна), і він розподіляє їх між державами — учасниками Конвенції на підставі критеріїв справедливості.

У разі, коли протилежні держави стикаються континентальним шельфом, виникає проблема його справедливого поділу (делімітації). Так, наприклад, ця проблема стосується Польщі і Швеції, оскільки дно Балтійського моря — суцільний континентальний шельф, а відстань між протилежними країнами не укладається в норми, передбачені ст. 76 Конвенції. Згідно ЗІ ст. 83 Конвенції делімітація здійснюється шляхом узгодження "на основі міжнародного права, як це указується в статті 38 Статуту Міжнародного Суду, з метою досягнення справедливого рішення".

Одним зі складних питань сучасного міжнародного права є питання про способи розмежування морських просторів, насамперед континентального шельфу. Така проблема виникла практично перед всіма державами, що мають морське узбережжя. Більшість проблем вирішується міжнародними угодами. Рішення про розмежування в Ла-Манші між Великобританією і Францією було прийняте у 1977 р., з спору про шельф між Лівією і Тунісом — у 1982 р.; зі спору між США і Канадою стосовно затоки Мен — у 1984 р. Основний принцип, який застосовується при вирішенні спорів, — принцип рівновіддалених точок (однакового віддалення), від якого можна відступити за наявності "особливих обставин". До них належать економічні, географічні, демографічні та інші. Ці фактори необхідно враховувати, оскільки Україна стикається з проблемами делімітації континентального шельфу в Чорному морі.

Виняткова економічна зона являє собою район, що знаходиться за межами територіального моря і прилягає до нього. Ширина економічної зони не повинна перевищувати 200 морських миль, що відраховуються від вихідних ліній, від яких відміряється ширина територіального моря. (Конвенція 1982 р.)

Згідно зі ст. 56 Конвенції у винятковій економічній зоні прибережна держава має суверенні права на розвідування, розроблення і зберігання природних ресурсів, живих і неживих, у водах, які покривають морське дно, на морському дні та в його надрах, так само як і на розроблення ресурсів з метою виробництва енергії шляхом використання води, течій і вітру. У цій зоні прибережні держави мають право на утворення і використання штучних островів, установок і споруд; проведення морських наукових досліджень; захист і зберігання морського середовища.

Суверенні права прибережної держави на ресурси виняткової економічної зони не анулюють свободи відкритого моря, тобто не можуть слугувати перешкодою для свободи судноплавства, прокладення кабелів і трубопроводів тощо, але вочевидь виключають свободу риболовства.

Як і континентальний шельф, виняткова економічна зона може бути піддана делімітації між державами з протилежними або суміжними узбережжями на підставі узгодження з нормами міжнародного права і дотримання принципів справедливості.

Своєрідним різновидом територій є території з особливим міжнародним режимом:

- демілітаризовані
- нейтралізовані зони
- зони миру (у разі їхнього встановлення).

Виділення таких територій носить суто функціональний характер із метою визначення ступеня їхньої мілітаризації.

До складу цих територій можуть входити державні території або державні, міжнародні території і території зі змішаним режимом одночасно: наприклад, архіпелаг Шпіцберген, Аландські острови, Панамський і Суецький канали, Місяць та інші небесні тіла та ін.

ДЕРЖАВНІ КОРДОНИ, ВИДИ, СПОСОБИ ВСТАНОВЛЕННЯ, ПРАВОВИЙ РЕЖИМ.

Територія однієї держави відокремлюється від території іншої держави за допомогою державних кордонів.

У міжнародній доктрині є різні визначення державних кордонів.

Одні автори визначають державні кордони як лінію, що встановлює межі сухопутної або водної території держави.

Інші – як юридичне обґрунтовану умовну лінію, що визначає межі не тільки поверхні, але також і надр і повітряного простору,

А треті – як фактичні або уявлювані лінії на сухопутному, водному і повітряному просторах і надрах, що визначають межі дії державного суверенітету.

Проте в цих підходах, що характеризуються поліоб'єктністю складу, можна знайти точки дотику.

Під **державним кордоном** розуміється лінія, яка не тільки встановлює просторові межі державної території, але і межі дії державної влади.

Є також і нормативні визначення державних кордонів, що містяться в національному законодавстві держав.

Так, Закон України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 року визначає **державний кордон** як лінію і вертикальну поверхню, що приходить по цій лінії, котрі визначають межі території України, — суші, вод, надр, повітряного простору.

Слід відрізнити державні кордони, що розділяють і розмежовують території суміжних суверенних держав, і адміністративно-територіальні або адміністративні кордони, за допомогою яких здійснюється розмежування окремих частин однієї держави: адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктів федерації і т.п.

Головне завдання державних кордонів полягає у:

- визначенні просторових меж територіального верховенства держави,
- в обмеженні приналежної їй території, котра складає матеріальну основу життєдіяльності народу і самої держави.

Належним чином закріплені і визнані, державні кордони підтверджують право держави (титул) на дану територію, В основі існування сучасних кордонів держав-членів світового співтовариства лежать принципи непорушності і недоторканності державних кордонів, недоторканності та цілісності державної території, особлива стабільність договорів про кордони.

Сучасне міжнародне право забороняє односторонні, а тим більше насильницькі дії пов'язані зі зміною кордонів. Проте воно не виключає можливості мирної зміни кордонів за домовленістю між суміжними державами, тобто шляхом укладання міжнародних угод, і відповідно до принципів міжнародного права. Водночас вони можуть бути встановлені в результаті видання внутрішньодержавного акту.

Так, стаття 2 Закону України «Про державний кордон України», що регулює порядок визначення державного кордону, встановлює, що «державний кордон

України визначається рішеннями Верховної Ради України, а також міжнародними договорами України».

Міжнародному праву відомий феномен невизначених кордонів, кордонів *de facto*, що виникають через відсутність демаркації.

Такі кордони мають місце в Африці, на Азіатському континенті (наприклад, у даний час відзначається повна відсутність юридичного і навіть фактичного кордону між Пакистаном і Афганістаном), а також у випадку наявності неурегульованого прикордонного спору.

Існують сухопутні, водні і повітряні кордони держави, що розрізняються в залежності від місця проходження.

За способами встановлення розрізняють кордони:

а) **астрономічні** – вони проводяться по меридіанах і паралелях (наприклад, такий кордон проходить по 38 паралелі між КНДР і Південною Кореєю);

б) **орографічні** - що проходять по місцевості з рахунком її рельєфу (такі кордони є між переважною більшістю суміжних держав);

в) **геометричні:**

- вони прокладаються шляхом нанесення прямих ліній (більшість таких кордонів існує в Африці: між Єгиптом і Суданом, між Єгиптом і Лівією, Лівією і Чадом та ін.);

- вони проходять також між Аляскою (США) і Канадою та ін.).

Сухопутні кордони встановлюються на основі Договорів між суміжними державами і, відповідно до цих договорів, позначаються на місцевості.

Водні кордони поділяються на:

- річкові,

- озерні,

- кордони інших водойм і морські.

Кордони на ріках устанавлюються за згодою між прибережними державами: **на судноплавних ріках** – по середині головного фарватеру або по тальвегу (лінії найбільших глибин),

на несудохідних – по середині головного рукава ріки.

На озерах і інших водоймах – по прямій лінії, що з'єднує виходи сухопутного кордону до берегів озера або іншого водоймища.

Морськими кордонами держави є зовнішні межі її територіального моря або лінія розмежування територіальних морів суміжних або протилежних держав.

Зовнішні межі територіального моря встановлюються законодавством прибережної держави відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права.

Повітряними кордонами державної території є: бокові і висотні межі її повітряного простору.

Боковою межею повітряного простору є вертикальна площина, що проходить по сухопутній і водній лініям державного кордону. Висотні межі державного кордону обмежуються 110-115 км.

У відповідності зі статтею 3 Закону України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 року **державний кордон України**, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, **установлюється:**

1) на суші – по характерних точках і лініях рельєфу або ясно видимих орієнтирах;

2) на морі – по зовнішній межі територіального моря України;

3) на судноплавних ріках – по середині головного фарватеру або тальвегу ріки; на несудноплавних ріках (ручаях) – по їхній середині або по середині головного рукава ріки; на озерах і інших водоймах – по прямій лінії, що з'єднує виходи державного кордону України до берегів озера або іншого водоймища.

Державний кордон України, що проходить по річці (ручаю), озеру або іншій водоймі, не переміщується як при зміні обрису їхніх берегів або рівня води, так і при відхиленні русла ріки у той або інший бік;

4) на водоймищах гідровузлів, та інших штучних водоймах – відповідно до лінії державного кордону України, що проходила на місцевості до їхнього заповнення;

5) на залізничних і автодорожніх мостах, греблях і інших спорудах, що проходять через прикордонні ділянки судноплавних і несудноплавних рік (струмків), — по середині цих споруд або по їхній технологічній осі, незалежно від проходження державного кордону України по воді.

У процесі встановлення кордону звичайно розрізняють два послідовних етапи:

делімітація – це визначена в договірному порядку загального напрямку проходження лінії державного кордону з позначенням її на картах, схемах і планах. При делімітації складається докладний опис проходження лінії кордону, що виключає двояке тлумачення, із нанесенням її на карти і схеми (делімітаційні карти) за спеціально обраними і узгодженими природними або штучними точками або орієнтирами (ріками, ручаями, гірськими вершинами, хребтами і т.д.).

Делімітаційна карта підлягає парафуванню і підписанню, вона також скріплюється гербовими печатками договірних сторін. У України проведена делімітація державних кордонів із усіма суміжними державами (у 1997 році підписаний договір про делімітацію кордонів із Білорусією, у 1999 році – із Молдавією), за винятком Російської Федерації.

Переговори про це між двома державами знаходяться в початковій стадії;

демаркація – це проведення лінії державного кордону на місцевості з позначенням її спеціальними прикордонними знаками (пірамідами, стовпами, буями, створеними знаками, маяками і т.п.).

Роботи з демаркації знаходяться під контролем представників суміжних держав і здійснюються прикордонними військами.

Відповідно до статті 4 Закону України від 4 листопада 1991 року «державний кордон України на місцевості позначається ясно видимими прикордонними знаками, форми, розмір і порядок встановлення яких визначаються законодавством України і міжнародними договорами України».

При демаркації складається протокол – докладний опис проходження лінії кордону на місцевості зі схемами, фотографіями й описом кожного прикордонного знака та його відмітних характеристик (розміри, колір, характеристики вогнів і т.д.).

Повітряні і підземні кордони не позначаються. В даний час йде процес демаркації українсько-білоруського й українсько-молдавського кордону.

При позначенні лінії кордону на місцевості можливі невеличкі відхилення від делімітаційного опису (особливо поблизу населених пунктів), виникаючі розбіжності вирішуються змішаними комісіями, а в особливих випадках — на дипломатичних переговорах.

Слід мати на увазі, що всі документи з делімітації і демаркації є складовими частинами договорів про територіальне розмежування, поступку, обмін, продаж територій і підлягають затвердженню вищими органами державної влади суміжних держав, що домовляються.

Таким чином слід наголосити, що значення території чи не першорядне у міжнародних відносинах, адже територія є не просто простором, а матеріальним середовищем життя кожної держави.

№ 6. ДИПЛОМАТИЧНЕ ТА КОНСУЛЬСЬКЕ ПРАВО

Поняття дипломатичного та консульського права. Органи зовнішніх відносин держав.

Дипломатичні та консульські представництва держав, їх функції.

Дипломатичні та консульські привілеї і імунітети.

ПОНЯТТЯ ДИПЛОМАТИЧНОГО ТА КОНСУЛЬСЬКОГО ПРАВА. ОРГАНИ ЗОВНІШНІХ ВІДНОСИН ДЕРЖАВ.

Слово "дипломат" походить від старогрецького "diploma", що означало "лист", "документ" (зокрема, вживаючи сучасну термінологію, такі поняття, як посвідчення, інструкція, вірчі грамоти).

Історія походження цього терміну пояснюється тим, що в Стародавній Греції посли, яких скеровували для ведення переговорів, отримували відповідні інструкції, грамоти, що засвідчували їх повноваження. Ці документи, дощечки, що склалися вдвоє, вручали посадовій особі міста, яка відала дипломатичними справами. Їх називали "diploma". Звідси й виник термін "дипломатія".

Хоча при цьому варто зазначити, що на практиці термін "дипломатія" стали вживати пізніше — на початку XVII ст. Наприклад, в Англії перший випадок вживання поняття "дипломатія" належить до 1645 р. Однак через деякий час цей термін, отримавши широке застосування у міжнародних відносинах, втрачає первинне значення і набуває нового змісту.

На зміст поняття "дипломатія" впливають три значення, які, будучи разом узятими, в основному розкривають усі найважливіші аспекти цього терміну.

У першому, основному, значенні "дипломатія" виступає як офіційна діяльність державних органів з компетенцією у сфері міжнародних відносин, що є головними дипломатичними представниками, які реалізують зовнішню функцію держави зі встановлення і підтримки міжнародних відносин між державами, забезпечують охорону прав та інтересів держави, її юридичних і фізичних осіб за кордоном.

У другому значенні, "дипломатія" – це сукупність науково обґрунтованих засобів і методів, а також мистецтво досягнення мети держави у сфері зовнішньої політики, встановлення і підтримання відносин між державами і, особливо, ведення переговорів та укладання договорів.

У третьому значенні термін "дипломатія" охоплює певну категорію кваліфікованих осіб (дипломатична та консульська служба), а також відповідний організаційний апарат (Міністерство закордонних справ, постійні і тимчасові (ad hoc) дипломатичні місії), які реалізують мету і завдання зовнішньої політики держави та утворюють окрему державну службу, що є складовою частиною апарату органів центральної виконавчої влади.

Право зовнішніх зносин є галуззю сучасного загального міжнародного права, що складається із системи юридичних норм, які регулюють становище і діяльність суб'єктів міжнародного права у здійсненні їхніх зовнішніх зносин відповідно до основних принципів міжнародного права.

Дипломатичне та консульське право – це окрема галузь міжнародного права, яка регулює дипломатичні та консульські відносини. Дипломатичне право регулює офіційну діяльність суб'єктів міжнародного права у сфері зовнішніх зносин, зокрема форми представництва держав за кордоном, форми ведення переговорів, підготовку і створення дипломатичних актів тощо.

Слід наголосити, що нерідко норми права зовнішніх зносин, встановивши основу регулювання у будь-яких питаннях, прямо відсилають до внутрішньодержавних законів і правил. Такий, зокрема, порядок звільнення державою перебування від митних зборів тих предметів, що надходять через кордон на адресу дипломатичних представництв. Ст. 36 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. вимагає від держави перебування прийняття саме таких законів і правил, що дозволяють ввозити призначені для дипломатичних представництв предмети і звільняють їх від усіх митних зборів. Наприклад, ст. 19 Закону України "Про єдиний митний тариф" від 5 лютого 1992 р. містить саме цю норму.

Таке переплетення двох засад правового регулювання — національного законодавства і міжнародно-правових норм — відображає особливості правової організації сфери зовнішніх зносин.

Дипломатичні і консульські відносини між народами мають давню історію. Міжнародне право сприйняло їх і надало їм визначену структуру, але не визначено їх інституційні форми. Після виникнення інституту держави, як показує практика, найбільш надійним критерієм державного суверенітету є реальне (дійсне) підтримання держави через його власних посадових осіб і на рівних засадах дипломатичних і консульських відносин з іншими суверенними

державами, а також його участь в діяльності міжнародних організацій. В свою чергу, дипломатичні відносини, будучи необхідними для укріплення дружніх відносин між народами можуть слугувати засобами впливу сильних держав на слабкі. До кінця 70-х років ХХ століття говорили переважно про дипломатичне і консульське право і відносини між суб'єктами міжнародного права, то на сучасному етапі розвитку міжнародного співробітництва зростає роль і питома вага міжнародних організацій у системі міжнародних відносин, і як результат цього – з'явилася нова складова цієї галузі – дипломатичне право міжнародних організацій.

Різноманітність суб'єктів міжнародного права все більш ускладнює проблеми, що пов'язані з дипломатичними відносинами. При цьому головне завдання зводиться до того, щоб погодити принцип територіального суверенітету з вимогами міжнародних відносин. Тим самим підтверджується не реалістичність будь-яких концепцій абсолютного суверенітету.

Результатом міжнародного співробітництва у галузі дипломатичного і консульського права стало прийняття конвенцій, які в сукупності утворюють систему міжнародно-правових норм, що регулюють цей вид суспільних відносин. Зазначимо їх, це такі, як:

1. Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р.;
2. Віденська конвенція про консульські зносини 1963 р.;
3. Конвенція про спеціальні місії 1969 р.;
4. Віденська конвенція про представництво держав у їх відносинах із міжнародними організаціями універсального характеру 1975 р.

Історична довідка. До 1815 року дипломатичні відносини регулювалися тільки звичаями. На Віденському конгресі 1815 року європейські монархи вирішили замінити звичаї писаними нормами права. Акт мав назву – Віденський регламент, який доповнений протоколом ЄКС-ЛЯ-ШАПЕЛЬ від 21 жовтня 1818 року.

Лише в грудні 1959 року Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію про проведення у Відні конференції по кодифікації дипломатичних відносин та імунітетів, результатом якої стало прийняття конвенції, яка була відкрита для підписання 18 квітня 1961 року, і на сьогоднішній день ратифікована практично усіма країнами світу. Дана Конвенція набрала чинності 24 квітня 1964 року, і представляє собою кодекс дипломатичних відносин. На розвиток положень згаданої Конвенції 8 грудня 1969 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про спеціальні місії.

Внутрішньодержавні органи зовнішніх зносин – це державні органи, за допомогою яких здійснюються зв'язки певної держави з іншими державами і міжнародними організаціями. До них належать глава держави, парламент, уряд, міністр закордонних справ, міністерство закордонних справ, міністерство зовнішньої торгівлі та інші внутрішньодержавні органи зовнішніх зносин.

Внутрішньодержавна організація дипломатичної діяльності охоплює всі офіційні зв'язки і відносини держави на міжнародній арені, здійснювані спеціальним зовнішньополітичним відомством. Для України - це Міністерство

закордонних справ, його дипломатична служба, тобто система роботи дипломатичних кадрів у центральному апараті та за кордоном з виконання завдань дипломатії держави. Дипломатія втілює в життя загальний курс держави в міжнародних справах, її зовнішню політику.

Як правило, політичне керівництво зовнішніми зносинами і регулювання їх здійснюються вищими органами влади держави. Відповідно до ст. 85 Конституції України визначення напрямів внутрішньої і зовнішньої політики належить до повноважень **Верховної Ради України**. Зовнішньополітична і міжнародна діяльність парламентів здійснюється також шляхом укладення міжнародних договорів, проведення переговорів спікера парламенту з главами іноземних держав, обмін делегаціями між парламентами та і інший формах.

Поряд із зазначеними вище традиційними повноваженнями Верховної Ради в галузі зовнішніх зносин слід назвати ще й такі: оголошення стану війни та укладення миру, схвалення рішення про використання Збройних Сил України у разі збройної агресії проти України; ратифікація міжнародних договорів України та їх денонсація (ст. 85) тощо.

Президент України як глава держави відповідно до Конституції безпосередньо представляє країну в міжнародних відносинах; здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави; веде переговори і підписує міжнародні договори України, приймає рішення про визнання іноземних держав; призначає і звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі грамоти дипломатичних представників іноземних держав і т. д. (ст. 106). На час повноважень Президент користується правом недоторканності, а також відповідними привілеями та імунітетом, необхідними для виконання своїх функцій.

Кабінет Міністрів України як вищий колегіальний орган державного управління здійснює загальне політичне й оперативне керівництво зовнішніми зносинами державами. Відповідно до Конституції України Уряд забезпечує здійснення зовнішньої політики і зовнішньоекономічної діяльності держави; реалізує заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України; спрямовує і координує роботу Міністерства закордонних справ.

Прем'єр-міністр України має право вести переговори і підписувати міжнародні договори України без спеціальних повноважень. Відповідно до ст. 3 Закону України "Про міжнародні договори України" від 22 грудня 1993 р. пропозиції про укладення міжнародних договорів України подаються Урядові України Міністерством закордонних справ. Як і глава держави, глава уряду користується при здійсненні своїх зовнішньополітичних повноважень за кордоном Дипломатичними привілеями та імунітетом, передбаченими міжнародним правом.

Міністр закордонних справ, як і глава держави і глава уряду, може вести безпосередні переговори без спеціальних повноважень і має право підписати міжнародний договір без певного формального повноваження. Під час поїздок за кордон він також має дипломатичні привілеї та імунітет.

Під відомством закордонних справ розуміють централізований апарат, який здійснює зовнішню політику держави, займається її повсякденними зовнішньополітичними справами. В різних країнах цей апарат називається по-різному: держдепартамент (США), Міністерство закордонних справ Україна, Японія та ін.), Закордонний офіс (Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії) тощо. Відомство закордонних справ, зазвичай, складається з трьох груп відділів: 1) територіальних (за групами країн); 2) функціональних; 3) адміністративних. Територіальні відділи виконують поточну оперативну роботу з вивчення політичного та економічного становища в окремих країнах. Функціональні відділи, як правило, відають загальними питаннями міжнародних відносин, в яких держава зацікавлена, наприклад, питаннями міжнародних організацій, консульських зносин тощо. Адміністративні відділи і управління мають в основному допоміжний характер і обслуговують апарат відомства закордонних справ.

Ефективне здійснення зовнішньої політики України вимагає наявності механізму її правового, фінансового, матеріального і кадрового забезпечення, розвинутої інфраструктури закордонних органів зовнішніх зносин. Закони та інші нормативні акти України у сфері зовнішніх зносин покликані забезпечити взаємодію всіх ланок системи зовнішньополітичної діяльності, визначити межі самоорганізації цієї системи та гарантії ефективності її функціонування.

Міністерство закордонних справ – основний механізм міжнародних відносин держав. Не дивлячись на те, що питання роботи МЗС відносяться переважно до питань конституційного устрою і законодавства, вони не можуть бути поза зором міжнародного права. В свою чергу міжнародне право не може ігнорувати інститути, що займаються на найвищому рівні управлінням міжнародними відносинами держав, разом з тим і міжнародне право повинно сприймати внутрішні процедури укладання договорів.

Провідне місце МЗС у веденні дипломатичних відносин закріплено в п.2 ст.41 Віденської конвенції від 18 квітня 1961 р.: “Всі офіційні справи з державами перебування, що надані представництву акредитуючою державою, ведуться з МЗС держави перебування чи через це міністерство, або з іншими міністерствами, стосовно якого є достовірність чи через це інше міністерство”. Будучи представником держави і виступаючи від її імені, міністр закордонних справ користується дипломатичними привілеями і імунітетами на основі звичаєвого права і міжнародної поваги.

Міністерство закордонних справ – це головний механізм дипломатичних зносин і вирішальний фактор у формуванні міжнародного права.

Міністерство закордонних справ проводить повсякденну діяльність у сфері зовнішніх зносин, спираючись на дипломатичну службу, її центральний апарат та закордонні Установи.

Безпосередніми функціями зовнішньої політики України є такі:

- забезпечення національних інтересів України (стратегічних і геополітичних, економічних, а також регіональних субрегіональних, локальних) та її національної безпеки;

- створення умов, необхідних для нормального функціонування національної економіки;
- сприяння науково-технічному прогресові в Україні і розвиток її національної культури й освіти;
- участь у розв'язанні глобальних проблем сучасності;
- контакти з українською діаспорою;
- інформаційна функція.

Закордонні органи зовнішніх зносин – державні органи, за допомогою яких здійснюються зв'язки з іншими державами і міжнародними організаціями і які розміщені на території іноземної держави. Постійні:

- Дипломатичні представництва (посольства і місії);
- Консульські представництва;
- Постійні представництва держав при міжнародних організаціях

Тимчасові:

- Спеціальні місії, що направляються до інших держав для участі в церемоніальних заходах, ведення переговорів тощо;
- Делегації, що направляються для участі в міжнародних конференціях.

№ 7. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ ТА МИРНІ ЗАСОБИ РОЗВ'ЯЗАННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ

Поняття та підстави міжнародно-правової відповідальності.

Поняття та види міжнародних правопорушень.

Види і форми відповідальності.

Обставини, що виключають відповідальність держав.

Міжнародно-правова відповідальність міжнародних організацій.

Міжнародна кримінальна відповідальність індивідів

Мирні способи вирішення міжнародних спорів.

Поняття та підстави міжнародно-правової відповідальності.

Поняття правової відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння склалося ще в античності, точніше – в 4 столітті до Р.Х.

У сучасному міжнародному праві застосування інституту міжнародно-правової відповідальності бере свій початок в 1920 році, коли в Статуті Ліги Націй було вказано на можливість введення санкцій проти країн, які порушили свої міжнародно-правові зобов'язання.

Але повною мірою питання міжнародно-правової відповідальності отримало розвиток після Другої Світової війни, коли людство усвідомило ступінь шкоди, завданої фашистськими державами та їх. У 1945 році питання протидії міжнародно-протиправним діянням знайшло відображення в Статуті ООН (Глава VII «Дії у відношенні загрози миру, порушень миру й актів агресії»).

Спроби кодифікації норм міжнародно-правової відповідальності держав робилися вченими-юристами, неурядовими і міжурядовими організаціями. Однак жодна з них не призвела до появи універсальної міжнародної конвенції

на цей час. Сучасне поняття міжнародно-правової відповідальності еволюціонувало з відповідальності держав за збитки, заподіяні іноземним особам. Тому спочатку кодифікатори приділяли основну увагу матеріальній відповідальності за шкоду, заподіяну особі та майну іноземних громадян і іноземному капіталу.

З другої половини ХХ століття стала визнаватись відповідальність держав за агресію, військові злочини, політику апартеїду, геноциду. Змінюється характер застосовуваних заходів відповідальності і форм її реалізації. Потім відбуваються зміни в колі суб'єктів – з'являється відповідальність міжнародних організацій та індивідів. З розширенням технічних і наукових можливостей з'являється абсолютна відповідальність держав за шкоду, завдану в результаті правомірної діяльності. Генеральна Асамблея ООН передала в 1956 році на розгляд Комісії міжнародного права питання про кодифікацію норм міжнародно-правової відповідальності держав.

В подальшому Генеральна Асамблея прийняла по цьому питанню резолюцію «Відповідальність держав за міжнародно-правові діяння» А/56/83 від 12 грудня 2001 року. Крім того, з даної проблеми було прийнято низку конвенцій:

- «Про попередження геноциду і покарання за нього» (1948 рік);
- «Про відшкодування шкоди, заподіяної іноземним повітряним судном третім особам на землі» (1952 рік);
- «Про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами» (1972 рік);
- «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду» (1995 рік);
- «Про додаткове відшкодування за ядерну шкоду» (1998 рік).

Питання, пов'язані з міжнародно-правовою відповідальністю держав, вирішуються і в судовому порядку. Так, Міжнародний Суд ООН в 1949 році виніс рішення у справі про загибель людей та завдані збитки в результаті підризу на мінах британських військових кораблів, що проходили через албанські води в протоці Корфу.

Також, у 2008 році Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію А/63/10 «Міжнародно-правова відповідальність міжнародних організацій».

Право міжнародної відповідальності – галузь міжнародного права, принципи і норми якої визначають для суб'єктів міжнародного права юридичні наслідки міжнародно-протиправних діянь, а також заподіяння шкоди в результаті діяльності, не забороненої міжнародним правом.

У цьому визначенні знайшло відображення існування двох **підгалузей права міжнародної відповідальності**:

- відповідальності за протиправні дії;
- відповідальності за збиток, що є результатом діяльності, не забороненої міжнародним правом.

За своєю юридичною природою ці види відповідальності принципово різні, вони регулюються різними комплексами норм, іншими є також зміст і форми, в яких вони можуть проявлятися.

Підгалузь відповідальності за протиправні дії складається з трьох основних частин:

- загальна частина,
- відповідальність держав,
- відповідальність міжнародних організацій.

Цілі права міжнародної відповідальності:

- а) стримувати потенційного правопорушника (превентивна функція);
- б) спонукати правопорушника виконати свої обов'язки належним чином (функція забезпечення правопорядку);
- в) надати потерпілому відшкодування за заподіяну матеріальну та моральну шкоду (компенсаційна функція);
- г) впливати на майбутню поведінку суб'єктів в інтересах добросовісного виконання своїх зобов'язань (превенція і підтримка правопорядку).

Існують два різні види відповідальності. **Негативна відповідальність** породжується правопорушенням, є деліктною. Саме цьому виду і присвячено право міжнародної відповідальності. Другим видом є **позитивна відповідальність**, під якою розуміється обов'язок вжити необхідних заходів для досягнення поставленої мети, і цей обов'язок випливає з міжнародного права. Наприклад, відповідно до Статуту ООН Рада Безпеки несе "головну відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки" (ст. 24).

Міжнародно-правова відповідальність – це юридичні наслідки, що настають для суб'єкта міжнародного права в результаті порушення ним міжнародно-правового зобов'язання, або юридичний обов'язок суб'єкта-правопорушника ліквідувати наслідки шкоди, завданої іншому суб'єкту міжнародного права в результаті вчиненого міжнародно-правового делікту.

В основі даної галузі міжнародного права лежить **принцип міжнародної відповідальності**: будь яке міжнародно-протиправне діяння суб'єкта міжнародного права тягне за собою його міжнародну відповідальність.

Мета міжнародно-правової відповідальності — це передбачення відповідного результату, а саме: виключення можливості вчинення державою нових правопорушень; вплив на інші держави, спонукання їх до добровільного додержання міжнародних зобов'язань.

Функції міжнародно-правової відповідальності – це та чи інша спрямованість заходів, що здійснюються у межах міжнародної відповідальності. При цьому функції міжнародно-правової відповідальності мають двояке значення: 1 – правовідновлювальне (репараційне – є засобом відновлення порушених суспільних відносин міжнародного правопорядку мирними засобами); 2 – репресивне (каральне – військові дії).

Зміст міжнародно-правової відповідальності полягає в осуді правопорушника й в обов'язку правопорушника понести несприятливі наслідки правопорушення.

Суб'єктами права міжнародної відповідальності є суб'єкти міжнародного права: держави, міжнародні урядові організації та народи і нації, які борються за створення держави. (Резолюція А/56/83 ст. 10: "2. Поведінка повстанського

чи іншого руху, якому вдається створити нову державу на частині території вже існуючої держави або на будь-якій території під її управлінням, розглядається як діяння цієї нової держави за міжнародним правом".

Елементами міжнародно-протиправного діяння є:

а) поведінка, яка відповідно до міжнародного права присвоюється даному суб'єкту міжнародного права, тобто вважається ним вчиненою (суб'єктивний елемент);

б) поведінка, що представляє собою порушення цим суб'єктом покладеного на нього обов'язку за міжнародним правом (об'єктивний елемент).

Кваліфікація діяння як міжнародно-протиправного здійснюється на основі міжнародного права. На таку кваліфікацію не впливає та обставина, що діяння вважається правомірним відповідно до внутрішнього права держави або правилам міжнародної організації чи суперечить їм.

Міжнародно-правовими підставами відповідальності за міжнародні правопорушення – є передбачена сукупність юридично обов'язкових приписів, міжнародно-правових актів, на підставі яких певний варіант поведінки суб'єкта кваліфікується як міжнародне правопорушення.

Джерела юридичних підстав міжнародно-правової відповідальності – будь-які міжнародно-правові акти, приписи яких фіксують обов'язкові для держав правила поведінки.

При розгляді підстав відповідальності слід виходити з двох груп питань:

1 – на підставі чого суб'єкт МП може нести міжнародно-правову відповідальність;

2 – за що суб'єкт МП може нести дану відповідальність.

Виходячи з цього, розрізняють юридичні (нормативні); фактичні; процесуальні підстави відповідальності, між якими існує тісний взаємозв'язок.

До **юридичних підстав відповідальності** відносять лише юридично дійсні міжнародні зобов'язання, закріплені у правомірних міжнародно-правових актах. Зокрема, юридичними підставами відповідальності є: - *міжнародний договір* (правомірні договори, що мають юридичну чинність); - *міжнародний порядок* (особлива форма і засіб, що закріплює визнання певного способу поведінки суб'єкта МП як юридично обов'язкового правила взаємовідносин); - *рішення міжнародних судів та організацій* (встановлюють права та обов'язки сторін); - *односторонні міжнародно-правові акти* (декларації, заяви ноти через які суб'єкт МП визначає конкретні правила або лінію своєї поведінки у сфері міждержавних відносин і бере на себе відповідні міжнародні зобов'язання).

Фактичною підставою міжнародно-правової відповідальності є саме міжнародне правопорушення, тобто діяння (дія або бездіяльність) суб'єкта міжнародного права (його органів або посадових осіб), що порушують міжнародно-правові зобов'язання.

Під **процесуальними підставами міжнародної відповідальності** розуміють процедуру розгляду справ про правопорушення і порядок притягнення винних суб'єктів до відповідальності. В одних висадках такий процесуальний порядок

детально регламентований і закріплений у міжнародно-правових актах, в інших - його вибір залишений на розсуд органу, що застосовує міри відповідальності.

Поняття та види міжнародних правопорушень.

Міжнародне правопорушення – це дія або бездіяльність суб'єкта міжнародного права, у результаті чого порушуються норми міжнародного права і міжнародні зобов'язання цього суб'єкта, та наносять іншому суб'єкту або групі суб'єктів міжнародного права або всьому міжнародному співтовариству в цілому шкоду матеріального або нематеріального характеру.

Таким чином, з юридичної точки зору, міжнародне правопорушення являє собою складне правове явище, та має наступні характерні **основні ознаки**:

- міжнародна суспільна небезпека;
- протиправність;
- причинно-наслідковий зв'язок між протиправним діянням і шкідливими наслідками, що наступили;
- карність.

Міжнародна суспільна небезпека — це можливість міжнародного правопорушення заподіяти або завдати шкоду міжнародним відносинам, що охороняються міжнародним правом.

Протиправність правопорушення обумовлена порушенням обов'язкових правил поведінки, закріплених у міжнародно-правових актах.

Причинно-наслідковий зв'язок є важливою ознакою правопорушення, тому що саме він дозволяє з'ясувати, що причиною завданої шкоди є міжнародне правопорушення.

Карність є правовим наслідком, закономірним результатом правопорушення.

У міжнародному правопорушенні виділяється його склад, що являє собою сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, на підставі яких суб'єкти МП несуть міжнародно-правову відповідальність.

До **складу міжнародного правопорушення входять**: — **об'єкт** міжнародного правопорушення — це певні блага матеріального або нематеріального характеру (міжнародний правопорядок, система міжнародних відносин, права і свободи людини).

Об'єктивна сторона міжнародного правопорушення — проявляється у вигляді діяння суб'єкта міжнародних відносин, який порушує відповідні міжнародно-правові зобов'язання.

Суб'єктами міжнародного правопорушення виступають основні суб'єкти МП.

Суб'єктивна сторона міжнародного правопорушення полягає у відношенні суб'єкта МП до вчиненого ним діяння і його наслідків та проявляється у формі вини.

Не вважаються міжнародними правопорушеннями:

1. *Недружній акт* – поведінка держави, яка завдає шкоди іншій державі й суперечить її інтересам, але не порушує норм міжнародного права.

2. *Злочинні проступки фізичних осіб проти міжнародного права* – дії фізичних осіб, які порушують норми міжнародного права, і тому заборонені внутрішньодержавним правом.

3. *Спірні ситуації* – держави не порушують норми міжнародного права, однак інтереси однієї держави порушуються поведінкою вищих посадових осіб іншої держави.

У доктрині і практиці міжнародного права міжнародні правопорушення розподіляють на види або групи на різних підставах.

У сучасній міжнародній практиці і доктрині розрізняють три **види міжнародних правопорушень**, що визначаються за суб'єктною і суб'єктивною сторонами складу таких правопорушень:

1. Міжнародні злочини;
2. Злочини міжнародного характеру;
3. Інші міжнародні правопорушення (міжнародні делікти).

Міжнародні злочини — це злочини, що порушують міжнародні зобов'язання, які є основними для забезпечення життєво важливих інтересів міжнародного співтовариства, і розглядаються як злочини міжнародним співтовариством у цілому.

Міжнародні злочини:

- здійснюються державами, посадовими особами держав, що використовують механізм держави в злочинних цілях, а також рядовими виконавцями;

- здійснюються в безпосередньому зв'язку із державою;

- зазіхають на міжнародний мир і безпеку,

- загрожують основам міжнародного правопорядку;

- спричиняють відповідальність держави як суб'єкта

міжнародного права і персональну кримінальну відповідальності виконавців, що наступає в рамках міжнародної, а в деяких випадках внутрішньодержавної (національної) юрисдикції.

Під **злочинном міжнародного характеру** розуміють діяння фізичної особи, що посягає на права й інтереси двох або декількох держав, міжнародних організацій, фізичних і юридичних осіб. До таких злочинів належать: захоплення заручників; фальшування грошових знаків; незаконне захоплення повітряних суден.

Злочини міжнародного характеру:

— торкаються інтересів двох або декількох держав, юридичних осіб і/або громадян;

— здійснюються окремими фізичними особами поза зв'язком із політикою держави;

— спричиняють персональну відповідальність правопорушників у рамках національної юрисдикції.

Міжнародні делікти визначаються за залишковим принципом, до них належать правопорушення, що не ввійшли в перші дві групи. До них належать: порушення державою своїх односторонніх зобов'язань; невиконання рішень

міжнародних судів і арбітражів; порушення державою договірних зобов'язань, що не мають основного значення.

Міжнародні делікти:

— не носять характеру злочинів і не мають суспільної небезпеки міжнародних злочинів і злочинів міжнародного характеру;

— можуть здійснюватися будь-якими суб'єктами міжнародних правовідносин, що порушують положення розпоряджень міжнародно-правових норм;

— спричиняють відповідальність суб'єктів, що може виражатися у формі самообмежень, які впливають у результаті офіційного визнання протиправності поведінки суб'єкта.

Види і форми відповідальності.

Відповідальність держави – порушника міжнародного зобов'язання реалізується в конкретних видах і формах. У міжнародному праві розрізняють два види відповідальності: нематеріальну й матеріальну.

У міжнародно-правовій доктрині для позначення нематеріальної відповідальності використовують також три інших терміни: моральна, політична, морально-політична відповідальність.

Від специфіки міжнародного правопорушення залежить, який вид відповідальності буде нести держава-порушник. За деякі правопорушення можуть застосовуватися обидва види відповідальності одночасно.

У рамках нематеріального виду відповідальності виокремлюють такі форми: репресалії, реторсії, сатисфакції і санкції.

Репресалії – це правомірні примусові дії держави, що мають на меті відновлення своїх прав, порушених іншою державою. За сучасним міжнародним правом неприпустиме застосування сили або погрози силою як репресалій. Репресалії можуть втілюватися в заморожуванні або арешті банківських авуарів, затримці або арешті рибальських суден (за порушення режиму рибальства) і т. ін. Заходи, вжиті потерпілою державою як репресалії, мають бути пропорційні правопорушенню, що їх викликало, і припинятися з моменту відновлення status quo (стану справ до зміни ситуації).

Реторсії – це правомірні примусові дії держави у відповідь на недружній акт із боку іншої держави, за допомогою якого посадові, фізичні або юридичні особи першої держави були поставлені в дискримінаційні умови. Реторсії націлені на відновлення принципу взаємності у відносинах відповідних держав. Заходи, що були використані як реторсії, мають бути адекватні акту, який їх спричинив, і припинятися з моменту відновлення колишнього становища. Як реторсії не можна використовувати збройну силу.

Сатисфакція виражається в наданні державою-порушницею задоволення постраждалій державі. Сатисфакція може здійснюватися у висловленні жалю і завіренні постраждалої сторони в недопущенні повторення правопорушення, у публічному вибаченні, у покаранні винних, у наданні особливих почесей

постраждалій державі і т. ін. Застосування конкретної форми сатисфакції залежить від заподіяного збитку і політичних взаємин між державами.

Сатисфакція може виявитися в таких діях держави-деліквента (винного суб'єкта, що зобов'язаний відшкодувати шкоду, заподіяну правопорушенням):

- офіційне вираження жалю або співчуття;
- приношення вибачень;
- приношення запевнень у тому, що подібні акції не повторяться в майбутньому;
- карне покарання винних осіб;
- видання нормативного акту з визнанням своєї провини з тим, щоб подібні дії не повторювалися в майбутньому;
- посилення спеціальної делегації в ображену державу;
- вшанування постраждалої держави шляхом підняття прапора постраждалої держави в столиці держави-деліквента, або віддання їй честі військовим формуванням з артилерійським салютом або виконанням її державного гімну, або сполученням того й іншого і т.п.

Санкції – це індивідуальні або колективні правомірні примусові заходи, вжиті проти держави-порушниці, з метою припинення її неправомірного поведження або покарання за таке поведження.

Індивідуальні санкції, які застосовуються потерпілою державою щодо держави-порушниці, не можуть включати використання збройної сили. Найчастіше вони зводяться до часткового або повного розриву торгово-економічних відносин, транспортних зв'язків, спортивних контактів і т. ін.

Колективні санкції можуть використовуватися тільки на підставі рішення Ради Безпеки ООН щодо держав, чії дії становлять загрозу миру або порушення миру (ст. 39 Статуту ООН) . Колективні санкції можуть включати повне або часткове переривання економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів зв'язку, а також розрив дипломатичних відносин (ст. 41). Якщо ці заходи виявляться недостатніми, то Рада Безпеки ООН може ухвалити рішення щодо санкцій з використанням збройної сили для підтримки або відновлення міжнародного миру й безпеки (ст. 42). Застосування обов'язкових санкцій покликано чинити тиск на державу або утворення для досягнення цілей, встановлених Радою Безпеки ООН, без застосування сили. Таким чином, санкції є важливим інструментом, за допомогою якого Рада Безпеки забезпечує виконання своїх рішень. Завдяки універсальному характеру Організація Об'єднаних Націй є відповідною структурою для запровадження таких заходів і контролю за їх дотриманням.

17 квітня 2000 р. члени Ради Безпеки ООН заснували на тимчасовій основі неофіційну Робочу групу із загальних питань, що стосуються санкцій, для розробки рекомендацій загального характеру щодо того, як підвищити ефективність санкцій Організації Об'єднаних Націй. У 2006 р. група подала Раді Безпеки доповідь із загальних питань стосовно санкцій, у яких відображена її діяльність, яка здійснювалася протягом року відповідно до мандата, що

передбачає "розробку загальних рекомендацій з підвищення ефективності санкцій Організації Об'єднаних Націй".

Міжнародній практиці відомі випадки результативного застосування санкцій згідно зі ст. 41 Статуту ООН проти расистських режимів Південної Родезії і ПАР, що проводили політику апартеїду.

За міжнародні злочини, скоєні Німеччиною і Японією в роки Другої світової війни, проти цих держав були застосовані такі санкції, пов'язані з обмеженням їхнього суверенітету: окупаційний режим, обмеження права мати збройні сили, обмеження в діяльності політичних сил та ін. Як санкцію за агресію деякі юристи-міжнародники розглядають відторгнення частини території Німеччини і Японії на користь держав-переможниць.

Суть **матеріальної відповідальності** полягає у повній або частковій компенсації матеріальної шкоди, заподіяної міжнародно-протиправним діянням держави. Формами відповідальності цього виду є репарації, реституції і субституції.

Репарації – це відшкодування потерпілій від агресії державі матеріальної шкоди грошима, натурою або послугами. Уперше норми про репарації з'явилися в мирних договорах Версальської системи після закінчення Першої світової війни. Відповідно до Версальського мирного договору 1919 р., Німеччина повинна була відшкодувати не тільки збиток, заподіяний незаконним веденням війни і воєнними діями німецьких збройних сил, але й усі втрати, яких зазнали союзні держави та їхні громадяни внаслідок війни, за виникнення якої відповідальність покладалася на Німеччину.

Після Другої світової війни норми міжнародного права про репарацію набули подальшого розвитку. Вони були втілені в тексти мирних договорів та інших угод і домовленостей. У зв'язку з тим, що матеріальний збиток, заподіяний Німеччиною державам антигітлерівської коаліції, становив більше 200 млрд дол. США, що перевищувало все національне надбання переможеної Німеччини, було ухвалено рішення про відшкодування шкоди не в повному обсязі. В усіх мирних договорах установлювалося, що право на отримання репарації поширювалося не на всі держави, що брали участь у війні проти Німеччини і зазнали збитків, а лише на ті з них, на території яких велися воєнні дії і територія яких була піддана окупації. З 1 січня 1954 р. СРСР в односторонньому порядку відмовився від стягнення репарацій із НДР у будь-якій формі.

Історично репарації передувала контрибуція, тобто виплата грошових сум переможеною державою переможцеві після закінчення війни. Основу контрибуції становило "право переможця", незалежно від того, справедливу чи загарбницьку війну вела держава, що перемогла. Розмір, порядок і форми виплати контрибуції визначалися виключно державою-переможницею.

Реституція – одна з форм матеріальної відповідальності, що полягає у поверненні у натурі майна, неправомірно вилученого і вивезеного воюючою державою з території супротивника. Наприклад, повернення автотранспорту, залізничного транспорту, річкових і морських суден і т. д., які були

неправомірно вилучені у супротивника і викрадені воюючою державою. При цьому реституції підлягає майно, що перебуває не тільки під контролем воюючої сторони, а й те, що опинилося під контролем будь-якої третьої держави.

Різновидом реституції є **субституція**, тобто повернення майна аналогічного роду і приблизно рівноцінного тому, що було неправомірно вилучене й вивезене воюючою стороною з території супротивника. Відповідно до мирного договору з Італією 1947 р.

Ця держава зобов'язалася повернути все монетне золото, награване і незаконно вивезене в Італію, або передати кількість золота, що дорівнювала за вагою та пробою вивезеному.

На відміну від перелічених вище форм матеріальної відповідальності, які реалізуються на підставі або "права переможців", або застосування колективних санкцій, можлива **компенсація** - досить стара форма матеріальної міжнародної відповідальності, яка застосовується на підставі рішення міжнародного суду. Новітня історія застосування цієї форми відповідальності почалася з англо-американського третейського розгляду - зі справи "Алабама" (1872 р.). Сутність її полягала в тому, що після повстання південних штатів англійська королева видала в 1861 р. декларацію про нейтралітет, тим самим визнавши жителів Півдня і Півночі воюючими сторонами. Агенти Півдня в Європі замовляли на англійських верфях цивільні судна, які озброювалися поза територіальними водами Англії і брали участь у війні проти Півночі. Саме в такий спосіб був побудований крейсер "Алабама", що, діючи в Атлантичному й Індійському океанах, захопив 68 суден Півночі (з яких 53 знищив) і потопив крейсер "Гаттерас". Після закінчення громадянської війни уряд США звинуватив Англію в порушенні нейтралітету і вимагав відшкодування збитків, завданих діями "Алабами".

Вашингтонський договір від 8 травня 1871 р. передбачав проведення чотирьох арбітражів і його значення полягало головним чином у розгляді претензій, висунутих Сполученими Штатами Америки до Великої Британії у зв'язку із твердженнями про порушення останньою нейтралітету під час громадянської війни в Америці. Уряди обох країн погодилися щодо трьох правил про обов'язки нейтральної держави, які підлягали застосуванню, і передали справу на розгляд третейського суду з п'яти членів, призначених главами урядів Сполучених Штатів Америки, Великої Британії, Бразилії, Італії та Швейцарії. Суд зібрався в Женеві і після ретельного розгляду наданих обома сторонами матеріалів вирішив чотирма голосами проти одного, що Велика Британія повинна сплатити Сполученим Штатам Америки протягом одного року компенсацію в розмірі 15 500 000 дол. США. Ця сума була сплачена відповідно до рішення суду.

Перераховані форми матеріальної відповідальності пов'язані а учиненням міжнародного злочину - агресії. Однак матеріальний збиток може заподіюватися міжнародними деліктами навіть у результаті правомірної діяльності держав при використанні джерел підвищеної небезпеки (авіації,

космічних об'єктів, атомної енергії і т. ін.). У цих випадках компенсації підлягає дійсна матеріальна шкода (пряма і непряма), тоді як втрачена вигода, як правило, не відшкодовується. Міжнародні угоди зазвичай передбачають обмеження абсолютної матеріальної відповідальності, тобто відповідальності за правомірну діяльність. У таких договорах вказується максимальна сума, що може бути сплачена постраждалій стороні як компенсація за заподіяний збиток. Таке положення міститься, зокрема, у Віденській конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду 1963 р.

При заподіянні такої шкоди потерпіла сторона не може вимагати одержання суми понад установлену межу, навіть якщо фактичний збиток перевищує цю межу.

Установлення договірних обмежень на суму компенсації при реалізації абсолютної відповідальності є своєрідним стимулятором держав до використання техніки, що є джерелом підвищеної небезпеки. При цьому відбувається, так би мовити, перерозподіл ваги матеріальних збитків між державою, яка експлуатує джерело підвищеної небезпеки, і постраждалою стороною.

При реалізації абсолютної відповідальності постраждала сторона в будь-якому випадку одержить компенсацію, навіть якщо держава, що заподіяла збиток, буде доводити, що всі її дії були абсолютно правомірними.

Обставини, що виключають відповідальність держав.

Звільнення від відповідальності — це зняття із суб'єкта міжнародного права обов'язку ліквідації наслідків здійсненого ним діяння, яке спричинило відповідальність.

Обставини, що виключають відповідальність держав (спричиняють звільнення від відповідальності) — це факти, дії та явища, доведеність існування яких на момент здійснення правопорушення знімає із суб'єкта міжнародного права обов'язок відшкодування збитків, якщо правопорушення було спричинене цими фактами, діями чи явищами.

При цьому склад правопорушення не повний чи відсутній взагалі, відповідно і не настає міжнародна відповідальність. Відповідальність може виключатися як за наявності вини суб'єкта, так і за її відсутності (абсолютна відповідальність).

Традиційно до **обставин, що виключають настання міжнародно-правової відповідальності**, відносять:

- 1) вину потерпілої сторони (дії, що спричинили завдання шкоди, груба недбалість);
- 2) форс-мажор (непереборна сила);
- 3) непередбачувані зовнішні події надзвичайного характеру (стихійні лиха, епідемії, епізоотії, а іноді - явища соціального характеру (збройні конфлікти тощо);
- 4) стан крайньої необхідності, тобто наявність загрози життєво важливим інтересам суб'єкта.

Обставини, що звільняють від відповідальності, необхідно відрізнити від **фактів та дій, які виключають кваліфікацію діяння суб'єкта** в якості правопорушення. Серед таких фактів та дій можна назвати:

- згоду потерпілої сторони на здійснення діяння, яке спричинило завдання шкоди;
- допустимі в рамках міжнародного права дії суб'єкта у відповідь на протиправну поведінку потерпілого (самооборона).

Прикладом вини потерпілої сторони може бути ситуація, коли держава, знаючи, що готується замах на її посольство, не сповіщає про це владу країни перебування посольства. Коли замах таки буде здійснено, держава перебування повинна нести відповідальність за порушення чи невиконання зобов'язання щодо забезпечення безпеки дипломатичного представництва іноземної держави. Якщо ж вона може довести, що посольство чи держава, яка його акредитувала, володіли інформацією про замах, що готувався, але не поділилися нею для спільного успішного захисту, то ця обставина може розглядатися як така, що спричиняє звільнення від відповідальності.

Загалом усі випадки передбачити неможливо, тому кожен з них вимагає диференційованого підходу.

Міжнародно-правова відповідальність міжнародних організацій.

Міжнародні міжурядові організації як суб'єкти міжнародного права відіграють дедалі більш активну роль у міжнародних відносинах. У зв'язку з цим виникає питання: чи несуть відповідальність міжнародні організації і яким чином? Оскільки міжнародні організації мають неоднаковий обсяг міжнародної правосуб'єктності, що фіксується в їхніх установчих актах, то характер і обсяг відповідальності в них буде різний.

Доктрина і практика міжнародного права виходять із того, що міжнародні організації як суб'єкти міжнародного права є суб'єктами міжнародно-правової відповідальності й міжнародних претензій. Але оскільки міжнародні організації є відносно молодим суб'єктом міжнародного права, проблема їхньої міжнародно-правової відповідальності перебуває в стадії розробки.

Відповідальність міжнародної організації впливатиме з факту порушення її органами і посадовими особами статутних положень організації та загальних норм міжнародного права. У практиці ООН були випадки визнання цією організацією відповідальності за дії, скоєні особами зі складу збройних сил ООН. У зв'язку з цим можна згадати угоди ООН, укладені в 1965-1967 рр. з деякими державами про відшкодування збитків, заподіяних громадянам цих країн і їхньому майну під час проведення операцій збройних сил ООН у Конго.

На міжнародній арені міжнародна організація діє через свої органи та посадових осіб, тому фактично міжнародні правопорушення можуть скоювати саме вони. У цьому випадку може виникнути подвійна відповідальність організації. По-перше, перед державами-членами за порушення посадовою особою або органом організації статутних положень, і, по-друге, перед міжнародним співтовариством у цілому у разі порушення норм загального

міжнародного права. У зв'язку з тим, що діяльність міжнародних організацій має функціональний характер і їхній статус як суб'єктів міжнародного права відрізняється від статусу держав, питання про політичну відповідальність міжнародних організацій перебуває в стадії розробки і на практиці жодного разу не виникало. У доктрині міжнародного права є думка, що у принципі до міжнародних організацій застосовні всі форми політичної відповідальності, які не суперечать специфіці їхньої міжнародної правосуб'єктності.

Нині у міжнародній практиці проблема відповідальності міжнародних організацій вирішується переважно у площині компенсації матеріального збитку. Так, у низці угод стосовно космосу – Договорі про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору" включаючи Місяць та інші небесні тіла 1967 р.; Угоді про рятування космонавтів, повернення космонавтів і повернення об'єктів, запущених у космічний простір 1968 р.; Конвенції про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами 1972 р., є норми, що встановлюють відповідальність міжнародних організацій і держав, які беруть участь у них, за шкоду, що є результатом космічної діяльності.

Оскільки міжнародні організації часом не можуть самостійно компенсувати заподіяний ними збиток, виникає питання про необхідність солідарної відповідальності як самої організації, так і держав-членів. Такий вид відповідальності, зокрема, передбачений ст. V Конвенції про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами 1972 р.

Специфіка діяльності міжнародної організації може призвести до заподіяння матеріальної шкоди її посадовим особам, майну і приміщенням. У цих випадках міжнародна організація може виступати суб'єктом міжнародних претензій до заподіювачів. Це підтверджено в консультативному висновку Міжнародного Суду ООН від 11 квітня 1949 р. "Про відшкодування збитку, який було зазнано на службі ООН". На підставі факту вбивства ізраїльськими терористами посередника ООН у збройному конфлікті між Ізраїлем і арабськими державами графа Бернадота та полковника Серо Міжнародний Суд ООН визнав, що Організація Об'єднаних Націй як суб'єкт міжнародного права та носій міжнародних прав і обов'язків може здійснювати свої права шляхом пред'явлення міжнародних претензій. Більш того, на 60-й сесії Комісії міжнародного права (2008 р.) було попередньо прийнято текст Проекту статей про відповідальність міжнародних організацій¹. Для цілей зазначеного проекту статей термін "міжнародна організація" означає організацію, засновану на підставі міжнародного договору або іншого документа, регульованого міжнародним правом, яка володіє власною міжнародною правосуб'єктністю. Міжнародні організації можуть включати як членів й інші утворення, крім держав (ст. 2). Стаття 3 встановлює загальні принципи, відповідно до яких кожне міжнародно-протиправне діяння такої організації спричиняє міжнародну відповідальність. Міжнародно-протиправне діяння міжнародної організації має місце, коли будь-яке поведіння, що полягає в дії або бездіяльності: а) присвоюється міжнародній організації (за загальним правилом про присвоєння

поводження міжнародній організації, поведження органу чи агента міжнародної організації при виконанні функцій вказаного органу чи агента розглядається як діяння такої організації за міжнародним правом, незалежно від місця, що займають цей орган чи агент у структурі організації, ст. 4); Б) є порушенням міжнародно-правового зобов'язання.

Останнє має місце, коли діяння міжнародної організації не відповідає тому, що вимагає від неї це зобов'язання, незалежно від походження або характеру (ст. 8).

Міжнародна кримінальна відповідальність індивідів.

За міжнародний злочин відповідальність несе як держава, винна в його вчиненні, так і її посадові особи, які брали участь у злочинних діяннях. Офіційне становище особи в державній ієрархії (глава держави, глава уряду, міністр оборони і т. ін.) не звільняє її від кримінальної відповідальності. Також не звільняє індивідів від кримінальної відповідальності та обставина, що вони вчинювали злочинні діяння на виконання наказу свого командування або уряду.

Прийнято вважати, що вперше міжнародний суд з розгляду воєнних злочинів відбувся в німецькому місті Брейзахе в 1474 р., коли 27 суддів Священної Римської імперії висунули обвинувачення Петеру ван Хагенбаку у "зневажанні законів Божих і людських", що втілювалося в його дозволі своїм військам убивати, гвалтувати і грабувати. П. Хагенбак був визнаний винним, засуджений і страчений¹.

Якщо історія визнання перерахованих вище діянь злочинами налічує не один десяток століть, то спробам створення постійного органу міжнародної кримінальної юстиції лише кілька десятиліть. Хоча ще в ХІХ ст. аргентинський письменник Х. Альберда стверджував, що науці міжнародного права слід досліджувати і законодавчі можливості, і принципи, здатні більш ефективно захищати сім'ю народів від злочинів війни, що спричинюють розруху й затримують прогрес. Тоді ж поширились ідеї, що деякі види деліктів є міжнародними злочинами й особи (групи осіб), які їх скоїли, повинні відповідати не за національним, а за міжнародним правом.

Але оскільки міжнародний суд (як і національний) може здійснювати правосуддя тільки на підставі певних норм, виникла проблема їх формування. Перший проект міжнародного кримінального кодексу з'явився в 1832 р., і зусилля в цьому напрямі не припинялися, хоча в той час ішлося про такі правопорушення, як торгівля наркотиками, рабами, порнографічною літературою, зброєю.

Уперше ідея створення міжнародного суду, покликаного розглядати справи про воєнні злочини, була висловлена на Версальській мирній конференції в 1919 р., після Першої світової війни. Створення такого органу було передбачено досягнутою там угодою. Німеччина *de jure* і *de facto* визнала за країнами Антанти (Союзницького пакту) право притягати до суду військовослужбовців, обвинувачуваних у вчиненні дій, що порушують закони і звичаї війни. Відповідно, уряд Німеччини зобов'язався передавати всіх

обвинувачуваних до військових судів країн Пакту. А у випадку, якщо особа винна в кримінальних діях щодо громадян більш як однієї з країн Пакту, передбачалася можливість створення спеціального міжнародного суду. Всі ці дії розцінювались як спосіб піддати суду кайзера Вільгельма II за роль, яку Німеччина відіграла в розв'язанні війни.

Отже, значний поштовх розвитку міжнародної кримінальної юстиції дала саме Перша світова війна. Створені в Бельгії, Великій Британії, Росії та Франції спеціальні слідчі комісії встановили численні акти значного порушення Німеччиною законів і звичаїв війни. Це були вбивства мирних жителів, катування військовополонених (у тому числі поранених), грабежі й руйнування. Німецькі війська всупереч чинним нормам міжнародного права розстрілювали заручників з місцевого населення, а окупаційна влада насильно гнала мирних жителів до Німеччини для примусової праці. Такі дії становили частину політики, що планувалася і здійснювалася керівництвом Німецької імперії. Ще в 1900 р., звертаючись до німецьких солдат, які направлялись у Китай з каральними цілями, кайзер Вільгельм II привселюдно заявив: "Коли ви зіштовхнетеся, то пам'ятайте - пощади не давати, полонених не брати. Хто потрапить до ваших рук, повинен загинути. Як тисячу років тому гуни під керівництвом короля Атілли створили своє ім'я, яке ще й досі робить їх страшними в традиції та історії, так нехай і ім'я "німці" стане в Китаї через вас таким знаменитим, що й через тисячу років жоден китаєць не насмілиться косо глянути на німця".

У 1914 р. Вільгельм II повторив свої програмні установки в листі до австрійського імператора Франца Йосипа. Він писав: "Все повинно бути втоплене у вогні й крові, необхідно вбивати чоловіків і жінок, дітей і старих, не можна залишати жодного дерева. Цими терористичними методами, єдиними, які здатні злякати такий звироднілий народ, як французи, війна буде закінчена менш ніж за два місяці, тоді як, якщо я візьму до уваги гуманні міркування, війна триватиме кілька років".

Світова громадськість вимагала покарання не тільки рядових виконавців злочинів, а й головних винуватців, насамперед самого німецького кайзера. Стаття 227 Версальського мирного договору 1919 р. звинувачувала Вільгельма II у порушенні міжнародної моралі й міжнародних договорів і передбачала здійснення спеціального суду над ним. Стаття 228 зафіксувала право союзних держав віддати до суду підданих кайзера, винних у порушенні законів і звичаїв війни. Однак положення Версальського мирного договору не було реалізовано. Уряд Нідерландів відмовився видати кайзера, який туди втік. Стосовно інших воєнних злочинців, то німецький уряд зміг наполягти на переданні їх не міжнародному або іноземному, а лише німецькому суду. До списку воєнних злочинців Велика Британія внесла 98 осіб, у тому числі адмірала Тірпіца, Франція - 344, у тому числі фельдмаршала Гінденбурга, Бельгія - 51. У Лейпцизі був створений спеціальний суд. За даними Г. Дюкса, голови земельного суду Франкфурта-на-Майні, наведених у доповіді на конференції в Нюрнберзі в листопаді 1985 р., з 901 особи, які значились у списках воєнних

злочинців союзних країн, до тюремного ув'язнення строком від шести місяців до чотирьох років було засуджено лише 13 підсудних. При цьому жоден із засуджених так і не відбув строк покарання.

В іншому документі – Декларації глав союзних держав у зв'язку з геноцидом вірменів в Османській імперії від 24 травня 1915 р. проголошувалося, що особисту кримінальну відповідальність повинні нести всі члени турецького уряду і його місцевих представників, причетних до злочину.

Колосальні жахи й трагедії періоду Другої світової війни, що стали наслідком міжнародних злочинів, вчинених нацистською Німеччиною й мілітаристською Японією та їхніми союзниками, зумовили необхідність вжиття практичних заходів з боку держав-переможниць щодо покарання винних у вчиненні злочинів. У зв'язку з цим були прийняті важливі міжнародно-правові акти: Московська декларація про відповідальність гітлерівців за вчинені звірства 1943 р.; Лондонська угода про судове переслідування й покарання головних воєнних злочинців європейських країн осі 1945 р., невід'ємною частиною якої є Статут Міжнародного воєнного трибуналу в Нюрнберзі; Статут Міжнародного воєнного трибуналу в Токіо 1946 р.; вироки цих трибуналів. Принципи, визнані Статутом Міжнародного воєнного трибуналу в Нюрнберзі, відображені в його вироці, було підтверджено в резолюціях Генеральної Асамблеї ООН від 11 грудня 1946 р. і 27 листопада 1947 р.

У 1968 р. під егідою ООН було прийнято Конвенцію про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства.

Перелік міжнародних злочинів, за які поряд з державами несуть відповідальність й індивіди, внесений до Статуту Міжнародного воєнного трибуналу в Нюрнберзі, складався з **трьох категорій**: злочини проти миру (планування, підготовка, розв'язання і ведення агресивної війни); воєнні злочини, тобто порушення законів і звичаїв війни; злочини проти людяності (вбивства, катування та інші злочини, скоєні щодо цивільного населення)¹.

Із часом цей перелік міжнародних злочинів було розширено. У Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. та Конвенції про припинення злочину апартеїду і покарання за нього 1973 р. геноцид і апартеїд кваліфікуються як злочини проти людства, відповідальність за які несуть поряд з державами й фізичні особи.

У 1978 р. Генеральна Асамблея ООН на 32-й сесії знову приступила до роботи з обговорення проекту кодексу злочинів проти миру й безпеки людства. Цей проект, підготовлений Комісією міжнародного права ООН, був уперше поданий на розгляд Генеральної Асамблеї в 1964 р.

Генеральна Асамблея ООН доручила подальшу розробку проекту кодексу злочинів проти миру й безпеки людства Комісії міжнародного права, що займається вирішенням цього питання в наш час. Комісія, зокрема, працює над проблемою розширення та уточнення переліку міжнародних злочинів. Є пропозиції про внесення до цього переліку рабства, колоніалізму, тероризму та ін.

За чинними нормами міжнародного права головні винуватці вчинення міжнародних злочинів піддаються кримінальному переслідуванню міжнародними кримінальними судами, створюваними на основі укладення спеціальних міжнародних угод. Прикладами є Міжнародні воєнні трибунали в Нюрнберзі (1945- 1946 рр.) і в Токіо (1946-1948 рр.). Інші злочинці можуть нести кримінальну відповідальність за скоєні злочинства на підставі кримінального законодавства відповідних держав. В Угоді про судове переслідування і покарання головних воєнних злочинців європейських країн осі 1945 р. зафіксовано положення про необхідність відсилання неголовних злочинців у ті держави, де "були скоєні їхні огидні дії", і покарання їх там відповідно до законів цих держав (преамбула). Однак у період холодної війни цей механізм працював із серйозними збоями.

Наприкінці ХХ ст. знову виникла потреба у створенні міжнародних кримінальних трибуналів у зв'язку з міжнародними злочинами, скоєними на території колишньої Югославії і в Руанді. На підставі рішення Ради Безпеки ООН в 1993 р. було засновано Міжнародний трибунал для переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні на території колишньої Югославії з 1991 р., і в 1994 р. Міжнародний кримінальний трибунал для переслідування осіб, винних у геноциді та інших серйозних порушеннях гуманітарного права, вчинених на території Руанди, і руандійських громадян, винних у геноциді та інших подібних злочинах, скоєних на території сусідніх держав у період між 1 січня 1994 р. і 31 грудня 1994 р. У цьому випадку міжнародні кримінальні трибунали було створені не шляхом укладення спеціальної міжнародної угоди, а на основі рішень Ради Безпеки ООН, які мовчазно визнали держави - членами цієї організації. На думку Генерального секретаря ООН Б. Бутроса Галі, іншого шляху просто не було, розробка та прийняття спеціальної міжнародної угоди забрала б багато часу, і сенс створення трибуналів був би багато в чому втрачений.

У Статуті міжнародного трибуналу для Югославії визначено, що підставою для притягнення індивідів до кримінальної відповідальності є "серйозні порушення міжнародного гуманітарного права". Під цим розуміють порушення загальноновизнаних норм про захист жертв війни (Женевських конвенцій 1949 р.), а також законів і звичаїв війни (Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 р. і додатків до них), крім того, геноцид та інші злочини проти людяності.

У зв'язку з тим, що міжнародний трибунал для Руанди був створений з метою осуду за злочини, скоєні в конфлікті неміжнародного характеру, то норми міжнародного права, порушення яких ставиться у провину підсудним, мають специфіку. Насамперед до відповідальності притягуються особи, винні у вчиненні геноциду та інших злочинів проти людяності, а також порушники норм, що стосуються поведінки воюючих сторін під час конфліктів неміжнародного характеру (Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. і Додаткового протоколу II до них 1977 р.), якщо ці порушення мали серйозні наслідки.

В обох Статутах знову було підтверджено, що офіційний статус обвинувачуваного як глави держави або члена уряду не звільняє його від кримінальної відповідальності. Крім того, була впроваджена новела, що обвинувачувані такого рівня несуть відповідальність також за те, що не запобігли вчиненню злочину своїми підлеглими.

У контексті обговорюваної проблеми становить інтерес рішення у справі "Стрілець, Кесслер і Кренц проти Німеччини", розглянутої Європейським судом з прав людини у складі Великої палати.

Заявники в цій справі стверджували, що дії, за які вони були притягнуті до відповідальності національним судом, нібито не були правопорушеннями в той час, коли були скоєні відповідно до внутрішнього й міжнародного права, і що з цієї причини їхній осуд німецькими судами був порушенням п. 1 ст. 7 Конвенції 1950 р.

Суд розглянув ситуацію, пов'язану з тим, що в період між 1949 і 1961 р. приблизно 2,5 млн німців утекли з Німецької Демократичної Республіки (НДР) у Федеративну Республіку Німеччину (ФРН).

Щоб зупинити нескінченний потік перебіжчиків, НДР 13 серпня 1961 р. звела Берлінську стіну та всіляко підсилила заходи безпеки уздовж кордону двох німецьких держав, установивши, зокрема, протипіхотні міни й системи автоматичної стрільби. Багато з тих, хто намагався нелегально перетнути кордон, у результаті гинули: або внаслідок вибухів протипіхотних мін і спрацьовування систем автоматичної стрільби, або від вогню східнонімецьких прикордонників. Загальна кількість загиблих, за даними прокуратури ФРН, становила 264 особи. Інші джерела наводили більші цифри, наприклад, "Робоча група 13 серпня" згадувала про 938 загиблих. У будь-якому разі точну кількість убитих визначити важко, тому що інформацію про інциденти на кордоні влада НДР зберігали в секреті.

Прикордонники НДР були військовослужбовцями Національної народної армії та безпосередньо підпорядковувалися Міністерству оборони. Щорічні накази самого Міністерства оборони ґрунтувалися на рішеннях Національної ради оборони.

Наприклад, у рішенні від 14 вересня 1962 р. Національна рада оборони дала чітко зрозуміти, що у наказах і службових інструкціях Міністерство оборони, що видаються, прикордонникам має бути вказано, що вони "несуть повну відповідальність за недоторканність державного кордону в їхньому секторі" і що порушники кордону повинні в кожному разі піддаватися арешту як вороги або, якщо буде потреба, знищуватися. Аналогічно в службовій Інструкції від 1 лютого 1967 р. зазначалося: "Міни мають закладатися в задалегідь визначених точках близько одна від одної... з таким розрахунком, щоб припинити пересування порушників кордону і... дозволити здійснити їхній арешт або знищення". Всі накази міністра оборони, включаючи й ті, які стосувалися використання вогнепальної зброї на кордоні, ґрунтувалися на рішеннях Національної ради оборони, членами якої були заявники.

Суд, розглянувши цю справу, дав оцінку діям заявників з погляду принципів міжнародного права, пов'язаних з міжнародним захистом прав людини. Так, уст. 3 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. передбачено: "Кожний має право на життя". Це право було підтверджено Міжнародним пактом про громадянські й політичні права від 16 грудня 1966 р. (ратифікованим НДР 8 листопада 1974 р.), відповідно до ст. 6 якого "ніхто не може бути довільно позбавлений життя". Це також включено в Конвенцію 1950 р., п. 1 ст. 2 якого говорить: "Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше, ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання".

На думку Суду, збіг змісту згаданих вище норм символічний: він показує, що право на життя є невід'ємним правом людей і вищою цінністю в ієрархії прав людини (п. 94).

Отже, дії заявників не були в будь-якому аспекті виправдані відповідно до п. 2 ст. 2 Конвенції.

Суд також розглянув відповідальність НДР як держави й особисту відповідальність заявників. На його думку, якби НДР усе ще існувала, вона б відповідала за розглянуті дії з погляду міжнародного права. Далі Суд установив, що поряд з державною відповідальністю заявники особисто несли б кримінальну відповідальність за вчинення дій, про які йдеться.

Інститут міжнародної кримінальної відповідальності індивідів за вчинення міжнародних злочинів є значним стримувальним фактором сучасного міжнародного права щодо недопущення порушення його найбільш важливих норм. У міжнародно-правовій доктрині є навіть судження про те, що сформувалася "зовсім нова галузь міжнародного права" - **міжнародне кримінальне право**.

Мирні способи вирішення міжнародних спорів.

Усі держави, вступаючи у світове співтовариство, беруть на себе зобов'язання здійснювати свою міжнародну діяльність відповідно до основних принципів міжнародного права. Одним із таких принципів є обов'язок держав вирішувати свої *«міжнародні спори мирними способами таким чином, щоб не піддавати загрози міжнародний мир і безпеку і справедливість»* (п. 3 статті 2 Статуту ООН).

Водночас міжнародне співтовариство напрацювало і використовує певні механізми у збереженні міжнародного миру і безпеки. Сукупність цих механізмів називається правом міжнародної безпеки.

До міжнародно-правових способів забезпечення міжнародної безпеки належать:

- мирні способи вирішення спорів;
- загальна і регіональна безпека (колективна безпека);
- роззброювання;
- заходи для ослаблення напруженості і припинення гонки озброєнь;

- заходи для запобігання ядерній війні;
- неприєднання та нейтралітет;
- заходи для припинення актів агресії (самооборона);
- дії міжнародних організацій;
- нейтралізація і демілітаризація територій (ліквідація військових баз);
- створення зон миру в різних районах земної кулі;
- заходи для зміцнення довіри між державами.

Відповідно до Статуту ООН **міжнародні конфлікти діляться** на:

— **ситуацію**, тобто конфлікт, що у випадку його розвитку може загрожувати міжнародному миру і безпеці (наприклад, ситуація з Іраком);

— **спір**, тобто ситуацію, коли сторони пред'явили одна одній взаємні претензії (наприклад, спір Англії з Іспанією з приводу Гібралтару). У спорі завжди є учасники, у яких претензії завжди сформульовані і збігаються з предметом спору. При цьому держави свої претензії обґрунтовують законними інтересами і нормами міжнародного права.

Перелік способів вирішення міжнародних спорів

Безпосередні переговори припускають установа контакту й обмін думками між державами, що сперечаються, з метою досягнення угоди з різних питань.

Під **добрими послугами** міжнародне право розуміє сукупність дій держав, що не беруть участь у даному спорі, або інших суб'єктів міжнародного права, що спрямовуються на встановлення або поновлення прямих переговорів між тими, хто сперечається, з метою створення сприятливих умов для мирного вирішення спору.

Посередництво – це сприяння держав або інших суб'єктів міжнародного права, що не беруть участь у даній суперечці, з метою мирного врегулювання спорів.

Під **міжнародною слідчою процедурою** розуміється розслідування міжнародним органом конкретних обставин і фактичних даних, що лежать в основі міждержавної розбіжності.

Міжнародна погоджувальна процедура припускає розгляд спорів в утворюваних сторонами на паритетних засадах органах із метою виробітки проекту угоди.

Міжнародний арбітраж (третейський суд) – це організований на основі угоди сторін розгляд спору окремою особою (арбітром) або групою осіб (арбітрами). Причому склад арбітрів, порядок діяльності суду, а також підлягаючі застосуванню норми права визначаються угодою сторін, що сперечаються; у процесі беруть участь представники сторін, процес очолює суперарбітр, що обирається сторонами; рішення арбітражу носить обов'язковий характер.

Розгляд міжнародних спорів у Міжнародному Суді припускає звернення сторін, що сперечаються, у спеціально створюваний на основі міжнародних договорів постійний орган, покликаний вирішувати міжнародні спори шляхом

судової процедури. Можливо вирішення спорів в міжнародних організаціях, а також вирішення спорів іншими способами